

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Bc. Tereza Háčková

Sakrální stavby v urbanismu pražských měst 19. a 20. století

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc.

Praha 2017

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 14. 8. 2017

Tereza Háčková

Bibliografická citace

Sakrální stavby v urbanismu pražských měst 19. a 20. století [rukopis] : diplomová práce / Tereza Háčková; vedoucí práce: PhDr. Vladimír Czumalo, CSc. -- Praha, 2017. -- s. 118.

Anotace

Diplomová práce se zabývá sakrální architekturou v urbanistické struktuře pražských čtvrtí 19. a 20. století. Cílem je zodpovědět na otázku, zda tato dvě století prodlužují tradici, v níž urbanistická struktura reagovala na svatyně, které byly častokrát základním výchozím bodem pro nová městská založení, či naopak na danou městskou situaci pouze reagují. Hlavní ambicí práce je z materiálu pražského urbanismu vytvořit soubor, který by názorně ukazoval, jak se vyvíjí v průběhu 19. a 20. století vztah sakrálních staveb a městského prostoru. Na základě dostupných pramenů, dokumentů, katalogů a map se práce pokusí srovnat nové církevní stavebníky s katolickou tradicí, aniž by ze záběru práce byla vyloučena problematika staveb menších křesťanských církví a synagóg.

Klíčová slova

urbanismus - sakrální architektura - 19. a 20. století - Praha

Abstract

The diploma thesis deals with sacral architecture in the urban structure of the Prague districts of the 19th and 20th centuries. The aim is to answer the question whether these two centuries prolong the tradition in which the urban structure responded to sanctuaries, which were often the basic starting point for new urban foundations or, on the contrary, only respond to the given urban situation. The main ambition of the work is to create a set of material from Prague urbanism to illustrate the development of relationship between sacral structures and urban space during the 19th and 20th centuries. Based on available sources, documents, catalogs, and maps, the work tries to compare new church builders with a catholic tradition without excluding the issue of minor christian churches and synagogues from the scope of the work.

Keywords

urbanism, sacral architecture, 19th and 20th century, Prague

Počet znaků (včetně mezer): 240 199.

Poděkování

Na prvním místě bych ráda poděkovala svému vedoucímu práce, panu PhDr. Vladimíru Czupalovi, CSc., za všechny čas, ochotu a vstřícný přístup, cenné rady a odborný vhled do tématu. Děkuji mu taktéž za konzultační hodiny ve škole a pohotové odpovědi po telefonu či e-mailu.

Velké poděkování patří rodině za podporu, trpělivost, modlitby a cennou zpětnou vazbu. Zejména Pavlovi H., Markétě C., Tereze K., Markétě M., Michaele J., Michaelovi S., Vojtěchovi H. a Mileně H.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. STAV DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ.....	10
2. PRAHA 19. A 20. STOLETÍ.....	14
2.1. Město Praha v 19. Století.....	14
2.1.1. Josefínské reformy a sjednocení historických měst pražských	
2.1.2. Praha 19. století v městských plánech	
2.1.3. Pražská asanace	
2.2. Město Praha ve 20. Století.....	17
2.3. Vývoj pražských předměstí.....	19
2.3.1. Karlín	
2.3.2. Libeň	
2.3.3. Vysočany	
2.3.4. Smíchov	
2.3.5. Vinohrady	
2.3.6. Žižkov	
2.3.7. Holešovice-Bubny	
2.3.8. Vršovice	
2.3.9. Střešovice	
2.3.10. Braník	
2.3.11. Spořilov	
2.3.12. Košíře	
2.3.13. Krč	
2.3.14. Nusle	
2.3.15. Strašnice	
2.3.16. Dejvice	
2.3.17. Kobylisy	
2.3.18. Bohnice	
2.3.19. Nové Butovice	
3. SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA A ČESKÉ CÍRKVE A NÁBOŽENSKÉ SPOLEČNOSTI V 19. A 20. STOLETÍ.....	33
3.1. České církve a náboženské společnosti v 19. a 20. století.....	33
3.1.1. Katolická církev	
3.1.2. Judaismus	
3.1.3. Církev československá husitská	
3.1.4. Českobratrská církev evangelická	
3.1.5. Církev adventistů sedmého dne	
3.2. Sakrální a profánní a proměna jejich vztahu.....	40
3.3. Vývoj sakrálního a profánního v průběhu staletí.....	41
4. SAKRÁLNÍ STAVBY V URBANISMU PRAŽSKÝCH MĚST 19. A 20. STOLETÍ.....	45
4.1. Integrace historických sakrálních staveb do nových urbanistických struktur.....	45
4.1.1. Předlokační kostely Nového Města pražského a jejich postavení v dalším vývoji města	
4.1.2. Kostel sv. Václava a vývoj Proseka	
4.1.3. Kostel sv. Pankráce a zastavování Pankrácké pláně	
4.1.4. Staroměstské kostely zrušené za církevních reforem Josefa II. a jejich začlenění do nové urbanistické struktury	

4.1.5. Sakrální stavby a pražská asanace	
4.2. Novostavby katolických farních a filiálních kostelů	52
4.2.1. Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně	
4.2.2. Kostel sv. Václava na Smíchově	
4.2.3. Kostel sv. Ludmily na Vinohradech	
4.2.4. Kostel sv. Norberta ve Střešovicích	
4.2.5. Kostel sv. Prokopa na Žižkově	
4.2.6. Kostel sv. Prokopa v Braníku	
4.2.7. Kostel sv. Vojtěcha v Libni	
4.2.8. Kostel sv. Antonína v Holešovicích	
4.2.9. Kostel Nejsvětější Srdce Páně na Vinohradech	
4.2.10. Kostel sv. Václava ve Vršovicích	
4.2.11. Svatyně Krista Krále na Vysočanech	
4.2.12. Kostel sv. Anežky České na Spořilově	
4.2.13. Kostel sv. Františka z Assisi v Krči	
4.2.14. Kostel sv. Jana Nepomuckého v Košířích	
4.2.15. Kostel sv. Prokopa na Nových Butovicích	
4.2.16. Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie ve Strašnicích	
4.3. Role hřbitovů a hřbitovních kostelů	65
4.3.1. Kostel sv. Filipa a Jakuba na smíchovském hřbitově	
4.3.2. Kostel sv. Václava na vinohradském hřbitově	
4.4. Novostavby klášterních a ústavních kostelů	66
4.4.1. Konvent a pensionát dam Srdce Ježíšova u kostela Nejsvětějšího Srdce Pána Ježíše (Sacré Coeur) na Smíchově	
4.4.2. Klášter beuronských benediktinek sv. Gabriela s kostelem Zvěstování P. Marii na Smíchově	
4.4.3. Zemský ústav choromyslných s kostelem sv. Václava v Bohnicích	
4.4.4. Sociální ústavy města Prahy s kaplí sv. Václava v Krči	
4.4.5. Arcibiskupský seminář s kostelem sv. Vojtěcha v Dejvicích	
4.5. Stavby Českobratrské církve evangelické	70
4.5.1. Reformovaný sbor na Královských Vinohradech	
4.5.2. Betlémská kaple na Žižkově	
4.5.3. Sborový dům J. A. Komenského na Smíchově	
4.5.4. Sborový dům ve Střešovicích	
4.5.5. Sborový dům v Nuslích	
4.5.6. Sborový dům v Braníku	
4.5.7. Kostel U Jákovova žebříku v Kobylicích	
4.6. Stavby Církve československé husitské	74
4.6.1. Husův sbor v Dejvicích	
4.6.2. Husův sbor na Královských Vinohradech	
4.6.3. Husův sbor na Smíchově	
4.6.4. Husův sbor ve Vršovicích	
4.6.5. Husův sbor v Holešovicích	
4.7. Ostatní sakrální stavby	77
4.7.1. Libeňská synagoga	
4.7.2. Smíchovská synagoga	
4.7.3. Vinohradská synagoga	
4.7.4. Modlitebna Církve adventistů sedmého dne na Smíchově	
ZÁVĚR	81
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	85
SEZNAM VYOBRAZENÍ	106
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	107

ÚVOD

Základním impulsem k výběru tématu postavení sakrálních staveb v urbanismu pražských měst byla moje bakalářská práce, v níž jsem se zabývala proměnou funkce staroměstských kostelů v důsledku josefinských reforem v 80. letech 18. století. V té době byla řada staveb adaptována k profánním účelům, často zcela nevhodným vzhledem k charakteru staveb. Kostely byly povětšinou využity k bytovým účelům, jako tomu bylo v případě kostelíka sv. Jana Křtitele Na Zábradlí, sv. Linharta, kaple Nejsvětější Trojice a kostela Obrácení sv. Pavla. Prostory kostela sv. Martina ve zdi byly kromě bytů využity i pro umístění obchodů. Jiné chrámy byly adaptovány na skladiště kočárů, nábytku, papíru, nebo dokonce obilí. To se týkalo především klášterních kostelů, tedy sv. Bartoloměje, baziliky sv. Kříže Většího, sv. Mikuláše, sv. Salvátora, sv. Michaela a sv. Anny. Cílem tehdejší práce bylo zodpovědět otázky, zda je možné využít kostely jakýmkoliv způsobem a kde se nachází hranice mezi vhodným a nevhodným využitím křesťanského chrámu. Aktuálnost této problematiky dokládá fakt, že kostely jsou využívány různorodě i v dnešní době. Dnes je patrný pozitivní posun směrem k důstojné adaptaci na knihovny, zasedací sály, výstavní prostory, koncertní sály, školy (např. Škola Hengelo v Holandsku), či knihkupectví (např. knihkupectví v holandském Maastrichtu). Nicméně stále je patrná i problematická tendence kostel degradovat na běžnou stavbu bez ohledu na jeho speciální charakter. Známé jsou tak případy adaptace kaple na byt (např. přestavba novogotického kostela Westbourne Church v londýnské čtvrti Notting Hill), nákupní galerii či hudební klub (např. dříve v kostele sv. Michaela Archanděla v Praze).

Téma mi přišlo natolik zajímavé, že jsem se rozhodla je rozvinout dále a podívat se na problematiku z jiného hlediska a zmapovat ji v širším urbanistickém kontextu. Předmětem mého zájmu bude sledovat proměnu vztahu pražských měst 19. a 20. století k sakrálním stavbám. Toto období představuje dobu intenzivního hledání jejich nového architektonického a prostorového řešení. Ve spojitosti s tím vyvstává otázka, zda tato dvě století prodlužují tradici, v níž urbanistická struktura reagovala na svatyně, které byly častokrát základním výchozím bodem pro nová městská založení, či naopak na danou městskou situaci reagují svatyně, jejich umístění a podoba. Výchozí tezí práce je patrná rozdílnost pojetí sakrální stavby mezi různými konfesemi. Důležitou součástí výzkumu proto bude rovněž sledování těchto odlišností a vytvoření souboru, ve kterém budou zastoupeny jednotlivé stavební typy, u kterých budeme reflektovat jejich postavení urbanistické struktury Prahy 19. a 20. století.

V první části se budeme zabývat urbanistickým vývojem města Prahy, které se v průběhu 19. století proměnila ze stotisícového provinčního města na půlmilionovou průmyslovou aglomeraci. Nová předměstí procházejí odlišným vývojem než historická města pražská, sjednocená v roce 1784 v císařsko-královské hlavní město Praha. Na rozdíl od Starého Města, Nového Města, Malé Strany a Hradčan se předměstí rozrůstají jako moderní městské čtvrti, z nichž mnohé se staly centrem rozvíjejícího se průmyslu. Proto se budeme zabývat jejich vývojem odděleně v jednotlivých podkapitolách.

Cílem práce bude také naznačit roli církví a náboženských společností v českém prostředí v 19. a 20. století. Důvodem začlenění tohoto tématu je předpoklad, že charakter církve, ale i její společenské postavení, předurčuje způsob, jakým jsou její stavby včleněny do urbanistické struktury. Stranou nezů-

stane ani charakteristika liturgie, která je základním prostorotvorným činitelem vnitřního uspořádání chrámového prostoru, jež se mnohdy projevuje i navenek navenek uspořádáním hmoty svatyně a charakterem prostorových vztahů, do nichž vstupuje.

Jsme si vědomi, že téma tak široké a komplexní nelze vyčerpát ve formátu diplomové práce. Její záběr je tak nutně výběrový. Práce rozhodně nechce být soupisem sakrálních staveb 19. a 20. století na území hlavního města Prahy, i když samozřejmě první krok heuristické fáze její přípravy takový soupis přinesl. Druhý krok tento úplný soubor zredukoval na soubor výběrový. Úběžníkem výběru byla typologie několikerého druhu. Především jsme se snažili zastoupit příklady co možná modelovými všechny typy vztahu svatyně a urbanistického prostředí Prahy 19. a 20. století. Zároveň jsme usilovali o dostatečně reprezentativní zastoupení staveb jednotlivých církví, které by umožnilo zamýšlené srovnání. Až v třetím plánu pak ke kritériím výběru přistoupila architektonická kvalita staveb, jejich význam v české architektuře 19. a 20. století. To vysvětluje, proč místy může rozsah podkapitol věnovaných jednotlivým stavbám působit disproporčně: Primární jsou tu vztahy stavby a urbanistického prostoru, nikoliv její architektura. Významu staveb neodpovídá ani rozsah jejich obrazové dokumentace v příloze, zde přistupuje ještě další důvod: U historické ikonografie jsme odkázáni na to, co je k dispozici, a některým čtvrtím a stavbám věnovali fotografové více, jiným méně pozornosti, někde dokonce toto „méně“ znamená pozornost nulovou.

1. STAV DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ

Jak již bylo řečeno v úvodu, cílem této práce je zmapovat sakrální architekturu v urbanistické struktuře pražských čtvrtí 19. a 20. století. Nutno říci, že nastíněná problematika zasahuje do několika subdisciplín dějin umění a oborů, které jsou ve vztahu k dějinám umění vědami pomocnými (religionistika, liturgika, atd.) a které bylo proto nutno začlenit do výběru podkladů pro tuto práci. V následující kapitole si nejprve nastíníme stav dosavadního bádání ve věci historiografie sakrální architektury, dále představíme publikace zabývající se historiografií urbanismu pražských měst a závěrem představíme autory, kteří přinesli důležitý vhlad do problematiky liturgických zvyklostí jednotlivých církví.

Jak již bylo řečeno v úvodu, cílem této práce je zmapovat sakrální architekturu v urbanistické struktuře pražských čtvrtí 19. a 20. století. Nutno říci, že nastíněná problematika zasahuje do několika subdisciplín dějin umění a oborů, které jsou ve vztahu k dějinám umění vědami pomocnými (religionistika, liturgika, atd.) a které bylo proto nutno začlenit do výběru podkladů pro tuto práci. V následující kapitole si nejprve nastíníme stav dosavadního bádání ve věci historiografie sakrální architektury, dále představíme publikace zabývající se historiografií urbanismu pražských měst a závěrem představíme autory, kteří přinesli důležitý vhlad do problematiky liturgických zvyklostí jednotlivých církví.

1.1. Historiografie sakrální architektury

Dějiny sakrální architektury 19. a 20. století jsou poměrně mladou disciplínou a v počátečních přehledových publikacích se toto téma prakticky nevyskytuje. Zejména pak v kontextu architektury 20. století je odsunuté na okraj. Důvodem je fakt, že zpočátku o architektuře psali sami architekti. Výsledkem je vnitřní historiografie jistého sebeuvědomování a sebelegitimizace moderní architektury. Z hlediska našeho tématu to představuje jistý problém, neboť v moderní architektuře jsou sakrální stavby vytěsňeny na okraj. Doktrína funkcionalismu založená na vědeckém základě pomyslně „škrťá“ veškerou metafyziku a duchovní rozměr života. Z toho důvodu je nám k dispozici malé množství literatury a tato práce je tak v jistém smyslu prvním pokusem o podrobnější rozpracování tématu sakrální architektury a jejího postavení v urbanistické struktuře Prahy v 19. a 20. století.

V předkládané práci sledujeme novostavby kostelů katolické církve a modliteben Českobratrské církve evangelické, Církve československé husitské a synagóg. Pro zhodnocení moderní katolické architektury je významný článek profesora **Josefa Cibulky**, jehož progresivní názorový postoj vychází z aktuálních pražských novostaveb, vršovického kostela sv. Václava a vinohradského Nejsvětějšího Srdce Páně. Ve svém článku o kostelním prostoru, který publikoval v *Časopise katolického duchovenstva*,¹ přináší cennou analýzu zmíněných kostelů a jejich působení ve veřejném prostoru. Zdůrazňuje, že katolické chrámy 19. století stavěné v duchu historismu považuje za přežitě, neboť pouze užívají „tvary aka-

¹ CIBULKA, Josef. Kostelní prostor: Několik poznámek k jeho dějinnému vývoji u příležitosti vršovické soutěže. *Časopis katolického duchovenstva*, 1928, roč. LXIX (XCIV), s. 409—427, 431—440, 513—516, 638—644, 697—702, 872—877.

demicky odvozené z historických předloh“ a mají jednotvárný vzhled.² Vyzdvihuje oproti tomu již zmíněné moderní novostavby, které dle jeho názoru lépe ztělesňují dobové představy kostela a jsou jistým pokusem o integraci moderní architektury do architektury katolické. Důležitým přínosem Cibulkova článku je rovněž jeho zpracování vývoje sakrálních staveb od antiky až po současnost a zamyšlení nad jejich úlohou ve veřejném prostoru.

Opačný názorový postoj zaujímá inženýr a architekt **Jan Dostálek**, který v roce 1945 vydává vůbec první a nadlouho jedinou českou monografii sakrální architektury nesoucí název **Liturgický sloh a novodobá tvorba chrámová**.³ Autor přináší komplexní pohled na umělecko-stavební pojetí chrámů, jejich typologii a zejména jejich zasazení do urbanistické situace. Dostálek popisuje několik teoretických koncepcí, jak kostel co nejvhodněji umístit, a závěrem představuje stanovisko katolické církve k moderní tvorbě chrámové. V Dostálokově pojetí je patrný výrazný konzervativismus odkazující se na eklecticismus 19. století.

Mezi první pokusy o zhodnocení sakrální architektury menších křesťanských církví patří tvorba publicisty a teoretika architektury **Emila Edgara**⁴, který v roce 1912 napsal knihu **Protestantismus a architektura**.⁵ Edgar popisuje na vývoji architektury protestantských církví v Čechách a na Moravě svébytný evangelický styl. V roce 2009 vychází **Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska**⁶ od **Zdeňka R. Nešpora**. Autor předkládá ucelený popis jednotlivých sborů a církevních staveb Českobratrské církve evangelické, Slezské církve evangelické a starokatolické církve.

Pro zmapování architektury synagóg jsou nám důležitým výchozím bodem zejména práce českého historika umění **Arno Paříka**. V roce 2013 vyšla jeho kniha **Pražské synagogy**⁷ a ve stejném roce titul **Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích**.⁸ V první knize nejprve popisuje průběh synagogální bohoslužby a následně představuje zachovalé synagogy v Praze. Záběr výzkumu poté rozšiřuje v druhé zmíněné publikaci, ve které mapuje židovské památky na celém českém území.

V roce 2012 vychází monografie **Josip Plečnik a česká sakrální architektura první poloviny 20. století: Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně jako součást středoevropské architektonické scény**⁹ od kolektivu autorů pod vedením **Jiřího Horského**. Kniha přináší hlubší vhled do samotného procesu projektování kostela v kontextu mladého demokratického státu a jeho církevních denominací. Tato kniha stojí na počátku řady monografií kostelů, jež stále ve velké míře postrádáme. O to větší význam má kniha **Kostel**

² CIBULKA, Josef. Kostelní prostor: Několik poznámek k jeho dějinnému vývoji u příležitosti vršovické soutěže. *Časopis katolického duchovenstva*, 1928, roč. LXIX (XCIV), s. 431.

³ DOSTÁLEK, Jan. *Liturgický sloh a novodobá tvorba chrámová*. Hradec Králové: Družstevní nakladatelství - Adalbertinum, 1945.

⁴ Osobnost a činnost Emila Edgara Kratochvíla by zasluhovala podrobné zpracování. Dosud se jimi více zabýval jen Petr Sládeček: SLÁDEČEK, Petr. *Novorenesanční evangelické kostely v Čechách a na Moravě: Příspěvek k dějinám architektury 2. poloviny 19. století*. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2015, s. 173-177. ISBN 978-80-87922-03-3.

⁵ EDGAR, Emil. *Protestantismus a architektura*. Praha: E. Šolc, 1912.

⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009. ISBN 978-80-7017-129-5.

⁷ PAŘÍK, Arno. *Pražské synagogy*. Praha: Židovské muzeum, 2013. ISBN 978-80-8736-606-6.

⁸ PAŘÍK, Arno. *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*. Praha: Židovské muzeum, 2013. ISBN 978-80-8736-623-3.

⁹ HORSKÝ, Jiří (ed.). *Josip Plečnik a česká sakrální architektura první poloviny 20. století: Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně jako součást středoevropské architektonické scény*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2012. ISBN 978-80-86863-59-7.

*sv. Antonína v Holešovicích*¹⁰ od Heleny Čížinské a Josefa Hájka, která je doposud jedinou příkladně zpracovanou monografií holešovického chrámu, a podobně v roce 2007 v Karmelitánském nakladatelství vydaná kniha *Karlín: Chrám sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně*.¹¹

Zásadním impulsem pro zhodnocení moderní sakrální architektury je výzkum týmu profesora Jiřího Vaverky, jehož výsledky jsou sepsány v knize *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*.¹² Kniha podává ucelený pohled na konstrukční řešení sakrálních objektů, jejich interiéru i architektonického řešení exteriéru, dále se zabývá jejich typologií a urbanistickými vztahy mezi kostelem a jeho okolím. O tři roky později Vaverka rozšiřuje zaměření svého bádání a vedle katolických sakrálních staveb sleduje i stavby ostatních církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska.¹³ Práce týmu Jiřího Vaverky tak započala komplexní zhodnocení církevní architektury, které chceme v předkládané práci rozvinout dále.

1.2. Historiografie urbanismu pražských měst

Pro zmapování urbanismu pražských měst 19. a 20. století je základním a doposud nejucelenějším podkladem práce historika a teoretika urbanismu Jiřího Hrůzy. V roce 1989 vychází jeho kniha *Město Praha*,¹⁴ ve které podrobně analyzuje urbanistický vývoj Prahy a hodnotí historický vývoj koncepcí, jež město utvářely. Součástí monografie je také zmapování vývoje nových pražských měst 19. století. Ta jsou zatím zpracována v malé míře a čekají na své celistvé zpracování. Muzeum hlavního města Prahy se ve svém výstavním programu systematicky věnuje novým pražským městům, dosud neukončenou sérii výstav provází knižní řada, která zprostředkuje tematicky uspořádané historické fotografie čtvrtí s komentářem – např. *Libeň: Zmizelý svět*¹⁵ od Jana Jungmana. Stejný autor napsal pojednání o Smíchově¹⁶ a Holešovicích-Bubnech.¹⁷ Obcí Žižkov se zabývá Tomáš Dvořák¹⁸ a Miroslav Mikota.¹⁹ Zásadním přínosem je projekt Historického ústavu Akademie věd České republiky, která od roku 1994 mapuje dějiny měst v historických, urbanistických, hospodářských, regionálních, demografických, politických i kulturních souvislostech prostřednictvím reprodukcí starých map a plánů, rekonstrukčních map, ikonografického materiálu a textu. V současné době tak máme k dispozici atlas Libně,²⁰ Královských Vinohrad²¹

¹⁰ ČÍŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014. ISBN 978-80-260-5607-2.

¹¹ *Karlín: Chrám sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-172-8.

¹² VAVERKA, Jiří a kol. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-539-X.

¹³ VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004. ISBN 80-7217-297-2.

¹⁴ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989. ISBN 80-207-0065-X.

¹⁵ JUNGSMANN, Jan. *Libeň: Zmizelý svět*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2010. ISBN 978-80-85394-79-5.

¹⁶ JUNGSMANN, Jan. *Smíchov: Město za Újezdskou branou*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2007. ISBN 978-80-85394-56-6.

¹⁷ JUNGSMANN, Jan. *Holešovice-Bubny: V objetí Vltavy*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2014. ISBN 978-80-87828-11-3.

¹⁸ DVOŘÁK, Tomáš a kol. *Žižkov: Svéráz pavlačí a strmých ulic*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012. ISBN 978-80-85394-90-0.

¹⁹ MIKOTA, Miroslav. *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*. Praha: KLP, 1996. ISBN 80-85917-16-5.

²⁰ SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Libeň*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7286-077-1.

²¹ SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Královské Vinohrady*. Praha: Historický ústav Akademie

a Smíchova.²² Řadu monografií zpracovávajících pražská města zatím v čase uzavírá publikace o Spořilově, pod názvem *Spořilov: největší zahradní město Velké Prahy*.²³

1.3. Liturgika a religionistika

Téma sakrální architektury není možné bez slušného fundamentu znalosti liturgických zvyklostí jednotlivých církví. Základní literatura nebyla před rokem 1990 českému čtenáři téměř dostupná. Dnes máme v českém překladu k dispozici základní práce **Adolfa Adama**, především v roce 2008 vydanou knihu *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*.²⁴ Autor zde probírá základní otázky všeobecné křesťanské liturgiky a její jednotlivé aspekty. Tématem synagogální liturgie se zabývali **Bedřich Nosek** a **Pavla Damohorská**.²⁵ Pro zmapování liturgie menších křesťanských církví jsme vycházeli z práce **Zdeňka Vojtíška**,²⁶ který ve spolupráci se **Zdeňkem R. Nešporem** vydal v roce 2015 *Encyklopedii menších křesťanských církví v České republice*.²⁷ Bohoslužebnou teorii a praxi Církve československé husitské popsal v roce 2005 **Tomáš Butta**.²⁸ Důležitým podkladem byl také *Liturgický slovník*²⁹ od **Ruperta Burgera**^a pro judaistickou tradici základní slovník od **Ja'akova Newmanna a Gavri'ela Siavana**.³⁰

Pro téma práce velmi cennou syntézu vydal v roce 2013 **Pavel Kopeček** pod titulem *Liturgie a architektura: moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě*.³¹ V jeho díle, podobně jako u Josefa Vaverky, pozorujeme jistý přesah do jiných oborů, které spojuje v komplexní pohled na sakrální architekturu v liturgickém, architektonicko-stavebním a urbanistickém kontextu, který je cílem i následující diplomové práce.

věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-7286-185-9.

²² HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013. ISBN 978-80-7286-200-9.

²³ *Spořilov: největší zahradní město Velké Prahy*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2015. ISBN 978-80-87064-17-7.

²⁴ ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-968-3.

²⁵ NOSEK, Bedřich - DAMOHORSKÁ, Pavla. *Úvod do synagogální liturgie*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0986-X.

²⁶ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-798-1.

²⁷ NEŠPOR, Zdeněk R. - VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-3315-2.

²⁸ BUTTA, Tomáš. *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské: Prakticko-teologický výklad liturgie podle patriarchy Karla Farského*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1078-7.

²⁹ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-965-2.

³⁰ NEWMAN, Ja'akov - SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-900895-3-4.

³¹ KOPEČEK, Pavel. *Liturgie a architektura: moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3959-4.

2. MĚSTO PRAHA V 19. A 20. STOLETÍ

Kostel svaté Anny leží v samotném středu Prahy, a přesto zde po dlouhou dobu stával bez výraznějšího povšimnutí veřejnosti. Až do 70. let 20. století sloužil tiskárenskému provozu a jeho prostory byly využity jako skladiště papíru. Tato památka, která se řadí mezi jednu nejvýraznějších novostaveb středověké architektury dominikánek u nás, však sdílí podobný osud s četnými kostely na Starém Městě pražském. Podobně jako mnoho dalších byl i kostel svaté Anny zrušen koncem 18. století v důsledku rozsáhlých církevních reforem Josefa II.

2.1. Město Praha v 19. století

Město 1. poloviny 19. století je ještě stále chápáno jako geometricky uspořádaný celek na šachovnicovém půdorysu, kde každá z komponent (budovy, ulice, náměstí) má své jasné umístění. Toto schematické uspořádání našlo v průběhu 19. století své kritiky, mezi nimiž vynikal Camillo Sitte, přední rakouský architekt a urbanista. Ve své knize *Stavba měst podle uměleckých zásad*³² se zabývá kompozicí středověkých center a odvozuje z nich pravidla vztahů mezi stavbou, pomníkem a náměstím. Zde dochází k závěru, že pouze ponecháním volného středu náměstí, jeho uzavřením stěnami po celém obvodu, přiměřenou velikostí a soustředěním důležitých městských budov a pomníků do skupin, můžeme dospět k zamýšlenému estetickému účinku.³³ V druhé části svého pojednání kritizuje stereotypnost moderních městských založení užíváním šachovnicových půdorysů, geometrické pravidelnosti náměstí a v mechanickém umísťování veřejných budov a pomníků do středu městských prostorů.³⁴ Toto zaběhlé městské plánování nepřinášelo ani kvalitní estetické působení, ani řešení nových technických problémů průmyslového města. Proto se zrodily nové urbanistické koncepce, jako bylo lineární město Artura Sorii y Mata, zahradní město Ebenezer Howarda, koncepce užití mrakodrapů, satelitní a projekty hnutí City Beautiful.³⁵

„Na počátku 19. století žilo ve městech pět procent z necelé miliardy tehdejšího obyvatelstva světa, zatímco na konci století to bylo již téměř čtrnáct procent z jedné a půl miliardy. To znamená, že počet městského obyvatelstva vzrostl z 50 na 220 milionů.“³⁶ S rostoucím počtem obyvatel rostla i velikost města uvolněním historického jádra od středověkých a barokních opevnění, rozšiřováním ulic a s tím spojeným bouráním bloků domů, které uvolnily místo pro větší budovy s větší kapacitou. S vynálezem nových stavebních hmot a konstrukcí, jako byla litina a ocel, se objevily nové možnosti, které vedly k výstavbě budov velkého rozponu vnitřních prostor (např. výstavních pavilonů) a výšky (mrakodrapy). Zakládání průmyslových podniků, nádraží, jatek, tržnic, plynáren a dalších nových zařízení vyvolalo nový

³² SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. vyd. Brno: ÚÚR, 2012. ISBN 978-80-87318-21-8.

³³ SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. vyd. Brno: ÚÚR, 2012. s. 19–59. — HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 483.

³⁴ SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. vyd. Brno: ÚÚR, 2012, s. 60–64. — HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 483.

³⁵ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 486–500.

³⁶ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 401.

fenomén, kterým byl růst předměstí.³⁷ Výrazný podíl na proměně měst mělo zakládání železnic, které se stávaly těžištěm nového městského života. Kolem tratí byly vybudovány továrny a sklady a kolem nádraží první hotely, obchodní domy a kavárny.³⁸

2.1.1. Josefínské reformy a sjednocení historických měst pražských

Výše popsané změny probíhaly i v Praze, která se v průběhu 19. století proměnila ze stotisícového provinčního města na půlmilionovou průmyslovou aglomeraci s rozsáhlými předměstími. Předpokladem pro tento nárůst byl výskyt nových pracovních možností v průmyslových podnicích, které vznikaly ve spojitosti s industrializací pražského předměstí. Ta byla logickým vyústěním reformy, které započala již Marie Terezie a dovršil její syn císař Josef II. Mezi ně patřilo mj. zrušení nevolnictví, které zapříčinilo mnohé teritoriální, hospodářské, společenské i kulturní změny. Díky uvolnění venkovského lidu a jejich pracovní síly z nadvlády vrchnosti se mohla uskutečnit průmyslová revoluce. České království na prahu 19. století bylo hospodářsky nejdůležitější a nejrozvinutější součástí habsburské monarchie. V roce 1784 bylo císařským dekretem rozhodnuto o sjednocení historických měst pražských – Starého města, Nového města, Malé Strany a Hradčan - v jedno „císařsko-královské hlavní město“ o rozloze 700 hektarů se 76 000 obyvateli a společným magistrátem.³⁹

V době sjednocení historických měst pražských žilo na Novém Městě 28 tisíc obyvatel, 23 tisíc na Starém Městě, necelých 12 tisíc měla Malá Strana a 3 tisíce Hradčany. Židovské město (později nazvané Josefov) tvořilo zpočátku samostatnou správní jednotku a k Praze bylo připojeno až roku 1850. Centrem sjednoceného města se stalo Staré Město, jehož radnice se stala sídlem pražského magistrátu. Zasypaný staroměstský příkop se postupně proměnil v bulvár, který se stal těžištěm městského života.⁴⁰ V polovině 19. století žije v historických pražských městech 125 tisíc obyvatel v 3300 domech. Předměstí v té době tvoří 1700 malých domů, v nichž žije přes 20 tisíc lidí. V roce 1869 probíhá první sčítání lidu, při kterém je zaznamenáno 161 tisíc lidí uvnitř hradeb, v předměstích 100 tisíc lidí. Zatímco počet obyvatel uvnitř hradeb je nadále stabilní, předměstí zažívají enormní nárůst. V roce 1890 zde žije na 430 tisíc obyvatel a předstihují tak vlastní Prahu. V roce 1885 jsou připojeny Holešovice-Bubny s více jak 200 tisíc obyvateli. Ostatní předměstí v té době čítají také něco přes 200 tisíc obyvatel.⁴¹

2.1.2. Praha 19. století v městských plánech

Praha na Jüttnerově plánu z let 1811—16⁴² je obklopena krajinou protkanou přímými trasami,

³⁷ HRŮZA, Jiří. *Praha v plánech a projektech: od středověku po současnost*. Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 1999, s. 25.

³⁸ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 402—403.

³⁹ POČHE, Emanuel a kol. *Čtvero knih o Praze: Praha národního probuzení: Architektura, sochařství, malířství, užité umění*. Praha: Panorama, 1980, s. 7—32. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 141—142. — BASTL, Ondřej. *Spojení pražských měst v roce 1784*. Praha: Archiv hl. m. Prahy – Scriptorium, 2003.

⁴⁰ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 142—179.

⁴¹ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 188—89.

⁴² JÜTTNER, J. *Grundriss der königlichen Hauptstadt Prag herausgegeben auf Veranlassung und Kosten des böhmischen Nationalmuseums trigonometrisch und geometrisch aufgenommen, dann topographisch beschrieben von Joseph Jüttner k. k. österreich-*

keré jsou lemovány alejemi. Zástavbu mimo historická města pražská zatím sledujeme pouze na území podél cesty před Poříčskou branou (v místech dnešního Karlína) a před Újezdskou branou Smíchova.

Na Lothově plánu Prahy z roku 1848⁴³ již vidíme rozšíření zástavby na obou koncích druhého pražského mostu Františka I., který spojoval Národní třídu přes Střelecký ostrov s Újezdem a Malou Stranou. Na hranici s Karlínem již můžeme vidět první pražské nádraží, které spojovalo Prahu s Moravou a Vídní. Za poříčskou (špitálskou) branou je již patrná rozvinutá zástavba území nejstaršího pražského předměstí – Karlína. Na opačném vltavském břehu za Brusovou branou se nachází další nádraží - dejvické. Zástavbě Smíchova ustoupily četné zahrady. Je patrný nárůst předměstí Libně, Vysočan, Vršovic, Nuslí a Bubenče. Urbanizace vinohradského a žižkovského území je ještě v počátcích, stejně jako výstavba podél Wimmerových alejí.⁴⁴

Hurtigův plán z roku 1890⁴⁵ nám zachycuje před-asanační Prahu konce 19. století. V městském centru přibýly další mosty – Negrelliho viadukt, most císaře Josefa Františka a Rudolfova lávka, druhý železniční most pod Vyšehradem a nejnovější most Palackého s vybudovaným úsekem pravobřežního nábřeží. Na náměstí (dnešní Palachovo) situovaném v předmostí Rudolfovy lávky (dnešní Mánesův most), která jej spojovala s levobřežním Klárovem, je již téměř dokončeno Rudolfinum a Vysoká škola uměleckoprůmyslová. Smíchov na levém břehu již „srostl“ se sousední Malou Stranou. Na plánu je patrná rozvinutá síť železnic, která výrazně ovlivnila růst předměstí, z nichž mnohá jsou již v 90. letech samostatnými městy. Na mapě můžeme pozorovat již dokončený Karlín, který zaujímá celé území mezi vltavským ramenem, úpatím Vítkova až po Šaldovu ulici. Plně zformován je rovněž Smíchov, který se rozprostírá od řeky až po lemující návrší. Vinohrady se rozrostly v trojúhelníku vymezeném ještě existujícím opevněním a dnešní Francouzskou ulicí, podél které navazovala výstavba ve Vršovicích. Na Karlín navazuje v jeho jižní části Žižkov sahající až k Olšanským hřbitovům, vymezen hlavními osami Husitské a Seifertovy a od sousedních Vinohrad oddělen rozsáhlým prostorem podél Vinohradské třídy sahající až k hlavnímu nádraží. V roce 1885 k Praze připojených Holešovicích již stojí rozlehlé nádraží, městská plynná podél Dělnické ulice a západně od nádraží se začíná formovat nová uliční síť. Na Holešovice navazujícím Bubenčí sledujeme nepatrnou zástavbu a prostor sousedních Dejvic a Střešovic je ještě zcela volný.⁴⁶

Na Brožově plánu⁴⁷ z přelomu století již spatřujeme postup městské regulace, asanace a nové výstavby. Na pravém břehu, postrádajícím kromě úseku Vyšehradu zcela opevnění, byl postaven další úsek nábřeží a nově proražena Resslerova ulice (dnes ústící v Jiráskův most). Zástavba předměstí zabírá větší plochu – holešovická Letná sahá až k dnešní Ověnecké ulici, smíchovské území je už téměř zcela

ichischen Artillerie-Oberlieutenant in den Jahren 1811, 1812, 1813, 1814 und 1815. [online]. [1815]. Měřítko cca 1:4 320. 950 mm x 510 mm. At: HÚ AV ČR, Praha. Dostupné z: http://towns.hiu.cas.cz/p_zoom.php?map=MSHU-MAP-B-776.

⁴³ LOTH, Johann. *Situations-Plan von PRAG entworfen, gezeichnet ... von Johann Loth Situační plán Prahy vyrytý, nakreslený ... Janem Lothem 1848.* [online]. [1848]. Měřítko cca 1:4 320. 565 mm x 810 mm. At: AMP, Praha. Dostupné z: http://towns.hiu.cas.cz/p_zoom.php?map=AMP_50a.

⁴⁴ HRŮZA, Jiří. *Město Praha.* Praha: Odeon, 1989, s. 186–187.

⁴⁵ HURTIG, Alfred. *Polohopisný plán.* [online]. Měřítko: 1:4 000. At: HÚ AV ČR, Praha. Dostupné z: <http://mapy.vugtk.cz/praha/sheets.php?rs=1&lg=cze&id=01&map=hurtig&print=Hurtig%C5%AFv%20pl%C3%A1n%20Prahy%20-%20Mal%C3%A1%20Strana%20a%20Hrad%C4%8Dany>.

⁴⁶ HRŮZA, Jiří. *Město Praha.* Praha: Odeon, 1989, s. 187–188.

⁴⁷ *Eigentlicher Grundriss der königlichen Stadt Prag. Opravdový půdorys královského města Prahy.* [online]. [1650]. At: AMP, Praha. 290 mm x 370 mm. Dostupné z: http://towns.hiu.cas.cz/p_zoom.php?map=AMP_5a.

vyplněno, Žižkov a Vinohrady již téměř srůstají podél dnešní ulice Bořivojovy, ale volný zůstává ještě prostor od náměstí Míru až po plynárnu a směrem na východ až po náměstí Jiřího z Poděbrad. Zcela nezastavěná zůstává oblast Dejvic.⁴⁸

2.1.3. Pražská asanace

Zatímco výstavba pražských předměstí 19. století se rozrůstala na základě moderních urbanistických plánů zohledňujících vytváření dobrých hygienických podmínek pro život jejich obyvatel, historická města pražská rostla na středověkém půdorysu s úzkými ulicemi potřebovala vzhledem k opakujícím se epidemiím, vyvolaným používáním závadné vody a absencí kanalizace, asanovat (ozdravit) tak, aby vyhovovala moderním standardům. Mezi ně patřilo rozšíření ulic tak, aby byly dostatečně větrány, umístění průmyslových podniků mimo obytné zóny, zajištění dostatečného počtu veřejných náměstí a sadů, nezávadných studní, fungujícího vodovodu a kanalizace a vhodné rozmístění nemocnic, hřbitovů a jatek.⁴⁹

Tyto změny byly možné až po uvolnění města z barokních hradeb, jejichž bourání bylo povoleno císařským rozhodnutím již v roce 1866. Finanční náročnost projektu však oddálila jeho realizaci natolik, že se již nezdařilo uskutečnit záměr vytvořit na pravém břehu, kolem historického jádra v místech zbouraných hradeb, souvislý zelený pás, jak tomu bylo ve Vídni, v němž by probíhala okružní komunikace. Toto místo nebylo ani využito pro parkovou úpravu. V polovině osmdesátých let byly vytyčeny dva okruhy zamýšlené asanace – jeden v prostoru Židovského města s částí Starého Města a druhý ve Vojtěšské čtvrti Nového Města pražského. V těchto okruzích bylo postupně zbouráno přes šest set domů a celá severní linie domů na Staroměstském náměstí.⁵⁰ V rámci asanace bylo tak nenávratně ztraceno mnoho cenných uměleckých památek, mezi nimiž i řada sakrálních staveb, jež jsou předmětem našeho bádání a na které se blíže zaměříme v 5. kapitole naší práce.

2.2. Město Praha ve 20. století

Města vstupují do 20. století jako milionová velkoměsta rozrůstající se tam, kde roste ekonomický potenciál. Jak naznačuje ve své studii Michala Janata⁵¹, města 20. století se liší od měst 19. století především ztrátou vazby na venkov, který dříve hrál roli jejich agrárního zázemí; dále absencí jejich jasného ohraničení, dříve daného hradbami, kdežto města 20. století lze již těžko odlišit od venkovského okolí. V průběhu 20. století také dochází k zásadnímu převratu poměru městského a venkovského obyvatelstva, kdy v roce 1990 žije ve městech již 43 % obyvatel.⁵²

⁴⁸ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 187–188.

⁴⁹ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 215–219.

⁵⁰ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 471–476.

⁵¹ JANATA, Michal. *Velkoměsta v 19. a 20. století - křižovatky změn: urbanistické strategie v komparativní perspektivě*. Praha: Nakladatelství Archa, 2016.

⁵² JANATA, Michal. *Velkoměsta v 19. a 20. století - křižovatky změn: Urbanistické strategie v komparativní perspektivě*. Zlín: Archa, 2016, s. 121–123.

Na počátku 20. století je Praha provinčním městem habsburské monarchie, které je již uvolněno z městských hradeb, obklopeno četnými předměstími, prostoupeno soustavou železničních tratí a opatřeno řadou průmyslových podniků. Veřejná doprava je zajištěna tramvajemi, od roku 1907 i autobusy, a rozvíjí se rovněž i automobilová doprava. V té době žilo v deseti největších českých městech 826 tisíc obyvatel a více než polovina žila v Praze. V roce 1910 žije v historických městech pražských již jen 156 tisíc obyvatel a na celém dnešním území Prahy 666 tisíc obyvatel.⁵³ Hlavním tématem urbanistických koncepcí plánování města Prahy na počátku 20. století je dokončení propojení historického jádra s jeho předměstími. Toto sloučení bylo součástí městského plánování již od roku 1849 (tehdy se uvažovalo o připojení Vyšehradu, Josefova, Karlína a Smíchova), ale jelikož nebylo pro největší pražská předměstí hospodářsky výhodné, oddalovalo se. V polovině 19. století tak byl připojen pouze Josefov. Konečně roku 1883 byl připojen Vyšehrad a o rok později Holešovice-Bubny, jejichž součástí byl největší veřejný park – Královský obora. V roce 1901 se připojila Libeň, čímž se počet obyvatel v Praze navýšil na 220 tisíc. Královské hlavní město tak tvořilo osm pražských čtvrtí - Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany, Josefov, Vyšehrad, Holešovice-Bubny a Libeň.⁵⁴ V letech 1907–11 byly připojeny Bubeneč, Dejvice, Podolí, Střešovice, Braník, Nusle, Žižkov, Košíře, Radlice, Smíchov, Michle, Strašnice, Kobylisy, Prosek, Střížkov a Troja-Podhoří. Toto připojení nebylo vyřešeno zákonem a oficiálně bylo realizováno až v rámci zákona z 20. let 20. století.⁵⁵

V roce 1918 vznikl zákon č. 114 o vzniku Velké Prahy, v roce 1920 byl přijat a v roce 1922 byly všechny obce vyňaté z dosavadních samosprávných okresů připojeny k Hlavnímu městu Praze. To nově tvořilo osm pražských čtvrtí původního Královského hlavního města (Praha I - Staré Město, Praha II - Nové Město, Praha III - Malá Strana, Praha IV - Hradčany, Praha V - Josefov, Praha VI - Vyšehrad, Praha VII - Holešovice-Bubny a Praha VIII - Libeň) a dalších 37 menších obcí, které byly rozděleny do dvanácti pražských obvodů (Praha VIII rozšířena o Bohnice, Kobylisy, Střížkov a Troju; Praha IX – Prosek, Hloubětín a Vysočany; Praha X – Karlín; Praha XI – Hrdlořezy, Malešice a Žižkov; Praha XII – Královské Vinohrady; Praha XIII – Vršovice; Praha XIV – Michle, Nusle a Krč; Praha XV – Braník, Hodkovičky a Podolí; XVI – Hlubočepy, Malá Chuchle, Radlice a Smíchov; Praha XVII – Košíře, Motol a Jinonice; Praha XVIII – Břevnov, Střešovice a Dolní Liboc; Praha XIX – Bubeneč, Dejvice, Sedlec, Šárka, Veveslavín a Vokovice). Praha se tak stala co do velikosti území šestou největší evropskou metropolí a dle sčítání lidu z roku 1922 zde žilo 676 657 obyvatel. Historická města pražská obývala čtvrtina obyvatel, zbylá část žila v bývalých pražských předměstích.⁵⁶

V souvislosti s rozšiřováním města Prahy sílila potřeba jednotného a koordinovaného rozvoje naplňovaného dle regulačního plánu města. V roce 1918 proto podal Klub architektů návrh na vypsání mezinárodní soutěže. V plánu měla být mj. řešena klíčová pražská místa – Letenská pláň, Kampa a okolí Hradu. Se vznikem nového státu se začalo rovněž uvažovat o umístění budov státních institucí, jako byla budova parlamentu, velvyslanectví a ministerstev. V roce 1920 zahájila svou činnost Státní regulační

⁵³ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 188–89, 263.

⁵⁴ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 263–268.

⁵⁵ VLČEK, Pavel. Předmluva. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 9–10.

⁵⁶ VLČEK, Pavel: Předmluva. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 9–10. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 267–268.

komise, která měla za úkol zajistit vznik městského plánu v souladu s hospodářskými, uměleckými, ale i zdravotními potřebami města. V roce 1929 dokončila regulační plán, který byl do poloviny třicátých let rozpracován i pro jednotlivé obce. Regulační plán byl sestaven na základě soutěží pro zpracování jednotlivých městských sektorů a částí. První byla vypsána v roce 1920 na Letenskou pláň, Bubeneč a Dejvice, následovala soutěž na jihozápadní sektor – území na levém břehu jižně od Strahova v roce 1921, o rok později byla věnována pozornost jihovýchodnímu sektoru – území Pankrácké pláně a v roce 1923 probíhala soutěž na severovýchodní sektor – území od vinohradské trasy přes Libeň a Vysočany až po severní trasu mezi Prosekem a Bohnicemi. Vzniklý tzv. Přehledný regulační a zastavovací plán pro Velkou Prahu však nakonec nebyl v důsledku okupace a následné války realizován v celé šíři.⁵⁷

2.3. Vývoj pražských předměstí

Pražské město sevřené ještě barokním opevněním je na počátku 19. století obklopeno volnou krajinou se zahradami, alejemi a dvorci, domy a předměstskými sídly, které se sdružují podél významných cest. Sousední, v té době ještě k Praze nepřipojené, obce jsou: Holešovice, Bubny, Přední Ovenec, Dehnice (dnešní Dejvice), Střešovice, Břevnov, Košíře, Podolí, Nusle, Michle, Vršovice, Vinohrady a Libeň. Tato pražská předměstí tvořící městskou periferii charakterizovala po celou první polovinu 19. století zástavba viničních usedlostí ve svazích nad Smíchovem, Košířemi a na území pozdějších Královských Vinohrad, Žižkova a Libně, výstavba vysokých činžovních domů, průmyslových závodů, železničních tratí a nádraží, cihelen, plynáren, stavebních dvorů, skladů. Zatímco významné veřejné budovy jsou umístovány v historickém jádru, předměstí skýtá prostor pro průmyslové budovy, což ovlivňuje i tamní sociální atmosféru.⁵⁸

2.3.1. Karlín

Karlín, nejstarší pražské předměstí, leží na pravém břehu Vltavy, na jihu oddělené od Žižkova vrchem Vítkov, na západě Wilsonovou ulicí a na východě přecházející v městskou část Libeň. Historie tohoto území sahá až do 10. století, kdy zdejší pozemky dostal darem břevnovský klášter benediktinů. Ve 13. století přešla správa území pod řád německých rytířů a následně křížovníků s červenou hvězdou – špitálníků kláštera blahoslavené Anežky - podle nichž se začalo území nazývat Špitálsko. To bylo z Nového Města pražského přístupné Poříčskou branou, která se nacházela v ose dnešní ulice Petrské, kde přecházela v ulici Pobřežní, tehdy hlavní komunikační tepnu území – brandýskou silnici. Tato silnice byla důležitou obchodní spojnici mezi Mladou Boleslaví a Českým Brodem, odkud pokračovala na Vídeň. V roce 1504 zde byl založen špitál s kostelem Obrácení sv. Pavla, jehož gotická věž byla až do jejího odstranění v roce 1861 jedinou gotickou památkou předměstí. Mimo to vyrůstaly na špitálském území četné grunty, dvorce a domky, které v 17. století dosáhly počtu dvaceti tří. V té době byla realizována barokní úprava

⁵⁷ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 269–281.

⁵⁸ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 181.

pražského opevnění, v rámci které byla Poříčská brána posunuta jižněji, na osu dnešní ulice Na poříčí a Sokolovské. Tak vznikla nová uliční osa, která se stala základem novodobé koncepce karlínského předměstí. To získalo v roce 1816 nový situační a zastavovací plán navržený stavebním ředitelem Georgem Fischerem.⁵⁹

Fischer navrhl pravouhlou uliční síť tvořenou proporčně vyváženými širokými ulicemi, náměstími i jednotlivými stavebními parcelami. Souběžně s Rohanským nábřežím byly vyprojektovány tři hlavní třídy – dnešní Sokolovská, Křižíkova a Pernerova – probíhající po celé délce karlínského předměstí a šest kratších příčných ulic, všechny o šíři dvanácti sáhů (tj. zhruba 21,5 metrů). Mezi těmito ulicemi byly vyznačeny pravouhlé bloky a jednotlivé stavební parcely. Mezi třetí a čtvrtou příčnou ulicí bylo vyprojektováno hlavní náměstí o rozloze 160 metrů čtverečních, jímž měla v polovině probíhat Křižovnická třída (dnešní Křižíkova) a v roce 1817 zde byl vyprojektován i chrám sv. Cyrila a Metoděje. Dne 23. června 1817 bylo předměstí pojmenováno Karolinenthal (Karlín) na památku manželky Františka I., císařovny Karoliny Augusty.⁶⁰

V následujících desetiletích se Karlín rychle rozrůstal, nejprve východně od hlavního náměstí, od druhé poloviny 19. století pak dále západním směrem. Předměstí nabylo na významu výstavbou železničního viaduktu a propojením s Prahou poté, co byly v roce 1873 zbořeny i městské hradby. Po polovině 19. století v Karlíně stojí téměř 250 domů, ve kterých bydlí 13 tisíc obyvatel. V roce 1882 je to již 300 domů s více jak 17 tisíci obyvateli. V 90. letech 19. století byla zástavba celého katastrálního území o rozloze 206 hektarů dokončena. V té době se na území rozprostírá 377 domů s 20 tisíci obyvateli, má vlastní chrám s městským parkem v popředí, školu, radnici, varietní divadlo, aj.⁶¹

Na počátku 20. století byl vytyčen nový úsek výstavby na území mezi ulicemi Šaldovou a U Invalidovny, jehož urbanistické řešení navrhl karlínský radní, stavitel a architekt Bohumil Štěřba. Štěřba zvolil oproti starší zástavbě mnohem členitější půdorys, ve kterém využil i diagonály sbíhající se k novému Lyčkovu náměstí se školou. V letech 1910–11 byl vybudován secesní Národní dům od Josefa Sakaře. V roce 1922 byl Karlín připojen k Velké Praze. V letech 1959–67 je východně od Invalidovny vybudováno stejně pojmenované experimentální sídliště podle projektu Jiřího Novotného, Josefa Poláka a Vojtěcha Šaldy. V druhé polovině 20. století doplnily strukturu Karlína hotel Olympik, Atrium (dnešní Hilton), administrativní komplex IBC a budova Metrostavu.⁶²

2.3.2. Libeň

⁵⁹ LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada. *Od Špitálska ke Karlínu*. Praha, 1967, s. 5–12. — KOSTKA, Michal - ZAHRADNÍK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr – VLČEK, Pavel. Karlín. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 603.

⁶⁰ LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada. *Od Špitálska ke Karlínu*. Praha, 1967, s. 5–12. — KOSTKA, Michal - ZAHRADNÍK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr – VLČEK, Pavel. Karlín. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 603.

⁶¹ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 193. — KOSTKA, Michal - ZAHRADNÍK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr – VLČEK, Pavel. Karlín. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 603. — LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada. *Od Špitálska ke Karlínu*. Praha, 1967, s. 24–27.

⁶² KOSTKA, Michal - ZAHRADNÍK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr – VLČEK, Pavel. Karlín. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 604–605.

Libeň, nacházející se v severovýchodním cípu Prahy na soutoku Vltavy a Rokytky, vznikla spojením vsi Libně (Alt Lieben), libeňského židovského města, osady Nová Libeň, vsí Malé Holešovice (Holešovičky), vsi Podviní a několik desítek příměstských usedlostí. Až do první poloviny 19. století byla Stará Libeň centrem velkého panství a vrchnostenským zámekem (Libeňský zámek). Většina zdejší zástavby se nachází podél mělnické silnice (dnešní Zenklovy ulice). V roce 1832 je zde založena strojírna firmy Ruston a spol. na výrobu parních strojů a v letech 1844–45 železniční trať z Prahy do Vídně. V druhé polovině 19. století se Libeň postupně proměňuje z agrárního sídliště s řadou viničních usedlostí na průmyslové předměstí, kde se zakládají četné továrny, mezi které patřila např. Gottlasova (posléze Kubešova) kartounka, tkalcovna, vodárna a Schöllerův cukrovar. Vyjma průmyslových podniků tvoří libeňskou strukturu tři mlýny, pila a mědikovářské hamry. V té době je zde také založena První českomoravská strojírna, později sloučená s Kolbenovou továrnou na Vysočanech. Jelikož probíhá po dlouhou dobu stavební vývoj Libně bez jakéhokoliv plánu, byl J. Knorrem v druhé polovině 80. let vypracován první regulační plán. V té době se zde nachází 561 popisných čísel a jejich počet se výrazně navýšil rozparcelováním vinice Palmovka. Zde vyrostla nová moderní libeňská čtvrť se dvěma továrnami a vlastní školou. V roce 1898 byla Libeň povýšena na město. V roce 1901 se libeňská obec připojila k Praze jako VIII. pražská čtvrť. V té době se zde nachází 746 domů a počet obyvatel se postupně navýšil na 22 000. V průběhu 20. století zdejší rozsáhlé plochy lesů, zemědělské a parkové zeleně pohlcuje bytová a průmyslová výstavba. Stavěly se nové veřejné budovy a bloky dvou až třípatrových domů, které postupně zaplňovaly zbývající volná prostranství. Moderní síť komunikací respektovala nejstarší cesty a silnice a částečně nově byla vybudována železniční trať a městská hromadná doprava. V Horní Libni, mezi usedlostmi Rokoska a Bulovka, byl vybudován komplex Nemocnice Na Bulovce.⁶³ V dnešní době je součástí městské části Praha 8 a Praha 9 a její plochu pokrývá téměř souvisle zástavba městského typu.

2.3.3. Vysočany

Vysočany se připojily k Praze roku 1922 jako IX. pražská čtvrť, společně s Prosekem a Hloubětínem. V druhé polovině 19. století ovlivnilo jejich vývoj, podobně jako sousední Libeň, zavedení železniční tratě. Dobré dopravní spojení tak přilákalo řadu podnikatelů, kteří v té době spoře zastavěném údolí Rokytky začali zakládat četné průmyslové podniky – např. cukrovar, Kolbenovu elektrotechnickou továrnu, mlékárnu a pekárnu Odkolek. Z Vysočan se tak postupně stává nejprůmyslovější pražská čtvrť. Mimo tovární stavby zde vzniká rozsáhlá zástavba činžovních domů, ve kterých žije na konci století něco přes čtyři tisíce obyvatel. Roku 1902 se Vysočany stávají městem.⁶⁴

2.3.4. Smíchov

⁶³ ZAHRADNÍK, Pavel – VLČEK, Pavel – PAŘÍK, Arno. Libeň. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 808–809. — SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Libeň*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2006, s. 194–195.

⁶⁴ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 196–197.

Smíchov se stává roku 1922 společně s Hlubočepou, Malou Chuchlí a Radlicemi XVI. pražskou čtvrtí. Centrum osídlení smíchovského území se nachází v rovinatém pruhu při vltavském břehu. Na území, kontinuálně osídleném již od neolitu, se ve 14. století nacházela ohniska zdejší urbanizace – osada Újezd a Smíchov – a okolní kopce zabírající samostatné usedlosti. V roce 1362 je smíchovské území propojeno s Malou Stranou Újezdskou branou. Postupem času se jeho severní část stává vyhledávaným místem pro rekreaci přední české šlechty, která si zde stavěla svá letní sídla. V průběhu 19. století dostává toto agrární sídliště městský charakter. V roce 1814 zde Aron Prizibram zakládá kartounku. Ta byla později sloučena s druhou kartounkou bratří Porgesů v Pražsko-smíchovské rukodílny na kartouny. Smíchov se stal centrem i jiných průmyslových odvětví, jako byla výroba porcelánu, strojů a vagonů, textilu, skla a piva. V roce 1838 je obec povýšena na předměstí a nedlouho poté spojena mostem s Novým Městem pražským na protějším břehu. V té době také vzniká nejstarší regulační plán, ve kterém byl Smíchov koncipován spíše než jako velkopřmyslové centrum jako rezidenční čtvrť s typickou blokovou zástavbou. Na tuto koncepci navázal další regulační plán vytvořený v 60. letech 19. století.⁶⁵

Smíchovský urbanismus byl do značné míry předznamenán starými komunikačními osami, jako byla třída Kinských (dnešní Štefánikova), sledující s odstupem vltavský břeh, a rovnoběžně s ní probíhající ulice Preslova a Zborovská (Královská), které navazovala na stejnojmennou ulici malostranskou a pokračovala dále na Zbraslav. Důležitým smíchovským uzlem byla křižovatka u Anděla, kde se potkávaly staré cesty Plzeňská, pokračující dále do Košíř, a již zmíněná Štefánikova. Přestože se zde v průběhu 19. století vytvořila tři náměstí, Smíchov podnes nemá jasně vymezené jednoznačné centrum. Nejstarší činžovní domy se nacházejí jižně od křižovatky Anděl, protože až po tuto linii bylo nutné podepisovat demoliční revers.⁶⁶

V 60. letech 19. století došlo k další vlně výstavby, během které bylo určeno jako nové smíchovské centrum dnešní náměstí 14. října. Zde byl v letech 1866–74 dle plánu Josefa Schulze adaptován starší dům na budovu radnice. Schulz sem rovněž situoval katolický kostel sv. Václava, který byl o dvacet let později postaven dle návrhu Antonína Barvitia. Následovaly další veřejné a průmyslové budovy – školy, vodárny, nádraží, pivovaru – a v roce 1876 byl otevřen nový hřbitov Na Malvazinkách. Ke konci století zde vznikly tři nové kláštery – řeholní dům sv. Karla Boromejského, klášter Sacre Coeur a klášter beuronských benediktinek. V roce 1869 byla založena Společnost pro stavbu dělnických obydlí, kterou založilo devět předních pražských podnikatelů, mezi nimi mj. Dormitzer, Prizibram, Portheim, Ringhoffer, kteří vlastnili továrny na Smíchově a v Bubnech. V rámci této iniciativy byla založena dělnická kolonie Mrázovka, která od roku 1869 postupně vyrůstala na úbočí stejnojmenného vrchu v západní části Smíchova.⁶⁷

Přestože byl Smíchov na přelomu 19. a 20. století pátým nejlidnatějším českým městem, až do roku 1903 si ponechával statut předměstí. V roce 1903 je císařským dekretem povýšen na město. V letech 1907–08 je dle projektu A. Čenského vystavěn Národní dům a v jeho sousedství smíchovská

⁶⁵ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 197–202. — HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013, s. 9.

⁶⁶ SVOBODA, Jan E. - LUKEŠ, Zdeněk - HAVLOVÁ, Ester. *Praha 1891-1918: Kapitoly o architektuře velkoměsta*. Praha: Libri, 1997, s. 211. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 197–202.

⁶⁷ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 197–202.

tržnice. Významným počinem byla stavba nedochovaného pavilonu SVU Mánes, kterou v roce 1902 vyprojektoval Jan Kotěra na úpatí Kinského zahrady.⁶⁸

2.3.5. Vinohrady

Roku 1849 byla na základě guberniálního nařízení zřízena nová obec Vinohrady vzniklá z rozsáhlého území, které leželo východně od novoměstských hradeb. Roku 1867 byla pojmenována Královské Vinohrady roku 1875 rozdělena na Vinohrady I (později přejmenovány na Žižkov) a Vinohrady II (nesoucí nadále pojmenování Královské Vinohrady). Roku 1879 jsou patnáctitisícové Vinohrady třetím největším městem v Čechách a stávají se jako první pražské předměstí součástí Velké Prahy.⁶⁹

Vinohrady se nachází na jemně modelovaném a mírně stoupajícím povrchu v sousedství Nového Města. Na konci 18. století byly místem rozsáhlých zahrad, zahradních hostinců, tančíren a divadelních arén. V průběhu 19. století se proměnily zemědělské (původně vinařské) a posléze rekreační oblasti v pražské předměstí převážně obytného charakteru. Řemeslná a tovární výroba se zde omezovala pouze na drobné živnosti. Až do poloviny 19. století zde žilo jen čtyři sta lidí, v době, kdy např. Karlín čítá deset tisíc obyvatel. O dvacet let to bylo již pět tisíc a roku 1880 již patnáct tisíc obyvatel. V 90. letech již co do počtu obyvatel Vinohrady předstihují Karlín i Smíchov.⁷⁰

Stavební vývoj zpočátku podél výpadoých cest se až do poloviny 70. let 19. století děl bez jakéhokoliv plánu. Výstavba prvních domů se uskutečňovala kolem dnešní ulice Francouzské, kde vedla stará cesta od Žitné brány do Vršovic. V roce 1871—73 zpracoval tehdejší starosta obce Karel Hartig společně s inženýrem Josefem Knorrem regulační plán orientovaný na maximální využití území. Plán kombinoval radiální trasy s obvyklou šachovnicí, středem dispozice bylo náměstí. Hlavní osy byly plánovány dle umístění starých silnic, vybíhajících od městských bran, a Wimmerových alejí (vybudovaných v letech 1800—13 baronem Jakubem Wimmerem), které se staly základem vějíře radiálních hlavních ulic. Hlavní vinohradské náměstí mělo být v místech dnešního náměstí Jiřího z Poděbrad. Tudy však zanedlouho probíhala hranice rozdělených Vinohrad, a tak bylo za hlavní náměstí zvoleno Purkyňovo – dnešní náměstí Míru. Do první světové války byla plocha Vinohrad téměř zastavěna a po bývalých viničních usedlostech nebylo ani památky.⁷¹

V roce 1922 byly po dlouhých vyjednáváních obou radnic Královské Vinohrady připojeny k Velké Praze a stávají se XII. pražskou čtvrtí. Výstavbou obytných bloků směrem k Olšanským hřbitovům a dále na jih se tak Vinohrady propojily se Žižkovem. V té době je realizován projekt druhého vinohradského chrámu Nejsvětějšího Srdce Páně od Josipa Plečnika a Husův sbor církve československé husitské od Pavla Janáka.⁷²

⁶⁸ HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 197—202.

⁶⁹ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 204.

⁷⁰ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 204.

⁷¹ SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Královské Vinohrady*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2010. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 204.

⁷² SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Královské Vinohrady*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2010. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 204.

2.3.6. Žižkov

O obci Žižkov mluvíme od 70. let 19. století, kdy došlo k rozdělení původní rozsáhlé obce Královské Vinohrady, jejichž část Vinohrady I byla přejmenována po husitském vojevůdci Janu Žižkovi. Nachází se v poměrně kopcovitém terénu v sousedství Vinohrad v jejich jižní části, na severu oddělená kopcem Vítkov od Karlína, na západě lemována železniční tratí a přecházející v Strašnice a Malešice v části východní.⁷³

Hlavní osu Žižkova tvoří dnešní ulice Koněvova a Husitská (dříve Vídeňská), druhou osou Olšanská ulice lemující Olšany, centrum žižkovské čtvrti. Hlavním iniciátorem přeměny Žižkova v moderní předměstí byl Karel Hartig, později první žižkovský starosta, který vypracoval regulační plán pole mezi vídeňskou silnicí a vrchem sv. Kříže, nejrozsáhlejších pozemků v katastru pozdějšího Žižkova. Od 60. let 19. století tak začala výstavba do té doby nepřilíživě zastavěného žižkovské předměstí (zejména kolem dnešního Komenského náměstí), které Hartig pravidelnou šachovnicí rozdělil na několik nových parcel. Stavby z této první etapy se však v důsledku plošné asanace 70. a 80. let 20. století nedochovaly.⁷⁴

Po rozdělení Královských Vinohrad pokračovala výstavba na Žižkově především v okolí pražské plynárny. V roce 1875 zde žilo na žižkovském předměstí 14 200 obyvatel v 331 domě. Fungovalo zde 15 továren a 878 živností. V roce 1881 byla obec povýšena na město. Umístění Žižkova v blízkosti průmyslových čtvrtí (Karlína, Libně a Vysočan) a odříznutí od města násyp železniční tratě předurčily méně hodnotné bydlení, které vyhledávali dělníci a malí či střední živnostníci. V roce 1883 byl Žižkov spojen s Prahou koňkou a ke konci století se zde zavádí elektrické osvětlení. V druhé půli 19. století si obec staví také vlastní veřejné budovy – školu na Komenského náměstí, radnici na Havlíčkově náměstí a v neposlední řadě novogotický kostel s Národním domem v pozadí na Sladkovského náměstí. Na počátku 90. let 19. století byl urbanistický vývoj starého Žižkova prakticky ukončen a na poč. 20. století byl po Vinohradech a Smíchovu třetím největším pražským předměstím. V roce 1922 byl připojen k Velké Praze.⁷⁵

2.3.7. Holešovice-Bubny

V rámci postupného spojování pražských měst do moderní metropole Velké Prahy se v roce 1884 připojily i čtvrti Holešovice a Bubny. Tyto dvě osady byly umístěny v místech bývalé obchodní stezky vedoucí z Prahy přes štvanický brod do poříčské tržní osady.⁷⁶ Nástup proměny této obce v moderní průmyslové předměstí byl oproti ostatním budoucím pražským čtvrtím opožděn špatnou dostupností a větší vzdáleností od pražských hradeb. Od druhé poloviny 19. století byly Holešovice křižovatkou důležitých železničních tratí. V té době jsou dostupné mimo cestu přes Štvanický brod také stezkou vedoucí

⁷³ ŠESTÁK, Zdeněk: *Jak se ze Žižkova stalo velké město: 1865—1914*. Praha: Academia, 2008.

⁷⁴ MIKOTA, Miroslav: *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*. Praha: KLP, 1996.

⁷⁵ KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*. Praha: Libri, 2002, s. 606—615.

⁷⁶ VLČEK, Pavel: Holešovice-Bubny. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 425-432.

přes Letenskou pláň, jejíž osu kopíruje dnešní ulice Milady Horákové a která byla jedinou spojnici s Malou Stranou. Lepší dostupnost zajistil až řetězový most (v místech dnešní Štefánikova mostu) a v té době se staly hlavními osami území již zmíněné dnešní ulice Dukelských hrdinů a Milady Horákové.⁷⁷

Průmysl do holešovického území přišel s první továrnou, Dormitzerovou kartounkou, která zde byla založena roku 1823. Jeho potomek zde o deset let později zakládá textilní manufakturu. Nově postavená železniční trať přilákala další tovární podniky, a tak se v druhé polovině 19. století stává z Holešovic-Buben jedno z průmyslově nejvýznamnějších a nejrychleji rostoucích pražských předměstí. Za tu dobu se počet obyvatel navýšil z několika set na 15 tisíc v roce 1890.⁷⁸

Roku 1881 byl zpracován regulační plán, který po sloučení s Prahou ještě prošel proměnou. Je založen na šachovnicovém půdorysu, ve které jsou uspořádány velké bloky vyplňující celé nezastavěné území. Výstavba se rozvíjela od historického jádra obcí Holešovic a Buben. V roce 1896 se v sousedství, podobně jako na Smíchově, staví dělnická kolonie tvořená pětadvaceti jednopatrovými domy poskytující bydlení pro dělníky Dormitzerovy kartounky. V 90. letech je založen holešovický přístav, pražská jatka, elektrárna a První pražský měšťanský pivovar. Na počátku 20. století byl postaven Hlávkův most propojující Holešovice s dalším průmyslovým centrem – Libní a následuje Libeňský most kopírující cestu přes štvánický brod. V té době se také přistoupilo k výstavbě prvních veřejných budov. V letech 1898–1903 se na Letné staví budovy Akademie výtvarných umění, v pivovarské zahradě je umístěna divadelní budova Uranie a na zamýšleném hlavním náměstí novogotický kostel sv. Antonína Paduánského. Holešovice byly také místem založení první Křižíkovy tramvajové trati, která zde byla uvedena do provozu roku 1891. Výrazným stimulem pro urbanismus Holešovic byl zrod pražského výstaviště, ležícího již na katastru Bubenče. Zmíněný Křižíkova tramvaj dopravovala návštěvníky Zemské jubilejní výstavy v roce 1891. Hlavní trasa k výstavišti, dnešní Veletržní, se stala další výraznou urbanistickou páteří Holešovic.⁷⁹

2.3.8. Vršovice

Jádro obce Vršovice tvoří ve 40. letech 19. století zástavba mezi kostelem sv. Mikuláše a potokem Botič. Kolem procházela cesta na severu směřující z Vršovic přes Královské Vinohrady k Žitné nebo Koňské bráně. Zde se po zrušení hřbitova postupně utváří hlavní Komenského (dnes Vršovické) náměstí pod bývalou usedlostí Rangherka. Novodobý rozkvět obec zaznamenává až od 2. poloviny 19. století, kdy je sem od roku 1871 zavedena železnice a nově vybudováno nádraží Nusle-Vršovice. V roce 1899 je obec navíc propojena tramvajovou tratí s Purkyňovým náměstím (dnešním náměstím Míru), v roce 1913 prodlouženou až na náměstí Svatopluka Čecha. Na prahu 20. století čítá obec Vršovice již 13 580 obyvatel a dne 2. 3. 1902 byla povýšena na město. První starostou byl Václav Drobný, který nechal část prostor Rangherky přeměnit na radnici. Až do první světové války tvoří hlavní komunikační tepnu Hálkova třída

⁷⁷ OKURKA, Tomáš. „Vynikající hospodářský a národní čin“: Průmyslové a všeobecné výstavy v Čechách 1891–1914: Aktéři a jejich motivace. Ústí nad Labem – Praha: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně – Skriptorium, 2016. — AUGUSTA, Pavel – HONZÁK, František. *Sto let Jubilejní*. Praha: SNTL, 1991.

⁷⁸ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 210–214.

⁷⁹ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 210–214.

(dnešní Kodaňská ul.), později ulice Vršovická. V roce 1922 byly Vršovice připojeny k Praze a staly se součástí obvodu Praha XIII.⁸⁰

2.3.9. Střešovice

Obec Střešovice vyrůstala v severozápadním cípu Prahy na návrší lemovaném potokem Brusnicí na jižní straně a Velešlavínským potokem na straně severní. Jejich rozvoj souvisel až do 19. století především se zemědělským využitím zdejší krajiny, na konci 19. století prochází postupnou industrializací projevující se zejména četným zakládáním cihelen. V roce 1850 vzniká nová politická obec sloučením Střešovic a Střešoviček, které vznikly v první čtvrtině 19. století jako osada menších domků s předzahrádkami v místech dnešní Střešovické ulice. V roce 1880 bylo při sčítání lidu ve sloučené obci napočteno 2 262 obyvatel a 143 domů. V té době vzniká samostatná farnost, do té doby byly Střešovice k vzdáleným Horoměřicím. Pro novou farnost byl poté v letech 1890—91 postaven novorománský kostel sv. Norberta situovaný na návrší při současné Sibeliově ulici naproti bývalé usedlosti Andělka. Na základě zákona (č. 114/1920 Sb.) z 6. 2. 1920 o sloučení 37 obcí sousedících s Prahou do velkoměsta s 19 administrativními obvody se Střešovice staly součástí obvodu Praha XVIII. V souvislosti s tím Střešovice prochází velkou urbanistickou proměnou – v letech 1908—09 je zde vybudována tramvajová vozovna, v roce 1919 založena vilová čtvrť Ořechovka. Na Náměstí Před bateriemi staví v letech 1937—1939 Českobratrská církev evangelická kostel dle projektu Bohumíra Kozáka. Při reorganizaci Prahy v r. 1960 byly Střešovice začleněny do správního obvodu Praha 6.⁸¹

2.3.10. Braník

Čtvrť Braník se nachází v jižním cípu Prahy na pravém břehu Vltavy v místech bývalé vsi Braník, která vznikla při ústí Kunratického potoka na svahu Branické skály. První zmínku o zdejším osídlení máme v listině z roku 1088, ve které je potvrzen dar Vratislava II. kapitule vyšehradské formou tří branických popluží⁸² s poddanými. V roce 1841 se v Braníku nachází 110 popisných čísel. Výraznou stavební činnost zaznamenáváme na přelomu 19. a 20. století, kdy je zde vybudováno několik průmyslových podniků, např. komplex budov Společenského pivovaru pražských sládků. V letech 1901—02 postavil Spolek pro vystavení a zřízení chrámu Páně v Braníku novorománský kostel sv. Prokopa dle projektu architekta Rudolfa Vomáčky. Velkou stavební konjunkturu zaznamenává branická čtvrť po připojení k Velké Praze v roce 1922, kdy se mezi léty 1930—1950 rozrostl počet stavení z 577 na 1103 domů. V 60. letech 20. století výrazně narostla bytová kapacita výstavbou sídliště Novodvorská. Od roku 1988 je čtvrť propojena s levým břehem Vltavy Barrandovským mostem.⁸³

⁸⁰ KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 10*. Praha: Foibos, 2009.

⁸¹ URLICH, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 6*. Praha: Foibos, 2009.

⁸² Popluží je stará česká měrná jednotka plochy neurčité velikosti, jež se užívala především v zemědělství. Obvyklá hodnota jednoho popluží nebyla nikdy přesně určena, je odhadována na 20 až 60 hektarů.

⁸³ ŠMOLÍKOVÁ, Miroslava – ZÁHRADNÍK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr. Braník. VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 33—34.

2.3.11. Spořilov

Čtvrť Spořilov, nacházející se jihozápadní části Prahy, je zčásti tvořena Starým Spořilovem, zastavěným kolonií domků plánovaných v duchu tzv. zahradního města, a sídlišti Spořilov I. a II. z panelových domů. Toto území se rozkládá v místech bývalé osady Dolní Roztyly ležící na staré tzv. Chodovské cestě, které vedla z Prahy směrem na jih. Zahradní město zde vzniklo z iniciativy ředitele Městské spořitelny Václava Skleničky, který v roce 1924 navrhl oslavit 25 let existence instituce výstavbou zahradního města. Toto území o velikosti cca 80 ha se roku 1922 stalo součástí Velké Prahy. Nedlouhou poté bylo založeno družstvo Spořilov, které si kladlo za cíl vystavit 1000 až 1500 rodinných domků. „*Cílem bylo postavit samostatný (s kompletními veřejnými službami) esteticky a funkčně vyrovnaný a technicky dokonalý sídelní celek vyhovující požadavkům hygienickým a podporující životní styl svých obyvatel*“.⁸⁴ V roce 1925 byl Státní regulační komisí a kanceláří profesora Josefa Bertla zpracován regulační plán. Na jeho základě vypracovali architekti Bertl a Berek projekt na výstavbu 1364 domků, do konce roku 1925 bylo vystavěno 34 vzorkových a výstavba pokračovala až do roku 1941, kdy družstvo Spořilov ukončilo svou činnost.⁸⁵

Jádrem nového satelitu je Roztylské náměstí, na kterém je umístěna hlavní dominanta čtvrti – kostel sv. Anežky České. Náměstí má plnit funkci obchodního a společenského centra čtvrti. Ve dvou třetinách je protíná hlavní komunikační tepna, která společně s osou náměstí dělí území zahradního města na čtyři kvadratury.⁸⁶ V dnešní době je satelit obklíčen širokými rychlostními komunikacemi, které jej oddělily od Prahy a vytvořily ze Spořilova pomyslný ostrov.

2.3.12. Košíře

Obec Košíře se rozprostírá v údolí Motolského potoka v západním cípu Prahy. V roce 1785 se zde nachází 33 domů, mezi nimiž nechybí lazaret, vrchnostenský dvůr a chalupa (škola), hospoda a přilehlý dvůr Cibulka. Na košířském území se až do 19. století rozkládaly vinice patřící k viničním usedlostem, např. Kavalírce, Kotlářce a Poštovce. V 2. polovině 19. století se počet domů zdvojnásobil a na konci století, kdy jsou Košíře povýšeny na město, se zde nachází již 202 domů. V roce 1922 jsou připojeny k Velké Praze a v následujících letech se zde postupně staví kolonie domů, např. V Cibulkách, při ulici Nad zámečkem, Pod Vidoulí a Na Šmukýřce. V letech 1940–42 je zde dle návrhu Jaroslava Čermáka vystavěn funkcionalistický kostel sv. Jana Nepomuckého. K velkému nárůstu počtu obyvatel došlo v 70. letech 20. století ve spojitosti s výstavbou Jihozápadního města dle projektu architekta Iva Obersteina a M. Kleina.⁸⁷ Při sčítání lidu v letech 2001–2015 zde bylo evidováno 14 706 obyvatel.⁸⁸

⁸⁴ CZUMALO, Vladimír. Spořilov. Největší zahradní město Velké Prahy. In: *Spořilov: největší zahradní město Velké Prahy*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2015, s. 9.

⁸⁵ MOUTVIC, Miroslav. Spořilov, stavební družstvo zklamaných nadějí. *Pražský sborník historický XXVIII*, 1995, s. 102–146.

⁸⁶ CZUMALO, Vladimír. Spořilov. Největší zahradní město Velké Prahy. In: *Spořilov: největší zahradní město Velké Prahy*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2015, 14–20.

⁸⁷ ZAHRADNÍK, Pavel. Košíře. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 733–734.

⁸⁸ Český statistický ústav. Obyvatelstvo a rozloha katastrálních území Prahy 2001–2016 [online]. Český statistický ústav. ©2017 [cit.

2.3.13. Krč

Obec Krč, skládající se ze dvou částí – Horní a Dolní - se rozprostírá v jihovýchodním cípu Prahy. Dolní Krč se nachází v údolí Kunratického potoka, v místech dnešních ulic V podzámčí, Krčská a Dolno-krčská. Horní Krč leží v místech bývalé zemské cesty k Benešovu a Vídni, v místech dnešní ulice Budějovické a Hornokrčské. Po celé 19. století si Krč zachovala vesnický ráz, větší stavební konjunkturu zaznamenáváme až po připojení k Velké Praze v roce 1922. Zejména v oblasti Pankrácké pláně se rozvíjí výstavba činžovních a rodinných domů. V meziválečném období postavený areál Sociálních ústavů hlavního města Prahy (dnes Thomayerova nemocnice) dle projektu Bohumíra Kozáka, je ve třicátých letech doplněn Klárovým ústavem slepců, dle projektu Vladimíra Wallenfelse. Mezi další významné urbanistické celky patří sídliště Na zelené lišce, Ústřední sociálních pojišťovna, sídliště Antala Staška, sídliště Pankrác a sídliště Krč. S narůstáním sídlišť v jihovýchodním sektoru Prahy roste i význam pankrácké pláně. Zde jsou postupně vybudovány výškové budovy Motokovu, Dům bytové kultury, budova České pojišťovny a administrativní budova BMO.⁸⁹

2.3.14. Nusle

Obec Nusle se nachází v jihozápadním cípu Prahy a tvoří historické jádro městské části Prahy 4. Na území nuselského katastru, zabírajícím nuselské údolí a pankráckou pláň, se v době středověku rozléhaly zaniklé vsi Krušina a Psáry. Rozvoj Krušiny souvisel s rostoucím významem pankrácké pláně, kudy vedla hlavní komunikace k druhému pražskému hradu, Vyšehradu. Ves Krušina se utvářela okolo románské rotundy sv. Pankráce, o kterém bude ještě zmínka v 5. kapitole této práce. Druhá nuselská ves – Psáry – měla za své centrum zaniklý kostel sv. Markéty, který se nacházel v Nuselském údolí na levém břehu Botiče. V 18. století jsou Nusle ještě stále malou vsí, kterou dělily tři vsi – Nusle, Psáry a Krušina – a výrazněji se rozšiřuje až ke konci století.⁹⁰

Až do konce 19. století tvoří jádro obce barokní zámek Sezimů z Vrtby s přílehlým dvorem, který se rozkládal v místech dnešního náměstí Bratří Synků. Z náměstí se rozvíjely hlavní obecní cesty – z Vyšehradské věže (nynější Čiklova a Boleslavova), silnice na Tábor z východní brány opevnění ke kostelu sv. Pankráce (dnešní ulice Na Pankráci) a cesta od novoměstských hradeb za kostelem Na Slupi podél Botiče. Další důležitou komunikací byla silnice vedoucí z Královských Vinohrad (dnešní Belěhradská). V roce 1854 byly Nusle sloučeny se sousedním Pankrácem s pozdější katastrální číslem XIV. Později byl připojen i Vyšehrad a obec tak dostala nové katastrální číslo VI. Společně s ostatními pražskými předměstími byly v 70. letech Nusle zapojeny do plánů modernizace městské infrastruktury, které obnášelo zavedení kanalizace, rozvodů pitné vody a plynu. V 80. letech zde byly vystaveny významné veřejné budovy –

23.7.2017]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xa/dalsi_casove_rady_obyvatelstvo.

⁸⁹ ZAHRADNÍK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr. Krč. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 765–767.

⁹⁰ MATĚJKA, Ivan (ed.). *Slavné stavby Prahy 4*. Praha: Foibos, 2008.

pankrácká věznice a nuselské nádraží, jímž byly Nusle propojeny s městem, kromě v té době již fungující koňské dráhy, také železniční tratí. V roce 1889 je vydán regulační plán Prahy, ve kterém je už navržen koncept zástavby na Pankrácké pláni a v Nuslích, který se stal základem pozdějšího regulačního plánu Nuslí, Pankráce a části Michle z let 1930—31. Hlavní komunikační tepnu zde tvoří dnešní ulice 5. května směřující k budoucímu Nuselskému mostu. V 90. letech nuselská obec staví další reprezentativní veřejné budovy, jako Národní dům na náměstí bratří Synků, následovala stavby sokolovny, kaple sv. Václava ve Vladimírově ulici a novorenesanční radnice.⁹¹

V roce 1922 jsou Nusle připojeny k Velké Praze a stávají se tak její XIV. čtvrtí. V té době se zde nachází 737 domů, ve kterých žije 34 000 obyvatel. Již před první světovou válkou je území Nuslí zastavěno převážně činžovními domy v historizujícím a secesním slohu, výstavba na Pankráci naopak odráží styl první republiky a funkcionalismu. V dvacátých letech 20. století je zde postaveno hned několik významných budov a realizována řada architektonických počinů, mezi které patří výstavba budovy Jedličkova ústavu, vozovny Pankrác a budovy Nejvyššího soudu, adaptace bývalé sokolovny na sbor Československé církve husitské a přestavba divadla Na Fidlovačce. V roce 1929 vypukla velká hospodářská krize, v důsledku které bylo potřeba zajistit bydlení pro sociálně slabé vrstvy. Tak se začalo uvažovat o výstavbě sociálních bytů na dosud nezastavěné Pankrácké pláni, kterou se budeme blíže zabývat v 5. kapitole této práce.⁹²

V letech 1922—23 vznikl Plán jihovýchodního sektoru Velké Prahy od architektů Eduarda Schwarze a Karla Maška. Území pláň, kde mělo vzniknout nové sídliště, je však v té době ještě odděleno od města hlubokým Nuselským údolím. V roce 1931 byla proto vypsána soutěž na vybudování mostu, který by propojil čtvrt s administrativním centrem a ostatními průmyslovými čtvrtěmi⁹³. Jelikož z prvního kola nevyšel návrh vyhovující požadavkům komise, byla vypsána druhá soutěž, tentokrát již Státní regulační komisí ve spolupráci s Elektrickými podniky. V druhém kole byl doplněn požadavek vyřešit celkový dopravní systém přes Velkou Prahu. Přestože byl most vystavěn až v letech 1965—73 (dle návrhu Jiřího Kozáka) a nedošlo tak k potřebnému propojení pláň s protilehlým Karlovem, byla zahájena již nutná výstavba pankráckého sídliště.⁹⁴

V roce 1930 byla vypsána soutěž na „stavbu deseti tisíc malých bytů na Pankráci“, ze které měl zvítězit návrh na výstavbu v místech předmostí plánovaného nuselského mostu. Soutěžní návrhy měly povětšinou podobu řádkových domů, dle tzv. zeleného regulačního plánu z let 1930—31. Po druhé světové válce byl vydán směrný územní plán, který následovala soutěž na ideové řešení pláň. Tu v roce 1957 vyhrál tým Jindřicha Krieseho, jehož návrh se stal předstupněm projektů z let 1964—1970 sídlišť Pankrác I, Pankrác II a Pankrác III od Jiřího Lasovského z Pražského projektového ústavu. V letech 1962—64 byl vypracován projekt na další významný komplex tzv. Centrum Pankrác. Vzešel z kolektivu architektů Strojprojekt (Pfleger, František Šmolík, Víšek, Zdeněk Císař). Do centra Pankrác byly umístěny

⁹¹ MATĚJKA, Ivan (ed.). *Slavné stavby Prahy 4*. Praha: Foibos, 2008.

⁹² KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*. Praha: Libri, 2002, s. 569—573.

⁹³ Myšlenka propojit zdejší oblast se středem Prahy byla formulována už v 60. letech 19. století a konkrétněji vyjádřena v roce 1903 v studii ocelového obloukového mostu přes Nuselské údolí. Viz AULICKÝ, Václav. *Minulost, přítomnost a budoucnost Pankrácké pláň*. Praha: České vysoké učení technické, 2010, s. 11. – MATĚJKA, Ivan (ed.). *Slavné stavby Prahy 4*. Praha: Foibos, 2008.

⁹⁴ MATĚJKA, Ivan (ed.). *Slavné stavby Prahy 4*. Praha: Foibos, 2008.

výškové budovy (např. budova rozhlasu), které tvoří podnes výrazné městské dominanty a zcela pozměnily panorama města.⁹⁵

2.3.15. Strašnice

Dnešní Strašnice se rozkládají na křižovatce starých cest – první tzv. Vršovické cesty vedoucí z Prahy na východ (dnešní ulice V Olšinách) a druhé tzv. Malé, později Vinohradské silnice (dnešní Starostrašnická ulice). Tento komunikační uzel ještě stoupl na významu v druhé polovině 18. století, kdy byla vystavěna vídeňská silnice směřující z Nové Horské brány přes Hrdlořezy, Běchovice a Český Brod. V 1. polovině 19. století patří téměř polovina pozemků a polností Starých Strašnic Josefu Popelářovi, od kterého majetek přešel do rukou Tomáše Bečváře. Toto území se rozléhalo v místech dnešního parku Gutovka a v roce 1843 se zde nacházelo 36 stavení. Obec Strašnice má až do počátku 20. století zemědělský ráz, do konce 19. století zde byla jediným průmyslovým závodem kruhová cihelna před Novými Strašnicemi. Postupem času se ve Strašnicích ubytovávali zejména dělníci pracující v Praze a jejich předměstích. Počátkem 20. století zde byla započata výstavba rodinných domů, mezi kterými vyniká zejména Trmalova vila od Jana Kotěry z roku 1902. V té době byla rovněž uvedena do provozu železniční stanice Strašnice a zaveden vodovod a elektrické osvětlení. Velký rozvoj obce je spojován se zařazením mezi městské části Velké Prahy v roce 1922, kdy se se zde nachází 400 stavení, povětšinou rodinných domků, ve kterých žije 4800 obyvatel. Brzy se začalo uvažovat s vybudováním zahradního města po vzoru kolonie Ořechovka. V letech 1919–20 byla vystavěna Masarykova kolonie rodinných domů dle projektu Pavla Janáka a Josefa Gočára na jihozápadní straně Strašnic. Následovaly kolonie strojířů, v Rybníčkách, Zborov, Skalka a Na Slatinách. V roce 1924 vznikl Spolek pro postavení katolického chrámu, kterého se však strašničtí obyvatelé dočkali až v 90. letech 20. století. V té době zde vzniká také řada firemních a administrativních budov ve stylu neokonstruktivismu, minimalismu a high-tech. Mezi ně patří budova např. bývalé Pragobanky (dnes Raiffeisenbank) od skupiny architektů Radima Kousala, Josefa France a Petra Kincla z libereckého SIALU.⁹⁶

2.3.16. Dejvice

Středověká osada v Dejvicích je poprvé v pramenech zmiňována v roce 1088.⁹⁷ Dejvice připojené v roce 1922 k Velké Praze se skládaly ze tří sídelních jader – Starých Dejvic na jihu, Šárky při severozápadním okraji území a Podbaby ležící na okraji severovýchodním. Na celém území se od středověku rozkládaly četné vinice, které však v 17. a 18. století postupně zanikly a byly přeměněny na zemědělské usedlosti. V katastru z roku 1785 jsou Dejvice, Podbaba a Šárka již sloučeny v jedno katastrální území. V roce 1840 se zde nachází 116 popisných čísel, o sto let později již 1847. V roce 1920 byla vypsána sou-

⁹⁵ STÁHLA, Jaroslav (ed.). *Architekti v Praze. 1971*. Praha: Pražský projektový ústav, 1971.

⁹⁶ KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 10*. Praha: Foibos, 2009.

⁹⁷ Tehdy Vratislav II. daroval část vsi vyšehradské kapitule. Viz TRYML, Michal - ZAHARADNÍK, Pavel – VLČEK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr. Dejvice. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 231–234.

těž na zpracování územního plánu severozápadního sektoru Prahy. Hlavním zadáním bylo nalézt řešení pro využití Letné, ale výsledkem byla i řada návrhů na regulaci Dejvic. Nakonec byl schválen návrh podaný mimo vypsanou soutěž Antonínem Engelem. Základem jeho koncepce se stalo rozlehlé kruhové Vítězné náměstí, ze kterého vybíhaly osy, podél kterých se rozvíjela bloková zástavba činžovních domů. Kolem Vítězného náměstí a ulic z něj vycházejících, Technické, Zikovy a Čs. Armády, se jednak soustředil komplex budov nejvyššího velení československé armády, jednak nová univerzitní čtvrť. Na kompaktnější zastavení okolí Vítězného náměstí navázaly čtvrti rodinných domků na Hanspaulce a již neexistující tzv. úřednická kolonie při dnešní Evropské. V roce 1932 byla otevřena výstavní kolonie Svazu československého díla Baba manifestující funkcionalistické bydlení, domy v urbanistické osnově navržené Pavlem Janákem.⁹⁸

2.3.17. Kobyliisy

Kobyliisy se nachází v severním cípu Prahy. Severně jsou lemovány Čimickým a Ďáblickým hájem a na východně vojenskou střelnici zřízenou v roce 1890. Dnešní obec se rozprostírá v místech bývalé vsi ležící na staré trstenické cestě vedoucí z Moravy ku Praze. Tato komunikace byla využívána i při cestě na zámek v Brandýse nad Labem a směrem k západu vedla k holešovickému brodu. V polovině 19. století je v kobylišském katastru evidováno 35 popisných čísel a do roku 1890 tento počet vzrostl na 63. Největší rozvoj však obec zaznamenala na konci 19. století a ještě větší v roce 1922 po připojení k Velké Praze. Tehdy se zde nacházelo přes 200 stavení, v roce 1950 již 989. Kobyliisy se staly vyhledávanou čtvrtí dělníků pracujících v sousední Libni. Zástavbu tvořily povětšinou patrové rodinné domy a značnou část zabíraly pískovny a cihelny. Brzy byla obec propojena s městem tramvají a v roce 1928 i Trojským mostem. Po druhé světové válce je zde postaveno sídliště dle projektu V. Tučka.⁹⁹

2.3.18. Bohnice

Bohnice se nacházejí v severním cípu Prahy. Nejstarší zmínka o tomto území pochází z roku 1158, kdy byl vysvěcen kostel sv. Petra pražským biskupem Danielem. V roce 1785 se zde nachází 24 domů, mezi nimiž nechybí fara, kovárna a obecní pastouška. Ke konci 19. století se počet stavení navýšil na 66 budov. V té době má obec převážně zemědělský charakter, obydlí si zde budují dělníci z továren v přilehlých průmyslových čtvrtích. Velký rozvoj území nastal ve spojitosti s vybudováním Zemského ústavu pro choromyslné v letech 1906—1912. Ten byl ještě doplněn o ústavní hřbitov a v jižní části obce byla postavena nová kolonie rodinných domů. Rok před připojením k Velké Praze se na bohnickém území nachází 197 domů. K největšímu nárůstu počtu obyvatel dochází v 70. letech 20. století v souvislosti

⁹⁸ BEČKOVÁ, Kateřina. Engelovy Dejvice. Jak se z vesnice stalo památkové město. In: *Za starou Prahu: věstník Klubu Za starou Prahu*, 2013, roč. XIV, č. 1, s. 4—9. — TRYML, Michal - ZAHARADNÍK, Pavel - VLČEK, Pavel - KRATOCHVÍL, Petr. Dejvice. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 231—234. — TEMPL, Stephan. Baba: Osada Svazu Čs. díla Praha. Praha: Zlatý řez, 2004.

⁹⁹ KOSTKA, Michal - ZAHARADNÍK, Pavel. Kobyliisy. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 713—714.

s výstavbou panelového sídliště jižním směrem od bohnického areálu, dle projektu Václava Havránka. Ve stejné době byl postaven domov důchodců dle návrhu Jana Linky a Vlada Miluniče.¹⁰⁰

2.3.19. Nové Butovice

Nové Butovice leží v jihozápadním cípu Prahy. Nejstarší zmínka o zdejším osídlení pochází z roku 1088, kdy byl postaven kostel sv. Vavřince a zdejšího území daroval král Vratislav I. vyšehradské kapitule. Ves byla v majetku až do husitských válek, kdy se jí zmocnila staroměstská obec. Poté se ve vlastnictví střídali šlechtičtí majitelé. Za třicetileté války vesnice prakticky zanikla. V 17. století zde byla zřízena morová nemocnice. V 19. století byly Butovice spojeny s Jinonicemi a jako jedna obec byly v roce 1922 připojeny k Velké Praze. V 80. letech 20. století začala nedaleko výstavba, ale bez jakékoliv vazby na historickou obec, výstavba sídliště Nové Butovice. Oproti starším sídlištím se tu uplatnila dobově aktuální tendence návratu k městskosti. Jednoduché řádkový urbanismus tu nahradila větší rozmanitost sdružování panelových domů. Základní osa sídliště je dána trasou metra, které se na okraji vynořuje nad povrch a mostem překonává Nepomucký rybník. Kolmo na tuto základní osu je vedena osa Slunečního náměstí. Tam je jako dominantní objekt situována novostavba úřadu městské části. Jeho protějšek tvoří architektonizovaný park. Prostor se na jednu stranu otevírá volnou zatravněnou plochou, z druhé strany náměstí mělo být umístěno kulturně-společenské centrum sídliště s knihovnou. Po roce 1989 nebyl původní záměr naplněn a z budovy centra se stala soukromá oční klinika a v jejím sousedství našlo místo Komunitní centrum sv. Prokopa.¹⁰¹

¹⁰⁰ KOSTKA, Michal – ZAHRADNÍK, Pavel – KRATOCHVÍL, Petr. Bohnice. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 18–19.

¹⁰¹ BEDRNÍČEK, Pavel. *Obce vůkolní před branami měst pražských*. Praha: Volvox globator, 2006, s. 52–54. — CAJTHAMLOVÁ, Markéta (ed.). *Česká architektura 2000–2001*. Praha: Prostor – architektura, interiér, design, 2002, s. 28–31

3. SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURA A ČESKÉ CÍRKVE A NÁBOŽENSKÉ SPOLEČNOSTI V 19. A 20. STOLETÍ

3.1. České církve a náboženské společnosti v 19. a 20. století

Dříve než se budeme podrobněji zabývat postavením sakrálních staveb v urbanismu města, přiblížíme si roli církve a náboženských společností v české společnosti 19. a 20. století. Je nutné zde upozornit, že zmapování církví v celé šíři by zatížilo tuto práci přílišným rozsahem, proto se zde soustředíme zejména na ty, které přikládaly sebe prezentaci a výstavbě svých sakrálních prostor velký význam.

3.1.1. Katolická církev

Pro katolickou církev 19. století je charakteristické zejména posílení role papežství v církvi (zachování papežského státu) a rozvoj křesťansko-sociálního hnutí. Zatímco v první polovině století ještě nalézáme mezi katolickými teology snahu o dialog mezi moderní dobou a katolicismem, v druhé polovině již církev reaguje na tyto kulturně-sociální proměny rostoucí uzavřeností. Přesto však dochází k velkému rozvoji zámořských misí, zakládání škol a kongregací, které vykonávaly rozsáhlou charitativní činnost. Současně se systematicky rozvíjí křesťanská i klasická archeologie, a díky tomu i ochrana a restaurování římských památek.¹⁰²

Tento návrat do minulosti je rovněž patrný v projevech dobové zbožnosti, pro kterou je typické užívání forem středověkého a barokního katolicismu. Opět roste oblíbenost poutních míst, pobožnosti křížové cesty, odpustků a uctívání svatých ostatků, které souviselo se sílícím kultem mučedníků, zejména Panny Marie a nově sv. Josefa. Po půli století dosáhla masové obliby starší úcta Božskému srdci Páně, což se mj. projevilo v zasvěcení nově postavených kostelů. Vzhledem k pomalu ustupující tendenci sporadického přijímání těla Páně docházelo k rozvinutí úcty k Nejsvětější svátosti, která na konci 19. století vyvrcholila pořádáním eucharistických kongresů. Pro zbožnost 19. věku v českém prostředí je příznačný rozvoj kultu českých patronů – sv. Jana Nepomuckého, jehož ostatky byly v roce 1868 slavnostně přeneseny ze Salcburku do Prahy, sv. Cyrila a Metoděje, kteří byli v roce 1880 Lvem XIII. povýšeni na patrony celé katolické církve, a dále sv. Václava, sv. Víta, sv. Vojtěcha, sv. Zikmunda, sv. Prokopa, sv. Benedikta, sv. Kosmy a Damiána, sv. Norberta a sv. Ludmily.¹⁰³

¹⁰² NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha: Scriptorium, 2010, s. 83–91. — PETRÁČEK, Tomáš. Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds.). *Neklidem k Bohu: Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870 – 1914*. Praha: Arbor vitae, 2006, s. 27-58.

¹⁰³ NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha: Scriptorium, 2010, s. 44–91. — PETRÁČEK, Tomáš. Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds.). *Neklidem k Bohu: Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870 – 1914*. Praha: Arbor vitae, 2006, s. 27-58.

České katolická církev je v první polovině 19. století stále ovlivněna josefinskou církevní politikou, podle které byla církev zcela podřízena státu. Po revolučním roce 1848 se církevní představitelé snažili o uvolnění tohoto vztahu, respektive posílení vlastních pravomocí. Výsledkem těchto jednání byl konkordát z roku 1855, který nově definoval autonomii církve a její vliv ve vzdělávání a manželském právu. Tato mezistátní dohoda však namísto harmonických vztahů umocnila antiklerikální nálady ve společnosti, protože zejména mezi liberály byla vnímána jako nepřijatelný ústupek státu vůči církvi. Dohoda tak neměla dlouhého trvání a po vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti byla rakouským státem vypovězena. Nicméně s nástupem Pia X. se spolupráce s rakouskou monarchií opět upevnila a Rakousko se stalo v podstatě jedinou katolickou velmocí. Církev se zároveň snažila posílit spojení mezi zemskými církvemi a Římem, a tak založila papežské koleje pro formaci kněží, které vychovávaly Římu naprosto oddané kněžské elity.¹⁰⁴

V roce 1860 byla svolána pražská provinční synoda, na které se sešli všichni biskupové českých církevních provincií. Hlavním tématem synody byla otázka, jak převést církevní předpisy do praxe. Mimoto se sněm také zabíral otázkami uměleckými a památkovými a výsledkem bylo vydání předpisů pro výstavbu nových kostelů. V nich nalézáme doporučení stavět nové kostely na vhodně zvoleném místě, které by mělo být vyvýšené (nebo alespoň odstupňované schody nad úroveň terénu). Každý nový chrám by měl být orientován a mít dostatečný odstup od profánních budov. Okolní zástavba by dle předpisu neměla bránit výhledu na kostel, jehož kapacita by měla vyhovovat počtu věřících dané obce. Synoda doporučuje dispozici kostela ve tvaru kříže s dvěma přilehlými kaplemi a trojosým hlavním vstupem. V předpisech bylo rovněž pamatováno na uspořádání nových hřbitovů, kterých v době populačního růstu a urbanizace přibývalo. Proto se mělo dbát na to, aby byly dostatečně velké a stejně jako kostely otevřené eventuálnímu rozšíření. Zvláštní důraz byl kladen na to, aby bylo patrné, že se jedná o posvátné místo, nikoliv zahradu určenou pro rekreaci.¹⁰⁵

Od konce 19. století se v církvi oživilo vědomí liturgie jako živého organismu, který se musí neustále obnovovat a reflektovat kulturně-společenské proměny.¹⁰⁶ Církev 20. století na proměnu společnosti reaguje svoláním druhého vatikánského koncilu probíhajícího v letech 1962–65. Ten přinesl zcela nový impuls pro budoucí fungování církve ve společnosti. Heslo jeho iniciátora Jan XXIII. „aggiornamento“, tedy „zdešnění“, znamenalo přizpůsobení vnějších projevů církve dnešní době, což se promítlo i do obnovy liturgie a uspořádání chrámového prostoru. Bohoslužební prostory mohly být nově integrovány do struktury velkých obytných domů, jindy nabývaly provizorní formy kostela, který se mohl lehce smontovat a dočasně umístit tam, kde není povolena trvalá stavba. Objevují se také nová umístění - kostely jsou stavěny podél dálnice, jindy nabývají podobu modlitebny v letištní hale. V některých případech se

¹⁰⁴ PETRÁČEK, Tomáš. Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds.). *Neklidem k Bohu: Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870 – 1914*. Praha: Arbor vitae, 2006, s. 27-58.

¹⁰⁵ PETRÁČEK, Tomáš. Česká církev, výzvy 19. věku a pražská provinční synoda roku 1860. In: FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds.). *Neklidem k Bohu: Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870 – 1914*. Praha: Arbor vitae, 2006, s. 27-58.

¹⁰⁶ KOPEČEK, Pavel. *Liturgické hnutí v českých zemích a pokoncilní reforma*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, s. 9.

dokonce programově rezignuje na tradice dosavadního architektonického výrazu a svými proporcemi i materiály se přizpůsobují okolní zástavbě.¹⁰⁷

3.1.2. Judaismus

Židovské náboženství tvoří společně s křesťanstvím a islámem tři hlavní světová monoteistická náboženství, tedy náboženství uznávající jediného Boha. Historie judaismu sahá do počátku 12. století př. Kr., kdy hebrejské kmeny již tvoří pevný náboženský svazek poté, co opustily Egypt a usazují se ve Svaté zemi. Kanonickou knihou judaismu je hebrejská bible (zvaná Tanach) skládající se ze Zákona, Proroků a Spisů. Jádrem knihy je Tóra (Zákon), která se skládá z pěti knih Mojžíšových. Součástí Tóry je 613 náboženských předpisů (zákazů a příkazů) posvěcujících dle tradice lidský život. Tyto předpisy dále rozvádí Talmud a další nábožensko-právní literatura. Nedílnou součástí judaismu tvoří také židovská náboženská filozofie a mystika (tzv. Kabala). Dnešní judaistické náboženství se rozvinulo do několika základních směrů: reformní, ortodoxní a konzervativní. Židovská tradice důsledně dbá na rozlišení všedních a svátečních dní, které jsou určeny k odpočinku a oslavě Boha.¹⁰⁸

V českých zemích se Židé usazují již v 10. století, kdy zakládají četné obchodnické osady při dálkových cestách. Jakožto příslušníci menšinového náboženství byli však od dob středověku předmětem nevráživosti křesťanských obyvatel, které se projeví opakovanými pogromy. Ustanovením třetího lateránského koncilu z roku 1215 směli židé dokonce bydlet pouze v uzavřených ghettech. Lepší podmínky měli za časů panování Maxmilána II. a zejména Rudolfa II., kteří zrušili regulaci jejich podnikání. V 18. století byly vydány tzv. familiantské zákony stanovující maximální počet židovských obyvatel na území rakouské monarchie. Rovnoprávnost Židům zajistila až ústava z roku 1867. V 19. století však vzrůstá antisemitismus, který se projevil v procesu tzv. hilsneriádě, nazvané dle odsouzeného Žida Leopolda Hilsnera z údajné rituální vraždy Anežky Hružové a Marie Klímové.¹⁰⁹ V novém Československu zde žije 118 tisíc obyvatel židovského původu, kteří se zasloužili o ekonomický, sociální i kulturní vzestup našich zemí. Tento příznivý rozvoj byl však násilně ukončen systematickým vyvražďováním nacisty v letech 1941–45 a utlačování nebyli ušetřeni ani za komunistického režimu. Svobody vyznání a zrovnoprávnění se dočkali opět až po roce 1989, od kdy se sdružují ve Federaci židovských obcí.¹¹⁰

Synagogální bohoslužba se od chrámové odlišovala tím, že pravidelné oběti byly nahrazovány

¹⁰⁷ RECHLÍK, Karel. Proměny kostela ve dvacátém století. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 39.

¹⁰⁸ PHILIP DE VRIES, Simon. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009. — VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, s. 135. — VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 223–228. — STERN, Marc. *Svátky v životě Židů: Vzpomínání, slavení, vyprávění*. Praha: Vyšehrad, 2002. — STEMBERGER, Günter. *Klasické židovství: Kultura a historie rabínské doby*. Praha: Vyšehrad, 2001. — SCHUBERT, Kurt. *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha: Vyšehrad, 1999. — NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1998.

¹⁰⁹ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004, s. 131. — VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 223–228.

¹¹⁰ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004, s. 135–137. — VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 223–228. — PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer 2001.

čtením z Tóry a biblických knih, modlitbami, kázáním a diskuzí.¹¹¹ Její podoba se utvářela od doby babylónského zajetí v 6. století př. n. l. Dynamika liturgie je dána cyklem náboženského roku, jehož ústřední místo zaujímá sobota (šabat), den odpočinku.¹¹² Obecná struktura liturgie pravidelných bohoslužeb zahrnuje ranní modlitbu (šacharit), odpolední (mincha) a večerní (maariv). Při ranní modlitbě si muži oblékají modlitební plášť (talit) s třásněmi, připomínající Boží přikázání. Ve všední dny si navíc na čelo připevňují kožené pouzdro (teflin), do kterého jsou vloženy úryvky Tóry. Modlitby pro všední dny a šabat jsou sestaveny v tzv. siduru, pro sváteční v tzv. machzoru. Ústředním bodem každé bohoslužby je předčítání příslušného oddílu Tóry (sidra), která se postupně předčítá během celého liturgického roku. Každá bohoslužba začíná nejprve vyjmutím zavinutého a ozdobeného svitku Tóry ze svatostánku (aron ha-kodeš), následně je nesena okolo vyvýšeného pódia (bima, almemor) mezi věřícími, kteří jí pronášejí úctu. Nakonec je položena na pult (šulchan), kde je slavnostně odzdobena. Následuje předčítání, které zpravidla vede tzv. kantor neboli chazar, který melodicky recituje příslušné modlitby. Po předčítání je opět svitek Tóry zavinut a navrácen nazpět do aronu ha-kodeš.¹¹³

Název židovské modlitebny – synagogy – znamená „shromáždění“ a odráží tak základní poslání tohoto prostoru, který je místem pro setkání židovské obce k společné oslavě Boha. Na rozdíl od katolického pojetí se tedy posvátnost tohoto prostoru naplňuje jen tehdy, kdy je shromážděno celé společenství. První židovským chrámem byl tzv. Šalomounův chrám. Do té doby neměli Židé stabilní chrám pro bohoslužbu. V roce 70 po Kr. byl po dobytí Jeruzaléma zbořen a Židé byli rozptýleni po celém světě. Během této diaspory dostala synagoga význam jeho náhrady.¹¹⁴ Ve středověku nabývá synagoga navíc vzdělávací funkci a je centrem každé židovské obce.

Ve vnitřním uspořádání jsou jasně odděleny ženské a mužské části, podlaha je zpravidla níže, než terén v okolí budovy, a ústřední bod tvoří svatostánek se svitkem Tóry, umístěný při východní zdi sálu. Ostatní základní prvky bohoslužebného prostoru – aron, bimu a prostor pro věřící – jsme zmínili již výše. Jejich uspořádání určuje dispozici chrámového prostoru – zda bude podélná, nebo centrální. Do hlavního sálu se vstupuje z předsíně, dříve opatřené kamenným umyvadlem sloužící k opláchnutí rukou.¹¹⁵

Budova synagogy je, dle ustanovení v Talmudu, stavěna zpravidla na vyvýšeném místě, aby převyšovala okolní stavby. Orientovaná má být směrem k východu (k Jeruzalému) a některé tradice doplňují požadavek blízkosti tekoucí vody (řek) tak, aby mohla být i připojena místnost určená k rituálnímu omytí (mikve). Synagogy představovaly odjakživa hodnotově nejvýznamnější stavbu. Někdy byly samostatně stojící, jindy součástí zástavby, zpravidla však tvořily centrem dané obce. Až do 19. století však nesměly převyšovat sousední křesťanské svatyně, proto nenabývaly dominantního postavení. V druhé polovině 19. století jsou židovské obce zproštěny vnějších omezení a začínají stavět budovy honosnější, často

¹¹¹ PAŘÍK, Arno. *Pražské synagogy*. Praha: Židovské muzeum, 2013, s. 7.

¹¹² VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 224.

¹¹³ NOSEK, Bedřich - DAMOHORSKÁ, Pavla. *Úvod do synagogální liturgie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 67–103. — PAŘÍK, Arno. *Pražské synagogy*. Praha: Židovské muzeum, 2013, s. 7.

¹¹⁴ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004, s. 130.

¹¹⁵ VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 226.

v exponované poloze s jednou či dvěma věžemi. Dochází k postupné proměně jejich pojetí, které je čím dále více blízké vzorům křesťanské architektury. Zároveň se hledají možnosti, jak čitelně sdělit, že jde o sakrální stavbu, ale zároveň se nejedná o křesťanský kostel. Typově sice synagóga nepřináší inovaci, ale tvaroslovně se snaží odlišit co nejvíce a historismus jí k tomu poskytl možnosti, z nichž nejúspěšnější byl orientalismus. Původní tradici také připomíná vnější označení budovy kamenným desaterem, nebo šesticípu hvězdou, a osazení hebrejského nápisu na průčelí budovy. V našich podmínkách nabývá zpravidla podoby dvoupodlažní stavby obdélného půdorysu, nepodsklepená, krytá sedlovou nebo valbovou střechou, bez věží, respektující tradiční orientaci východním směrem.¹¹⁶

3.1.3. Církev československá husitská

Československá církev vznikla odštěpením reformního proudu katolické církve a byla vyhlášena 8. ledna 1920 skupinou reformních římskokatolických kněží, vedených dr. Karlem Farským. Ti společně vzápětí vydali výzvu českému národu, aby opustil římskou církev a přidal se k církvi národní. Při sčítání lidu v roce 1921 se k nové církvi přihlásilo již přes půl milionu katolíků a v roce 1930 to bylo již 800 000. Nová církev si kladla za cíl vycházet vstříc dobovým duchovním potřebám českého národa, navázat bezprostředně na Nový zákon, obnovit komunikaci s východní církví, provést reformu liturgie v národním jazyce, zdobovolnit celibát aj. V roce 1971 se přejmenovala na „Československou církev husitskou“.¹¹⁷ Husitská bohoslužba má dvě základní liturgické formy – ranní slavnostní a odpolední. První je zpívaná liturgie podle dr. Farského a zhudebněná Josefem Píchou. Liturgie je tvořena dvěma ústředními body – kázáním a připomínkou večeře Páně, kde je podáváno podobojí. Odpolední tzv. Kalousova bohoslužba je rovněž zpívaná, ale ukrácena o večeři Páně.¹¹⁸

Husitské sbory vlastní v roce 1925 na 17 nových sborů a v roce 1932 již 78. V některých případech využívají bývalé katolické chrámy, synagógy, jindy staví vlastní novostavby. Ty jsou tvořeny povětšinou jednoduchými stylově čistými prostory s dobrou akustikou. Stůl Páně je umístěn tak, aby bylo na duchovního stojícího za stolem čelem k lidu dobře vidět, a musí být rovněž dobře slyšet. Oltář, jako ústřední bod modlitebny, je proto často, podobně jako kazatelna, umístěn na stupínku nebo vyvýšeném pódiu. Na oltáři je zpravidla umístěna svíce, živá květina, kalich a bible. Průčelí místnosti tvoří obraz nebo socha vzkříšeného Krista doprovázené nápisem v podobě biblického citátu (např. „Já jsem vzkříšen i život“). Celková výzdoba je skromně pojatá, kromě vyobrazení Krista zde nacházíme často jen bustu mistra Jana Husa, Jana Amose Komenského, či zakladatele dr. Farského a prapor s emblémem husitské církve. Zpívaná husitská liturgie vyžadovala kvalitní hudební doprovod, proto v husitských modlitebnách nechybí varhany či harmonium umístěné na protější straně od sochy Krista. Časem je akcentován požadavek víceúčelovosti staveb tak, aby sloužily nejen bohoslužebným účelům, ale tvořily i

¹¹⁶ VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 226.

¹¹⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 1-2*. 2. vyd. Praha: Zvon, 1991, s. 242–243. — ČERVENÝ, Vladimír – ŠTĚPÁNOVÁ, Olga: Církev československá husitská. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 141–147.

¹¹⁸ ČERVENÝ, Vladimír – ŠTĚPÁNOVÁ, Olga: Církev československá husitská. In: VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 141–147.

zázemí duchovním, radě starších, sociální práci a různým společenstvím. Husité se vymezovali vůči katolické církve rovněž odlišným způsobem pohřbívání v podobě zpopelnění, a tak časem přibyla potřeba prostor pro popel zemřelých, kolumbárií.¹¹⁹

3.1.4. Českobratrská církev evangelická

Českobratrská církev evangelická vznikla spojením České evangelické obce helvétského vyznání kalvínská) a augsburského vyznání (luterská) v roce 1918 a v roce 1919 zakládá Evangelickou teologickou fakultu v Praze.¹²⁰ Tyto církve navazovaly na snahy o reformu katolické církve ve 14. století (Jan Hus) a 16. století (Jan Luther, Jan Kalvín). Důraz kladly především na roli osobní víry a zodpovědnosti. Nejvyšší autoritou církve je pro ně Boží slovo promlouvající z bible, pro jejíž výklad nebylo zapotřebí vyšších církevních autorit. Toto pojetí přispělo k tomu, že brzy byly biblické texty překládány do národních jazyků. Zvláštní důraz byl kladen na vzdělání a osobní iniciativu jednotlivce.¹²¹

Jádrem života církve je nedělní bohoslužba, při které je připomínána událost vzkříšení Ježíše Krista. Součástí bohoslužby je vždy četba bible, kázání, modlitba a slavení eucharistie, jejíž různé pojetí odlišuje církev od většinové církve katolické. V evangelickém prostředí je pouze připomínkou večeře Páně, nikoliv obětí vyznávanou v katolickém prostředí. Důležitým prvkem je také liturgie zpěvu, během které je užíváno zpěvníku, v němž převažují písně z dob reformace.¹²²

Dnešní uspořádání bohoslužebného prostoru evangelického chrámu dělíme na tři typy: toleranční, helvétský a luteránský. V roce 1781 bylo ve vydaném Tolerančním patentu nařízeno, že evangelické modlitebny se mohou stavět jedině za obcí, nesmí připomínat kostel, nesmí mít zvony, věž, ani veřejný vchod. Ústředním bodem tolerančního kostela byl zpravidla stůl Páně a kazatelna stojící uprostřed delší boční zdi. Lavice určené pro obec věřících byly seřazeny v půlkruhu kolem oltářní mensy a kazatelny. Podobu evangelických kostelů v 19. století ovlivnilo další císařské nařízení, a to patent z roku 1861, jímž byla veškerá omezení zrušena. Započala tak snaha vyrovnat se kostelům katolickým a uspořádání se odvíjelo dle toho, zda na místě převládala tradice helvétská (v tom případě nabyly podobu chrámové lodi, která se sbíhá ke stolu Páně, za nímž je kazatelna), nebo luteránská (zde byla kazatelna na straně, uprostřed byl stůl Páně a někdy i přítomna křtitelnice). Mezi evangelickými církevními stavbami se objevuje ještě jeden typ, tzv. sborový dům. Ten v sobě spojuje bohoslužebný prostor, pomocné místnosti a sály, a také byt kazatele.¹²³

Evangelické církevní stavby zpravidla nezaujímají v urbanistické struktuře dominantní postavení,

¹¹⁹ ČERVENÝ, Vladimír – ŠTĚPÁNOVÁ, Olga: Církev československá husitská. In: VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 141–147.

¹²⁰ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004, s. 69.

¹²¹ SLÁMA, Petr – BROŽ, Miroslav. Českobratrská církev evangelická. In: VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 204–207.

¹²² FILIPI, Pavel. *Pozvání k oslavě: Evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011 — SLÁMA, Petr – BROŽ, Miroslav. Českobratrská církev evangelická. In: VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 204–207.

¹²³ SLÁMA, Petr – BROŽ, Miroslav. Českobratrská církev evangelická. In: VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 204–207.

bývají součástí okolní zástavby a častokrát jsou včleněny do činžovních domů (do přízemí, nebo jako přístavba do dvora).¹²⁴

3.1.5. Církev adventistů sedmého dne

Církev adventistů sedmého dne se na českém území objevuje od konce 19. století ve dvou proudech, z Německa a Slezska, a od roku 1950 je státem uznanou církví. V roce 1902 byl ustanoven první organizovaný sbor v Praze na Vinohradech jako součást celosvětového společenství, které vzniklo v roce 1863 ve Spojených státech amerických.¹²⁵ Adventisté jsou vnímáni jako konzervativní evangelikálové mající těžiště své spirituality v očekávání druhého Kristova příchodu, přesvědčení o sobotě jako o správném dnu odpočinku (tzv. sabbatismus) a specifickém vztahu ke zdraví. Podobně jako ostatní evangelikálové zastávají názor, že Bibli je třeba rozumět v doslovném významu, a proto byla po dlouhou dobu jediným možným vyznáním církve. Tato církev patří mezi nejvýraznější pokračovatele tzv. adventistického hnutí, které se od 30. let formovalo na základě myšlenek amerického farmáře Williama Millera. S evangelikály jsou adventisté spojeni představou Boha jako Trojice, vysvětlením poslání Ježíše Nazaretského, významem Bible pro život křesťana, apod. Z ostatních menších křesťanských církví jsou blízcí také baptistům, kteří stejně jako oni křtí pouze dospělé konvertity ponořením.¹²⁶

Adventisté se od počátku vymezovali vůči tradičním křesťanským církvím, zejména katolické církvi, což se mimo mnohá věroučná specifika projevilo i v odlišné liturgii. Bohoslužebné shromáždění adventistů se koná v sobotu a skládá se ze dvou částí – tzv. sobotní školy a samotného bohoslužebného shromáždění. Jádrem shromáždění je, podobně jako u protestantských církví, kázání na biblické téma, po kterém může následovat slavnostní oběd a odpolední sborový program. Jednou za čtvrt roku slaví společenství večeři Páně, během které se podává nekvašený chléb a nekvašená vinná šťáva, jako připomínka těla a krve Páně. Eucharistii předchází obřad omývání nohou, připomínající biblické Ježíšovo omývání nohou učedníků. Bohoslužebné shromáždění je někdy zakončeno křtem, který probíhá, jak už bylo zmíněno výše, ponořením konvertity.¹²⁷ Nedílnou součástí každého shromáždění je také zpěv a dvě základní modlitby, které pronášejí někdo ze shromáždění, jindy jsou proneseny hlasitě celým shromážděním.¹²⁸

¹²⁴ ALTOVÁ, Blanka. Architektura evangelických kostelů a modliteben. In: NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009. s. 32–54. — SLÁMA, Petr – BROŽ, Miroslav. Českobratrská církev evangelická. In: VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004. s. 204–207.

¹²⁵ BÁRTA, Jan. Církev adventistů sedmého dne. In: VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004. s. 102–103. — VOJTÍŠEK, Zdeněk - VELECHOVSKÝ, Petr. Adventisté stále na křižovatce. *Dingir: Časopis o sektách, církvích a nových náboženských hnutích*, 1999, roč. 2, č. 2, s. 2-3. — NEŠPOR, Zdeněk R. - VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha: Karolinum, 2015, s. 155–166. — POMETLO, Jiří. Sakrální stavby Aleše Langa. In: FILIP, Aleš – SCHMIDT, Norbert (eds.). *Dům Boží a brána nebe ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 125.

¹²⁶ NEŠPOR, Zdeněk R. - VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha: Karolinum, 2015, s. 155–166. — POMETLO, Jiří. Sakrální stavby Aleše Langa. In: FILIP, Aleš – SCHMIDT, Norbert (eds.). *Dům Boží a brána nebe ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 125.

¹²⁷ NEŠPOR, Zdeněk R. - VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha: Karolinum, 2015, s. 155–166.

¹²⁸ BÁRTA, Jan. Církev adventistů sedmého dne. In: VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004. s. 102–107.

Pro modlitebny adventistů byla zejména v počátcích charakteristická určitá zdrženlivost ve vztahu k umění, takže nabývají podobu jednoduchých staveb, ve kterých nic nepřipomíná tradiční pojetí sakrality místa. Věřoucí aspekty nevytvářejí žádné specifické architektonické požadavky na rozvržení bohoslužebného prostoru. Výjimku tvoří křestní obřad, během kterého, jak již bylo zmíněno, jsou dospělí konvertité cele ponořeni do vody. Nedílnou součástí adventistické modlitebny je proto místnost s křestní nádrží.¹²⁹

3.2. Sakrální a profánní a proměna jejich vztahu

„Ideje a vkus se prolínají, podobně jako se promíchávají samotné národy, a cit pro jednoduchost typického se stále více vytrácí.“¹³⁰

Tato úvodní slova Camilla Sitteho reflektují situaci, ke které dochází v 19. století a následujícím 20. stoletím. Můžeme konstatovat, že se setkáváme s jistou proměnou vztahu mezi posvátným a profánním. Chybí nám jistá „místa ztišení“, o jejichž absenci pojednává na prahu nového tisíciletí německá biskupská konference.¹³¹ V následující části bychom se rádi zaměřili blíže na to, co rozumíme těmito místy, jež jsou pro člověka posvátná, a která nejčastěji nabývala podobu chrámu, svatyně, společenství, apod.

To, že je chrám stavbou skutečně výjimečnou, je bezesporu, neboť byla stavěna se specifickým záměrem. Ve všech polyteistických i monoteistických náboženstvích vždy platilo, že chrám byl příbytkem boha nebo symbolickým příbytkem boha. Již první křesťané se snažili svá shromaždiště a pozdější chrámy připodobnit nebeskému Jeruzalému a navazovali tak na judaistickou chrámovou tradici.¹³² Náboženský člověk vždy vnímá svět jako skutečnost nehomogenní – tedy existují pro něj místa, která jsou posvátná, a místa, která jsou profánní. Tato zkušenost nehomogenního prostoru provázela člověka již od dob primárního náboženství a je tedy člověku velmi vlastní. Jak naznačil ve své studii *O posvátném a profánním* Mircea Eliade¹³³ - ani člověku, který se rozhodne zvolit profánní život, se nikdy nezdaří náboženské chování zrušit. I pro moderního člověka (Evropana), který spěje k postupné desakralizaci svého okolí, jsou určitá místa privilegovaná (např. místo, kde se odehrála významná bitva) a jsou tak pro něj svým způsobem posvátná.¹³⁴ Ztráta úcty k takto posvátným místům pak může pro člověka znamenat dezorientaci a chaos.¹³⁵ Podobně i Max Dvořák ve své knize věnované památkové péči popisuje tuto ztrátu úcty k památkám minulosti: *„Lidé, kteří šlapou po památkách na své rodiče a prarodiče, ať jsou drahocenné nebo skromné (...), ti jsou suroví a necitelní; zároveň jsou však nepřáteli svých rodin,*

¹²⁹ POMETLO, Jiří. Sakrální stavby Aleše Langa. In: FILIP, Aleš – SCHMIDT, Norbert (eds.). *Dům Boží a brána nebe ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, s. 126.

¹³⁰ SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. vyd. Brno: ÚÚR, 2012, s. 22.

¹³¹ Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz. *Místa ztišení. Úvahy k zachování ohroženého bohatství v našich kostelech*. Bonn, 2003.

¹³² POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Chrám jako symbol přebývání Boha v člověku a mezi lidmi. *Salve: Revue pro teologii a duchovní život*, 2004, roč. 14, č. 4, s. 37–42.

¹³³ ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: OIKOYMENH, 2006.

¹³⁴ ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 19–20.

¹³⁵ OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha: Vyšehrad, 1998. — ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 23–25.

*poněvadž ničí smysluplná svědectví pocitů, na nichž spočívá všechno, co v mezích rodinného života propůjčuje lidskému bytí vyšší duchovní obsah“.*¹³⁶

Kostely byly odjakživa nositeli vzpomínek zprostředkující zakotvení a měly tak emocionální kvality i pro lidi, kteří se již na církevním dění nepodílejí nebo dokonce stojí mimo církve. Kostely jsou častokrát stavebně historickými památkami a staly se jakýmsi svědky historie a umění, překračujících církevní rámec. V křesťanské tradici známe časté zakládání klášterů a kostelů v místech, kde se uskutečnil nějaký zázrak. Když byl nový kostel vystavěn, následoval obřad vysvěcení kostela vykonaný biskupskou bohoslužbou a příslušným kázáním. Následovalo pomazání oltářní menzy a dvanácti míst stěny kostela speciálním olejem, tzv. křížmem. V katolické tradici pak bylo takové místo posvátným prostorem, dokud bylo vymezeno obvodovými stěnami.¹³⁷

Jiné chápání sakrálního prostoru sledujeme v židovském prostředí a u nekatolických křesťanských církví. Zde se setkáváme s vnímáním liturgického prostoru jako místa setkání komunity věřících, kde není posvátno samo o sobě, ale nabývá toho významu až ve chvíli společné bohoslužby. Modlitebny proto nemusí nutně nést architektonické znaky kostela a povětšinou jsou víceúčelové.¹³⁸

3.3. Vývoj sakrálního a profánního v průběhu staletí

Jak už jsme naznačili, vývoj vztahu posvátného a profánního můžeme sledovat již od dob animistických náboženství, která přisuzovala nadpřirozené vlastnosti a posvátný význam přírodním prvkům, se kterými byli lidé nejvíce v kontaktu. Zvláštní úcty se proto dostávalo návrším, hájům, jednotlivým stromům, pramenům nebo vodním tokům. V souvislosti s tím se zrodila představa „genia loci“, který představoval ducha nebo božstva místa, s nimiž chtěli být lidé ve vlastním zájmu v souladu.

Již před zrodem velkých starověkých civilizací se začaly utvářet základní vlastnosti a znaky městského osídlení, včetně vymezení částí profánních a sakrálních. Od dob starověku tak můžeme vysledovat tendenci umístění svatyní a nekropolí na návrších (např. Šalomounova svatyně na Chrámové hoře). Význam, jaký ve starověku lidé těmto místům přiznávali, dokládá užití trvanlivého kamenného materiálu. Tyto posvátné okrsky byly, na rozdíl od profánních staveb, stavěny pro „věčnost“. Tam, kde se nenabízelo přirozeně vyvýšené místo, se významová posvátná dominanta utvářela umělým návrším – zikkuratů a pyramid. Jindy se chrámové komplexy stávaly ústředním bodem, od kterého se město utvářelo (jak to můžeme vidět např. u nejstaršího mezopotamského města Uruk u Babylónu).

Pyramidy jsou typické pro oblast Egypta, ve které byly společně s výstavbou nekropolí a chrámových areálů ústředním tématem architektury a urbanismu starověku. V té době se také vytváří zvyklost orientovat hlavní prostorové osy chrámu k východu slunce, nebo případně ke hvězdám.¹³⁹ Podobné východisko pro orientaci sakrálních staveb dle světových stran nalézáme i ve starověké Indii, kde se ne

¹³⁶ DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. 2. vyd. Praha: Národní památkový ústav, 2004, s. 18.

¹³⁷ ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 423

¹³⁸ ALTOVÁ, Blanka. Sakrální architektura menších křesťanských církví. In: NEŠPOR, Zdeněk R. - VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha: Karolinum, 2015, s. 67.

¹³⁹ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 30.

náhodou pro svatyni objevuje název „vímána“ znamenající „to co je dobře změřeno“.¹⁴⁰ Starověké civilizace vytvořily základní komponenty městských sídel a z jejich bohatství dále čerpala antika, která tyto komponenty uspořádala do významů, vztahů a soustav, tvořících dodnes základ měst a soudobého urbanismu.¹⁴¹

Uspořádáním měst se zabývali i řečtí myslitelé – od Platóna, přes Aristotela a až po Hippodáma z Milétu, autora koncepce šachovnicového půdorysu měst, který rozdělil město na část posvátnou, obecní a soukromou.¹⁴² Řecká města byla povětšinou organicky rostlá v závislosti na přírodních podmínkách. Každé však mělo svou vyvýšenou akropoli, na které se nacházel posvátný okrsek v sousedství královského sídla. Zde byly vystaveny budovy důležité pro duchovní život obce, které tvořily výrazné dominanty a místa setkání lidského s božským. Nedílnou součástí obce byla také agora, místo setkání, tvořená mj. četnými chrámy. Agora ležela na tzv. svaté cestě, která tvořila spojnicí města a náboženského centra, tj. chrámového okrsku. Antická řecká města zasadila do vývoje světového a zvláště evropského urbanismu typologickou diferenciaci – ve městě byla rozpoznatelná kultovní a léčebná centra, věštitrny, tržní a přístavní místa, centra nebo pevnosti.

Posvátno mělo významnou roli i pro Etrusky, kteří při zakládání svých měst nejprve zvolili tzv. mundus (pupek), který tvořil posvátný střed města. U mundu byl vytyčen gnómón (bronzový kůl), kolem kterého byl vyznačen kruh, který se stal základem rozvržení hlavních městských os a ulic.¹⁴³ Římané sakrální prostor vymezovali tzv. pomeriem, posvátnými okrsky, uvnitř kterých se nesměly konat popravy a cvičení vojsk, ale ani zakládat hřbitovy a zpočátku ani obydlí plebsu. Podobně jako v řeckých městech i zde hrála významnou roli posvátná cesta určená pro náboženská procesí. Římskou obdobou agory bylo forum, které tvořilo ústřední městský prostor a kolem kterého se soustředily hlavní veřejné budovy – radnice, chrámy, baziliky, vítězné oblouky, sloupy, sochy, kolonády, úřední budovy a jejich archivy, atd. Chrámům byla věnována velká pozornost - stavěly se na vyvýšených místech (nejvýše zasvěcené těm bohům, kteří byli v daném městě uctíváni nejvíce) a tvořily jejich výrazné dominanty.¹⁴⁴

Starověká a antická města byla koncipována jako obrazy pozemského a nebeského řádu. Jejich odkaz převzala Byzanc, která přetváří významná centra římské říše, do kterých vkládá křesťanské chrámy a sídla křesťanských institucí. V té době také vznikají poutní místa a vůbec první kláštery někdy nabývající podobu „klášterních“ měst, jaká vyrostla např. na makedonské hoře Athos.¹⁴⁵

Bible byla i základem pro řádové předpisy rozvržení středověkých klášterů, které byly zpravidla stavěny na volných pozemcích. Tak můžeme vyčíst v urbanistickém plánu nalezeném v klášterní knihovně Sant Gallen, že jádrem klášterního komplexu je zpravidla chrám, ke kterému přiléhá křížová chodba a klauzura pro mnichy. Nezbytnou součástí byla také knihovna, skriptorium, palác opata s kuchyní a lázní, dům pro významné hosty s kuchyní a pivovarem, pekárna a pivovar pro mnichy, dva areály pro novice, špitál s místností pro lékaře, dílny řemeslníků, sklady a stáje, domy pro poutníky a pro chudé. Architek-

¹⁴⁰ HRŮŽA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 30.

¹⁴¹ HRŮŽA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 109.

¹⁴² HRŮŽA, Jiří. *Teorie města*. Praha: NČSAV, 1965, s. 10–14.

¹⁴³ HRŮŽA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 138–139.

¹⁴⁴ HRŮŽA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 149.

¹⁴⁵ HRŮŽA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 169.

tura klášterních komplexů byla prostorově nejvyspělejší urbanistickou dispozicí středověku. Kláštery vytvářely provázané sítě a po dlouhou dobu byly významnými středisky vzdělání, rezidencemi i nekropolemi církevních hodnostářů i vladařů.¹⁴⁶

Evropa středověku, podobně jako Byzanc, shledávala vzor ideálního města v biblickém líčení nového Jeruzaléma s Šalamounovým chrámem,¹⁴⁷ které se stalo základem pro projekty středověkých ideálních měst.¹⁴⁸ Jádrem středověkého města bylo tržiště - náměstí umístěné zpravidla na křižovatce významných obchodních cest. Jsou věrna poslání starověkého náměstí – tzv. fora – neboť jsou ústředním prostorem města a odehrávají se zde všechny významné události – slavnosti, divadlo, oznámení zákonů, apod. Na náměstí se velmi jasně projevoval rozdíl mezi církevní a světskou mocí. Kostely obklopené hřbitovem a převyšující okolní zástavbu zaujímaly dominantní pozici a jejich počet určoval význam středověkého města. Obvykle označovaly nejstarší městské jádro a zachovaly si své umístění, i když byly ostatní části města přestavěny na pravidelném půdorysu a obrys hradeb se jim musel přizpůsobit.

Doba renesance přinesla koncepci měst účelně a esteticky utvářeného celku, jemuž se podřizují jednotlivé komponenty. Kostel tak zapadal po boku ostatních profánních budov do jasně rozvrženého plánu, který dohromady naplňoval představu „ideálního renesančního města“. Jedním typem byla Filaretoho Sforzinda, která měla být vystavena na půdorysu dvou na sebe položených čtverců vytvářejících osmicípou hvězdu. V té bylo rozvrženo šestnáct radiálních ulic sbíhajících se k centru s opevněným zámkem, dvěma náměstími, katedrálou, dalšími dvěma kostely, radnicí, vojenským velitelstvím, tržištěm a uprostřed věžovou stavbou. Na každém z náměstí měl být jeden farní kostel. Ten byl u jiného významného renesančního autora – Francesca di Giorgio Martiniho – vnímán jako srdce města.¹⁴⁹

Barokní urbanismus přinesl polycentrickou koncepci měst, ve které se počítalo s postupným prolínáním hmot a prostorů, kde je vše dobře promyšleno a zaměřeno na skutečné výsledné působení. Ideové základy barokního urbanismu byly zformované na Tridentském koncilu probíhajícím v letech 1545 a 1563. Cílem bylo formulovat principy protireformace, mezi něž mj. patřilo sjednocení pravidel výstavby nových kostelů a jejich vnitřního uspořádání. Důraz byl kladen na to, aby kostely zaujímaly dominantní postavení a pobízely tak věřící k rozjímání o nejvznešenějších věcech. Toho bylo dosaženo umístěním chrámu na vyvýšeném místě, které bylo přístupné po schodištích. Chrátová budova navíc převyšovala okolní zástavbu, takže tvořila dominantu i při dálkových pohledech.¹⁵⁰

V 19. věku sledujeme postupnou tendenci úbytku sakrálního ve veřejném prostoru, která je završena ve století dvacátém. Tradiční církevní procesí přestávají být zvykem a hřbitovy se nově umísťují za městské hradby. Moderní náměstí začínají sloužit jako parkoviště a rušný život kolem sakrálních budov ubývá.¹⁵¹ Také umístění kostelů na náměstí se v 19. století mění. Zatímco dříve byla většinou průčelí chrámu součástí uliční fronty, v 19. věku jsou chrámy situovány do jeho středu. Dle Camilla Sitteho je

¹⁴⁶ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 216–17.

¹⁴⁷ 1Kr 5–6.

¹⁴⁸ „Není však známo, že by ve středověku existovala nějaká praktická „urbanistická příručka“, tím méně teoretický spis o stavbě měst“. In: HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 216.

¹⁴⁹ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 274–284.

¹⁵⁰ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 321. — SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. vyd. Brno: ÚÚR, 2012, s. 60. — HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014, s. 397.

¹⁵¹ SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. vyd. Brno: ÚÚR, 2012, s. 19–24.

však toto umístění pro budovu zcela nepříznivé, protože se její působení zcela rozptyluje a nedosahuje takového účinku, protože ztrácí nutný odstup pro perspektivní efekty.¹⁵² Zpočátku byly chrámy stavěny na pohledově exponovaná místa, aby tradičně tvořily významné městské dominanty. S přibývajícím industrializací však společně s radnicemi své dominantní postavení ztrácejí a v dálkových pohledech jsou jim jistou konkurencí tovární komíny, které vytváří zcela novou vertikálnítu. „Tyto věže (...) neměly holý utilitární charakter, ale byly programově vertikálními estetickými dominantami s výrazně městotvorným záměrem.“¹⁵³

Křesťanská chrámová architektura 20. století upouští od tradičního tvarosloví a hledá nové výrazové možnosti. Společně s příslušnými církvemi a obcemi se dostaly do zcela jiného postavení. Určitý rozkvět zaznamenáváme u hebrejské synagogy, která může nově vystoupit z tradičního židovského ghettu a nově se prezentuje v rámci struktury města. Pro reformní křesťanské církve je typická snaha svou architekturu odlišit od římskokatolických kostelů, nebo si osvojit jen určité znaky a inspirovat se u raně křesťanské nebo nekatolické tradice. Architektura těchto církví je většinou prostá a bez zbytečných okázalých ozdob.¹⁵⁴

¹⁵² SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. vyd. Brno: ÚÚR, 2012, s. 24—31.

¹⁵³ JANATA, Michal. *Velkoměsta v 19. a 20. století - křižovatky změn: Urbanistické strategie v komparativní perspektivě*. Zlín: Archa, 2016, s. 92—93.

¹⁵⁴ HRUBÝ, Jan. Chrám očima staletí. In: VAVERKA, Jiří. VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 41—42.

4. SAKRÁLNÍ STAVBY V URBANISMU PRAŽSKÝCH MĚST 19. A 20. STOLETÍ

4.1. Integrace historických sakrálních staveb do nových urbanistických struktur

4.1.1. Předlokační kostely Nového Města pražského a jejich postavení v dalším vývoji města

Na urbanistickém vývoji Nového Města pražského můžeme sledovat zásadní úlohu kostelů a klášterů při plánování dispozice města. Z konceptu města je patrné, že se autor snažil zachovat jejich původní umístění.¹⁵⁵

Nové Město pražské bylo založeno roku 1348 rozhodnutím císaře Karla IV. na levém břehu Vltavy, jihovýchodním směrem od Starého Města. Do dvou let bylo dokončeno vnější opevnění a brzy bylo rozhodnuto o vybudování hradeb Vyšehradu. Umístění třetího pražského města bylo dáno křížením významných obchodních cest (např. *via regia publica*, která spojovala Pražský hrad a přechod přes Vltavu v prostoru Starého Města s Vyšehradem, dále trasa v místech dnešní Spálené ulice, další vedoucí k bráně sv. Havla a cesta spojující předměstí na Poříčí se Zderazem) a navíc mělo žádoucí přímý kontakt s řekou.¹⁵⁶

Toto území bylo již dříve po několik století osídleno, zejména podél pásu Vltavy. Na jihu se rozkládaly osady Opatovice s kostelem sv. Michala, sv. Vojtěcha a sv. Petra na Struze, na východ od Opatovic areál špitálu sv. Lazara se stejnojmenným kostelem, dále Zderaz s kostelem sv. Václava, Podskalí se starým kostelíkem sv. Kosmy a Damiána (později zde vybudován klášter Na Slovanech), sv. Mikuláše, sv. Ondřeje, sv. Vojtěcha a sv. Jana Křtitele, osada Psáry s kostelíkem sv. Václava, Nusle a Michle. Jádro novoměstského území tvořily obce Chudobice (v místech dnešního Senovážného náměstí); Rybníček s kostelíkem sv. Štěpána a sv. Jana na bojišti; a Poříčí s kostelem sv. Petra a sv. Klimenta. Tyto a další osady byly včleněny do nově navržené městské dispozice, která je skvělou ukázkou evropského středověkého urbanismu.¹⁵⁷

Sakrální stavby měly při plánování Nového Města zásadní vliv. Z plánu je patrné, že autor konceptu respektoval starší sídelní celky, cesty a zejména církevní komplexy, dle kterých plánoval hlavní komunikační směry. To je patrné v prostoru Poříčí a Petrské čtvrti, kde se nová zástavba podřídila historickému trasování starých cest a situování církevních areálů.¹⁵⁸ „Urbanistický plán města a umístění sakrálních staveb bývá vykládán jako snaha přiblížit se ideálnímu plánu nebeského Jeruzaléma. Zároveň jsou patrné anticko-císařské reminiscence při výstavbě městských dominant (Karlov).“¹⁵⁹ Půdorys Nového Města tvoří dvě pravouhlá města vložena do dosud volných území a vzájemně provázaná dnešní

¹⁵⁵ HRŮŽA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 10.

¹⁵⁶ HRŮŽA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 50–53. — LORENC, Vilém. *Nové Město pražské*. Praha: SNTL, 1973, s. 23–39.

¹⁵⁷ HUML, Václav. Území Nového Města pražského do poloviny 14. století. In: MENDELOVÁ, Jaroslava - STÁTNÍKOVÁ, Pavla a kol. *Nové Město pražské 1348-1784*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1998, s. 9–12. — HRŮŽA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 50–53. — LORENC, Vilém. *Nové Město pražské*. Praha: SNTL, 1973, s. 23–39.

¹⁵⁸ KAŠPAR, Vojtěch. Praha doby Karla IV. – Veřejná prostranství a hlavní komunikace Nového Města pražského. In: *Praha archeologická* [online]. 9. 2. 2017. [cit. 10. 5. 2017]. Dostupné z: <http://www.praha-archeologicka.cz/p/267?tag=80%2C79%2C51%2C82>.

¹⁵⁹ HUML, Václav. Zástavba Nového Města do roku 1400. In: MENDELOVÁ, Jaroslava - STÁTNÍKOVÁ, Pavla a kol. *Nové Město pražské 1348-1784*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1998, s. 25–28.

Vodičkovou a Jindřišskou ulicí. Jádru „jižního města“ tvoří nově založené náměstí-tržiště ležící na spojnici Vyšehradu a Staroměstského náměstí. Odtud se rozvíjí hlavní ulice, dnešní Ječná a Žitná. Jižní částí nového tržiště dominuje klášter benediktinů Na Slovanech (Emauzy). „Severní město“ leží na spojnici Staroměstského a Havelského tržiště, kde vzniká druhé významné tržiště, „Koňský“ trh (dnešní Václavské náměstí). Klíčové uzly Nového Města byly nově založený klášter s chrámem Panny Marie Sněžné a již zmíněné Emauzy. Oba kláštery vyznačovaly hlavní osy nového založení.¹⁶⁰

Poté, co byla v roce 1351 ukončena výstavba větší části obytných domů, bylo přistoupeno k rozdělení území na farní obvody. V místech starší zástavby bylo respektováno přidělení ke starším kostelům sv. Klimenta na Poříčí, sv. Petra tamtéž, sv. Vojtěcha Většího v Jirchářích, sv. Václava na Zderaze a sv. Michala v Opatovicích. V Podskalí byly farní obvody kostelů sv. Ondřeje, sv. Jana Křtitele, sv. Mikuláše (dříve sv. Kosmy a Damiána), sv. Vojtěcha Menšího a sv. Jana na Bojišti. V souvislosti s novou výstavbou přibýly dvě nové farnosti sv. Jindřicha a sv. Štěpána. Následovalo rozmístění klášterních areálů. Do nového urbanismu byly začleněny klášterní areály karmelitánů před Havelskou branou a klášter benediktinů, založené Karlem IV. ještě před započítím výstavby Nového Města. V 50. letech byla započata výstavba nových klášterů augustiniánů u sv. Karla, augustiniánek u sv. Kateřiny, benediktinů u sv. Ambrože, servitů i Panny Marie na Trávníčku a u sv. Apolináře se usadila kapitula ze Sadské.¹⁶¹

Kostely a kláštery zde vytvářely významné uzly sakrálního v urbanismu Nového Města. Zajímavostí je rozložení nejvýznamnějších církevních zařízení – sv. Kateřiny, Karlova, Trávníčku, Slovan a sv. Apolináře. Jejich vzájemná dispozice utváří rozměrný kříž, v jehož křížení je kostel sv. Apolináře. Založení klášterů mělo nejen praktický, ale i symbolický význam. Karel IV. upřednostnil žebravé řády (výjimku tvoří benediktini) a řády pojící se k v té době rozvíjejícím se kultu Panny Marie, tedy servity a karmelitány. Ve spojitosti s Karlovou představou sebe sama jako pokračovatele díla Karla Velikého byla vytvořena nová dominanta města – Karlov – kanonie lateránských augustiniánů s kostelem sv. Karla Velikého.¹⁶²

4.1.2. Kostel sv. Václava a vývoj Proseka

Jádrem dnešní městské části Prosek rozkládající se v severovýchodním cípu Prahy je kostel sv. Václava pocházející z 10. století. Nejstarším pramenem o této lokalitě je Kronika česká Václava Hájka z Libočan z roku 1541¹⁶³, kde autor popisuje legendu vysvětlující vznik proseckého kostela.¹⁶⁴ Dle kroniky se roku 970 vracel Boleslav II. od hrobu svého strýce sv. Václava ve Staré Boleslavi. V místech návrší nad Rokytkou se rozhodl odpočinout si a během spánku měl sen, ve kterém se mu zjevil sv. Václav příkazující založit v těch místech chrám. Nedlouho poté pak bylo přistoupeno ke stavbě a dne 17. září 970 byl nový

¹⁶⁰ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 50–57.

¹⁶¹ HUML, Václav. Zástavba Nového Města do roku 1400. In: MENDELOVÁ, Jaroslava - STÁTNÍKOVÁ, Pavla a kol. *Nové Město pražské 1348-1784*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1998, s. 25–28.

¹⁶² HUML, Václav. Zástavba Nového Města do roku 1400. In: MENDELOVÁ, Jaroslava - STÁTNÍKOVÁ, Pavla a kol. *Nové Město pražské 1348-1784*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1998, s. 25–28.

¹⁶³ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013. s. 223–224.

¹⁶⁴ KURANDA, Miroslav – ČADILOVÁ, Olga et al. *Městská část Praha 9*. Praha: Městská část Praha 9, 1999, s. 13–20.

kostel dokončen.¹⁶⁵ Slavnostní konsekrace proběhla dne 1. října téhož roku za účasti světícího biskupa Dětmara, prvního biskupa pražského.¹⁶⁶

Svatováclavský chrám leží na proseckém návrší, které bylo křižovatkou dvou obchodních cest, první vedoucí z Prahy do Saska a Lužice, druhá z Polska. Podél cest se v průběhu 10. století začala rozrůstat osada, která se stala základem starého Proseku. V druhé polovině 18. století byla v blízkosti kostela vystavěna prosecká fara v klasicistním stylu. V 19. století se zde rozkládaly četné usedlosti, nejstarší z nich ležící na jižní svahu směrem k vysočanskému nádraží. Mezi nejstarší patřil Porgesův statek a usedlosti Flajšnera a Jetelka. V době první republiky započala výstavba v místech Krocínovy zahrady, kde si své domky stavěli úředníci z vysočanských závodů. Ve východní části Proseka byly postaveny tzv. Sedlákovy domky. V místech bývalého vysočanského špitálu pak vznikl Nový Prosek, schovaný mezi pozdější panelovou výstavbou z let 2000—2005.¹⁶⁷

V dnešní době se prosecký kostel dostal na okraj obce a pozbyl svého původního významu jakožto centra obce. Důvodem byla změna měřítka okolní zástavby a oddělení od hlavních komunikací obce, tedy Vysočanské, Prosecké a Litoměřické. Zatímco v 19. století tvoří i v dálkových pohledech významnou dominantu, jak dokládají slova Václava Zapa: „Zajisté každý Pražan dobře ví, kde ves Prosík leží, neboť jeho kostelní věž na výšině za Libní panuje v celé kotlině Pražské,¹⁶⁸ ve 20. století, obklopen zelení a okolní panelovou zástavbou, pouze tušíme jeho přítomnost z názvu okolo procházející ulice „U Proseckého kostela“.

4.1.3. Kostel sv. Pankráce a zastavování Pankrácké pláně

Jádrem dnešního kostela sv. Pankráce je románská rotunda datovaná přibližně do doby konce 11. století nebo první třetiny 12. století, jež byla součástí dvorce postaveného na konci 11. století a patřící některému z králových družiníků. Ve 13. století byla rotunda zaklenuta a doplněna přístavbou čtvercového půdorysu, která byla snad v 16. a počátkem 17. století doplněna dřevěnou zvonící. Ve 14. století se rotunda dostává pod správu vyšehradské kapituly a někdy v této době (nejpozději na počátku 15. století) je zmiňována jako důležitý orientační bod vyšehradského předpolí na cestě do Prahy. Poté se dostává do správy pražského děkanátu a slouží jako farní pro okolí osady Roztyly, Michle, Krč a část Nuslí. V 15. století byla rotunda stržena a na jejím místě postaven pozdně gotický podélný jednolodní kostel s plochostropou lodí a zaklenutý polygonálním závěrem. V 17. století kostel přechází pod správu jezuitů na Starém Městě pražském. Během třicetileté války byl kostel roku 1648 vypálen Švédy a poté jezuiti znovu vystavěn. Na konci 17. století byl opět stržen a roku 1700 nahrazen novostavbou vytyčenou na základech strženého středověkého kostela. Kostel však neměl dlouhého trvání. V rámci josefínských reforem byl zrušen a následně adaptován na skladiště stělného prachu. Obnovení své liturgické funkce se dočkal až roku 1818, kdy byl znovu vysvěcen. Na počátku 20. století byl renovován a znovu na přelomu

¹⁶⁵ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013. s. 223—224.

¹⁶⁶ Nikoliv Hájkem uvedený sv. Vojtěch, jak upozorňuje ve své státi Václav Zap, který vysvětluje, že v době dokončení kostela byl Dětmar, první biskup pražský, ještě naživu. Viz ZAP, Václav. Kostel na Prosíku. *Lumír*, 1851, roč. 1, č. 1, s. 496—498.

¹⁶⁷ KURANDA, Miroslav – ČADILOVÁ, Olga et al. *Městská část Praha 9*. Praha: Městská část Praha 9, 1999, s. 13—26.

¹⁶⁸ ZAP, Václav. Kostel na Prosíku. *Lumír*, 1851, roč. 1, č. 1, s. 496—498.

20. a 21. století.¹⁶⁹

Z hlediska vývoje vztahu kostela a města je chrám sv. Pankráce ukázkovým příkladem předlokační svatyně, která se stala výchozím bodem pro pozdější urbanistický vývoj Pankrácké pláně. Toto území bylo od raného středověku místem, kudy vedla historická trasa spojující Pankrác s Vyšehradem, a intenzivní zástavba zde začala až po sloučení Nuslí s Velkou Prahou v roce 1922. Do té doby můžeme sledovat postupný růst aglomerace při kostele, kolem kterého se s největší pravděpodobností utvářela od raného středověku ves Krušina. Její rozvoj nepochybně souvisí se vzrůstající strategickou úlohou Pankrácké pláně ve vyšehradském předpolí a po dlouhou dobu je důležitou křižovatkou zdejšího území. Ves zanikla v roce 1420, kdy bylo z Pankrácké pláně vedeno obléhání Vyšehradu.¹⁷⁰

V tzv. Vratislavském prospektu z roku 1562 [43] je kostel sv. Pankráce zobrazen u cesty od Vyšehradu směrem na Tábor a tvoří významný orientační bod viditelný i v dálkových pohledech. Na tzv. Sadelerově prospektu z roku 1606 [42] pozorujeme kostel sv. Pankráce v pravé části plánu na kopci obklopený krajinou, ve které zaujímá dominantní postavení. To si uchovává až do počátku 19. století, neboť do té doby nezaznamenáváme na sledovaném území žádnou větší stavební činnost. Oblast sloužila především jako zemědělské zázemí a rekreační oblast Pražanů. To se mění až ve spojitosti s rozvojem okolních obcí a potřebou rozšíření Prahy.¹⁷¹ Na mapě stabilního katastru z první poloviny 19. století¹⁷² vidíme okolí kostela s přilehlým hřbitovem volné a respektování tohoto rozvržení vidíme rovněž na mapě z roku 1938.¹⁷³ Přilehlý zrušený hřbitov se stal základem pro nové kostelní náměstí. Dnešní situace kostela je výrazně jiná. Hlavní komunikační tepnou oblasti se stala ulice 5. května a kostel se tak ocitl stranou, i přesto tvoří významnou dominantu při dálkovém pohledu z ulice Marie Cibulkové, Sinkulovy a Na Pankráci. Dálkové pohledy z ostatních ulic sbíhajících se na kostelní náměstí – ulic Lomnického, Dačického, Pod děkankou, Na Dolinách, Na Klikovce – a od náměstí Hrdinů znemožňuje okolní zástavba a parková úprava kostelního náměstí.

4.1.4. Staroměstské kostely zrušené za církevních reforem Josefa II. a jejich začlenění do nové urbanistické struktury

Zvláštní postavení v urbanistické struktuře zaujímají staroměstské kostely, které byly v důsledku josefinských reforem zrušeny a adaptovány pro jiné potřeby nebo zcela zanikly. Značná část kostelů prošla kvůli těmto reformám radikální proměnou a některé se dokonce nezachovaly do dnešních dob, buď bylo o jejich zbourání rozhodnuto v rámci změn územního plánu, nebo se tak stálo důsledkem neochoty nového majitele je nadále udržovat.

¹⁶⁹ OLMEROVÁ, Helena. Stavební historie pražského kostela sv. Pankráce. *Umění*, 1976, roč. XXIV, č. 4, s. 359–369.

¹⁷⁰ MATĚJKA, Ivan (ed.). *Slavné stavby Prahy 4*. Praha: Foibos, 2008. — KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*. Praha: Libri, 2002, s. 569–573.

¹⁷¹ AULICKÝ, Václav. *Minulost, přítomnost a budoucnost Pankrácké pláně*. Praha: České vysoké učení technické, 2010, s. 10.

¹⁷² *Mapa stabilního katastru*. [online]. [1817]. Měřítko: 1:2 880. At: ÚAZK, Praha. 600 x 710, 5 mm. Dostupné z: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html?lastextent=-743954.72703064,-1048418.7749667,-739480.69241014,-1045918.7749667#>.

¹⁷³ *Orientační plán hlavního města Prahy s okolím* [online]. [1938]. Měřítko: 1:5 000. At: Městská knihovna v Praze, Praha. Dostupné z: <http://web2.mlp.cz/mapa1938/reoi.php>.

Mezi ty, které se do dnešních dnů nezachovaly, patří kostel sv. Valentina v dnešní Valentinské ulici,¹⁷⁴ kostel Matky Boží na Louži,¹⁷⁵ kostel sv. Norberta a Benedikta na dnešním náměstí Republiky,¹⁷⁶ kostel sv. Vojtěcha,¹⁷⁷ kaple Betlémská svatých Neviňátek,¹⁷⁸ farní kostel sv. Ondřeje (v Betlémské ulici),¹⁷⁹ kaple sv. Kříže Menšího a kostelík sv. Štěpána.¹⁸⁰ Ostatní zrušené kostely byly zbaveny své sakrální funkce a začaly sloužit profánním účelům. Některé byly adaptovány na byty, jako tomu bylo v případě kostelíka sv. Jana Křtitele Na Zábradlí, sv. Linhartu, kaple Nejsvětější Trojice a kostela Obrácení sv. Pavla. Prostory kostela sv. Martina ve zdi byly vyjma bytů využity i pro umístění obchodů. Jiné chrámy byly adaptovány na skladiště kočárů, nábytku, papíru, nebo dokonce obilí. To se týkalo především klášterních kostelů, tedy sv. Bartoloměje, baziliky sv. Kříže Většího, sv. Mikuláše, sv. Salvátora, sv. Michaela a sv. Anny.¹⁸¹

4.1.5. Sakrální stavby a pražská asanace

Hlavním tématem evropského urbanismu 2. poloviny 19. století se stává asanace města, která byla pro řadu rychle rostoucích aglomerací nezbytnou. Důvodem byly špatné hygienické podmínky

¹⁷⁴ Již v roce 1268 je v pramenech zmiňován jako místní farní kostel a v pozdějších letech byl spravován křížovnicí od svatého Františka v Praze. Když byl v roce 1784 zrušen, stejně jako ostatní byl zařazen do Náboženského fondu. Od něj roku 1794 kostel společně s hřbitovem, sakristií a kostnicí koupil Antonín Helfert, který se rozhodl pro jeho demolici. Viz BÍLEK, Tomáš: *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*. Praha 1893, s. 371.

¹⁷⁵ Na mariánský kostel dnes upomíná jen název Mariánského náměstí, neboť byl roku 1791 zbořen a na jeho místě vystavěn dům čp. 102. Viz BÍLEK, Tomáš Václav. *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*. Praha: Frant. Bačkovský, 1893, s. 372.

¹⁷⁶ V 70. letech 17. století se stal starší, původně románský kostelík sv. Benedikta jádrem nového raně-barokního kostela sv. Norberta. Ten byl vybudován v jádru premonstrátské koleje Norbertiny. Když byla v roce 1783 kolej zrušena, došlo koncem 18. století ke zbourání kostela kvůli novostavbě ústavu šlechticů. V dnešní době zde stojí obchodní dům Kotva. Viz DRAGOUN, Zdeněk – VLČEK, Pavel – ŠVÁCHA, Rostislav. Čp. 656/I. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 443–444.

¹⁷⁷ Zrušením jezuitského řádu byl podobně jako kostel sv. Bartoloměje zasažen i bývalý kostel sv. Vojtěcha u Prašné brány. V roce 1631 zřídil při kostele v místech bývalého královského dvora kardinál Arnošt Vojtěch Harrach arcibiskupský seminář, který naneštěstí o několik let později vyhořel. Opravy se však dočkal již koncem 17. století a při té příležitosti byl vystavěn i nový svatovojtěšský kostel. Po zrušení jezuitů v roce 1773 byl seminář přestěhován do Klementina a zdejší areál byl adaptován na vojenské kasárny. V rámci pozdějších přestaveb byl kostel sv. Vojtěcha na konci 18. století zbourán. Na tom místě byl v pozdějších letech vystavěn Obecní dům. Viz PLATOVSKÁ, Marie - ŠVÁCHA, Rostislav – VLČEK, Pavel. Čp. 1090/I. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 537.

¹⁷⁸ Betlémská kaple se po roce 1773 stala na čas filiální ke sv. Jiljí, ale již v roce 1786 byla z důvodu špatného stavu zbořena. Na nějaký čas po ní zůstalo prázdné místo a roku 1802 byl tento pozemek prodán a na jeho místě byl vystavěn činžovní dům. Viz BENEŠOVSKÁ, Klára – DRAGOUN, Zdeněk. Betlémská kaple (čp. 255) a dům kazatelů (čp. 239). In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 58–60. Svého obnovení se kaple dočkala v 50. letech 20. století, kdy byla na základě dochovaných plánů, vedut a zbytků původní stavby znovu vystavěna dle projektů Josefa Fragnera, a to ve spolupráci s B. Hacarem. Viz BENEŠOVSKÁ, Klára. *Deset století architektury*. Praha: Správa Pražského hradu, 2001, s. 102.

¹⁷⁹ Kostel svatého Ondřeje byl vystavěn již v 60. letech 12. století opatrem Petrem z kláštera sv. Jana na Ostrově. Během josefínských reforem rovněž připadl Náboženskému fondu a roku 1786 byl prodán. Když pak v 70. letech 19. století bylo rozhodnuto o rozšíření Betlémské ulice, kostel byl z toho důvodu zbořen. Viz BAŤKOVÁ, Růžena. Čp. 205/I. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 374–375.

¹⁸⁰ V roce 1784 přešly kaple sv. Kříže Menšího a kostelík sv. Štěpána Menšího ve zdi v Poštovské ulici do vlastnictví Václava Michala Budiny, jehož dědicové je následně prodali Janu Markusovi. Zatímco kostelík sv. Štěpána byl již v roce 1789 zbořen, kaple sv. Kříže Menšího se dočkala svého obnovení v 60. letech 19. století. Na naléhání malíře českého romantismu Josefa Mánesa ji tehdy koupila pražská obec a za finanční pomoci Umělecké besedy jí dala zrenovovat. Viz BÍLEK, Tomáš Václav. *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*. Praha: Frant. Bačkovský, 1893, s. 374–375.

¹⁸¹ BÍLEK, Tomáš Václav. *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*. Praha: Frant. Bačkovský, 1893, s. 373–375. — BAŤKOVÁ, Růžena. Čp. 205/I. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 211. — BAŤKOVÁ, Růžena – DRAGOUN, Zdeněk. Kostel sv. Martina ve zdi. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 93–95. — LÍBAL, Dobroslav. Čp. 1041/I. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 529. — VLČEK, Pavel. Čp. 589/I. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996, s. 395.

způsobené úzkými ulicemi středověkých městských jader, které znemožňovaly dostatečné větrání, absence kanalizace a rozvodů pitné a užitkové vody, dostatečné plochy zeleně, apod. V duchu této tendence se i pražská obec rozhodla pro asanaci Josefova a přilehlého Starého Města.¹⁸² Jak však poukazuje ve své stati Jiří Hrůza,¹⁸³ nebyla asanace konce 19. století a počátku 20. století v Praze ničím ojedinělým. Podobné demolice, přestavby, parcelace a stavební využití dříve volných pozemků, zakládání nových domů, ulic a náměstí byly součástí vývoje města od samého počátku.¹⁸⁴

Předzvěstí pražské asanace byly snahy o vypracování jednotného regulačního plánu Prahy. Prvotním impulsem byl *Pamětní spis stran upravení a rozšíření královského hlavního města Prahy*, který předložil Spolek architektů v roce 1873. Tento návrh se týkal odstranění zábran rozšiřování města a zrušení zákazu tzv. demoličního reversu, dle kterého nebylo možno stavět v pásmu před opevněním. Ve spisu byly také definovány problémy tehdejších pražských měst, které jsou výše zmíněny, a návrhy jejich řešení. Tím bylo především zakládání ulic s ohledem na panující větry, držení správného poměru výšky k šířce ulice, udílení souhlasů pro zakládání nových dvorů, oddělení průmyslu od obytných zón, vhodné umístění nemocnic, hřbitovů a jatek, apod.¹⁸⁵

Asanační obvod se nacházel na území ohraničeném z jedné strany Vltavou, z druhé strany linií sledující dnešní Platnéřskou ulici, na severu Staroměstským náměstím a Dlouhou třídou. Před zahájením asanace se zde nacházelo na 584 popisných čísel a žilo zde přes 18 tisíc obyvatel. Necelá polovina se nacházela na území Josefova, bývalého židovského ghetta.¹⁸⁶ Toto území obývali židovští kupci již od raného středověku. Tehdy zde postupně vyrostla osada ležící v blízkosti nejstaršího pražského brodu (v místech dnešního Mánesova mostu), který byl významnou křižovatkou dálkových obchodních cest. K nárůstu židovského obyvatelstva v osadě došlo ve spojitosti s kolonizační vlnou zapříčiněnou založením Starého Města Václavem I. v letech 1232–34. V poslední třetině 13. století je zde vybudována Staronová synagóga, která se stala centrem Židovského Města. Přestože se po celá staletí ghetto potýkalo s nedostatkem prostoru, nestala se synagóga nikdy součástí okolní zástavby a před jejím východním průčelím bylo zachováno malé náměstí s kašnou, čímž bylo zdůrazněno její výsadní postavení v urbanismu čtvrti. Hlavními komunikacemi čtvrti byly ulice Široká, ve které se nacházely také nejvýstavnější domy nejvýznamnějších představitelů komunity – rabínů, starších obce, lékařů, apod.

¹⁸² HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 215.

¹⁸³ HRŮZA, Jiří. Pražské proměny. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 8–13.

¹⁸⁴ Tak například zmizelo bubenečské město, stejně jako početná sídla a hradiště před slovanských, ale i slovanských kultur. Velké stavební proměny také doprovázelo založení Starého Města, jehož opevnění protnulo starší osady, kde se jistě nacházely starší objekty (např. kostel sv. Martina z toho důvodu mající dodnes přídomek „ve zdi“). Obdobné zásahy provázely i založení Menšího Města na levém břehu Vltavy, Hradčan a Nového Města pražského. Své přinesla i doba renesance, během které docházelo v místech středověké zástavby k zakládání nových šlechtických sídel vyrovňavající obrysy ulic a náměstí. Ještě zřetelnější proměnou prošla Praha doby baroka, které přineslo zcela nový způsob chápání městské hmoty a prostoru a které bylo završeno církevními reformami Josefa II. Zrušené instituce, pro které se nezdařilo nalézt nové využití, byly častokrát bourány a na jejich místě byly stavěny budovy nové. V 19. století patří mezi největší počiny, zásadním způsobem měnící obraz i fungování města, výstavba Chotkovy silnice, aleje v místech dnešní ulice Na příkopě, stavba první pražské (později Masarykova) nádraží, řetězového mostu Františka I., bourání pražského opevnění probíhající od roku 1874 až do první republiky. Viz HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 8–13.

¹⁸⁵ WURZER, Rudolf. Zákon, daný dne 11. 2. 1893, Čís. 22. ř. z., o vyvlastňování k úpravě asanačního obvodu královského hlavního města Prahy“ – Jeho význam pro obnovu měst. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 20–29.

¹⁸⁶ WURZER, Rudolf. Zákon, daný dne 11. 2. 1893, Čís. 22. ř. z., o vyvlastňování k úpravě asanačního obvodu královského hlavního města Prahy“ – Jeho význam pro obnovu měst. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 27.

Druhou významnou komunikací byla ulice Maislova a z její severní části vybíhající Rabínská, spojující Širokou ulici se Staronovou synagógou. Celé židovské město bylo uzavřeno šesti branami. Ve 30. letech 15. století se podařilo židovské obci vykoupit pozemky na západní straně ghetta, kde byl založen Starý židovský hřbitov. Ten nabyl ještě většího významu poté, co byl roku 1478 zrušen židovský hřbitov na Novém Městě pražském. Roku 1535 byla obec obohacena o další významnou sakrální památku – dnešní Pinkasovu synagógu – postavenou Mešullumem Zalmanem Hořovským namísto starší modlitebny v jižní části židovského hřbitova. Skutečný rozkvět obce ovšem nastal potvrzením židovských privilegií Maxmiliánem II. roku 1567, následným vydáním majestátu rušícího dosavadní omezení židovského obchodu a podnikání, a konečně osvobozením od všech cel a mýt v městech pražských, které potvrdil roku 1576 císař Rudolf II. Židovské město se začalo rozrůstat (v roce 1591 zde bylo napočítáno na 150 domů) a získalo pevný urbanistický rozvrh i do budoucna. Přední osobností židovské obce té doby byl významný mecenáš Morchedaj Maisel, s nímž je spojena také řada stavebních počinů, mezi něž patří mj. vybudování několika synagóg, např. Vysoké radniční synagógy a synagógy soukromé, která se stala centrem jižní části ghetta. Rozšiřování Židovského Města, zejména v jeho severní a jižní části, pokračovalo i v 17. století. V roce 1599 byla vybudována Munkova synagóga, roku 1601 byla založena modlitebna se školou pro chudé v Rabínské ulici, před rokem 1613 Cikánova synagóga na severním okraji ghetta, roku 1627 Velkodvorská synagóga, zvaná Basseviho. Židovská obec se nadále rozrůstala, v 70. letech 17. století zde žije na jedenáct tisíc obyvatel, čímž se stala jednou z největších v tehdejší Evropě.¹⁸⁷ V roce 1689 vypukl staroměstský požár, který zasáhl i Židovské Město. Přes značné škody bylo však již v letech 1690–1702 město obnoveno a nic nebránilo další stavební konjunkturu. Tak přibyla do výčtu místních synagóg další raně barokní, Klausová, a roku 1718 je zde evidováno devět veřejných a dvanáct soukromých synagóg. V roce 1740 nastupuje na trůn Marie Terezie, jejíž vláda znamenala pro zdejší obec těžké období. Roku 1744 svým dekretem rozhodla o vypovězení Židů z Prahy i celého království. Řada rodin se proto usadila v Libni, Brandýse a Čelákovících, protože lhůta k odpuštění země byla prodloužena. Vypovězení bylo sice roku 1748 odvoláno, brzy poté ale vypukl v Židovském Městě požár, kterému padlo za obětí 190 domů a šest synagóg.¹⁸⁸

Roku 1851 bylo Židovské město přiřčeno jako V. městská čtvrť k Praze pod novým názvem Josefov. O rok později získali Židé právo svobodného nabytí domovního majetku, což zapříčinilo stěhování židovských rodin do lepších pražských čtvrtí. Josefov se tak postupně začal měnit v chudinskou čtvrť s pochybnou pověstí.¹⁸⁹ Životní podmínky Židovského Města se na počátku 19. století postupně zhoršovaly, což bylo způsobeno zejména vysokou hustotou zalidnění, chyběly dvory a zeleň, schodiště a chodby byly tmavé, ulice a uličky velmi úzké. Časté povodně způsobovaly zaplavení, takže přízemí budov byla stále vlhká.¹⁹⁰ Stav Josefova se tak postupem času stal neudržitelným a čtvrť nutně potřebovala

¹⁸⁷ PAŘÍK, Arno. Židovské město pražské – přehled stavebního vývoje do poloviny 19. století. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 14–19.

¹⁸⁸ PAŘÍK, Arno. Židovské město pražské – přehled stavebního vývoje do poloviny 19. století. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 14–19.

¹⁸⁹ PAŘÍK, Arno. Židovské město pražské – přehled stavebního vývoje do poloviny 19. století. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 14–19.

¹⁹⁰ WURZER, Rudolf. Zákon, daný dne 11. 2. 1893, Čís. 22. ř. z., o vyvlastňování k úpravě asanačního obvodu královského hlavního města Prahy – Jeho význam pro obnovu měst. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro*

regeneraci.

Asanační zákon, vymezující území staroměstsko-josefovského obvodu, byl přijat roce 1893 říšskou radou. Přestože byla regulace navržena tak, aby respektovala historický půdorys města (výjimku tvoří regulace v místech dnešní Pařížské třídy),¹⁹¹ znamenala pro sakrální stavby často nejen jejich zánik, ale u těch asanací respektovaných zajímavou proměnu jejich pohledového působení v panoramatu Prahy a postavení v urbanistické struktuře města. To bylo způsobeno zvednutím hladiny zástavby nových pozemků, které zásadně změnil hierarchii městských dominant. V tradičních pohledech přes Vltavu tak ztrácí své výsadní postavení kostel sv. Salvátora, kostel sv. Šimona a Judy a všechny dochované synagogy. Dalším důsledkem asanačních úprav byla proměna kompozice a obrazu vnitřních prostorů.¹⁹²

4.2. Novostavby katolických farních a filiálních kostelů

V 19. a 20. století dochází k prudkému nárůstu počtu obyvatel na území Prahy a současně vzniká potřeba nových ploch pro nové průmyslové podniky, nádraží, jatka, plynárny a další zařízení. To vše vyvolalo nový fenomén, kterým byl růst předměstí.¹⁹³ Příliv nových obyvatel do města vyvolává potřebu nových kostelů tam, kde dosud chyběly, nebo kde stávající farní kostely nedokázaly pojmout narůstající počet věřících. Tak je postupně vybudován kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně, sv. Václava na Smíchově, sv. Ludmily na Vinohradech, sv. Norberta ve Střešovicích, sv. Prokopa na Žižkově a v Braníku, sv. Vojtěcha v Libni a sv. Antonína v Holešovicích, Nejsvětějšího Srdce Páně na Vinohradech, sv. Václava ve Vršovicích, Krista Krále ve Vysočanech, sv. Anežky České na Spořilově, sv. Františka z Assisi v Krči, sv. Jana Nepomuckého v Košířích a Komunitní centrum na Nových Butovicích.

Novostavby katolických kostelů 19. století se stavěly povětšinou na podélné dispozici s dominantní věží při západním průčelí, kde se nacházel hlavní vstup. Chrám měl jasně oddělenou část pro laiky a presbytář, který byl od laické části oddělen vítězným obloukem. Kněžišti dominoval retabulový oltář se svatostánkem. Ve vnitřním vybavení nechyběla ani kazatelna a postranní oltáře. Celý prostor byl koncipován tak, aby významové těžiště spočívalo na svatostánku v duchu dobového zesílení úcty k svátosti oltářní. Při umístění kostela se dbalo na to, aby byl pokud možno orientován kněžištěm k východu s odkazem na starokřesťanskou tradici očekávání světla, tj. Kristova vykoupení, přicházejícího od východu. Chrámy byly vystavěny na pohledově exponovaných místech tak, aby tvořily výrazné městské dominanty.¹⁹⁴

Ve 20. století sílí vliv liturgického hnutí, které v katolické církvi vyvrcholilo svoláním II. vatikánského koncilu. Výsledkem byla zásadní reforma katolické liturgie. Šlo především o zapojení širšího společenství církve, tedy i laiků. Během bohoslužby se tak kněz obracím čelem k lidu a společně se shromážd-

Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 24—25.

¹⁹¹ VODĚRA, Svatopluk. Architektonicko-urbanistické zhodnocení výsledků asanace. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 59.

¹⁹² VODĚRA, Svatopluk. Architektonicko-urbanistické zhodnocení výsledků asanace. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 59—60.

¹⁹³ HRŮZA, Jiří. *Praha v plánech a projektech: od středověku po současnost*. Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 1999.

¹⁹⁴ VAVERKA, Jiří a kol. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 16.

děním laiků kolem oltáře tvoří společenství slavicí svátost eucharistie. Tato proměna liturgie se promítla i do nového uspořádání chrámového prostoru. Namísto longitudinální dispozice prostoru je preferována centrální. Zmírňuje se oddělení presbytáře, vyhrazeného knězi, od lodi určené laikům. Nově je naznačen pouze několika stupni, v německy mluvících zemích je často zcela vynechán a oltář je posunut do samotného centra chrámového prostoru. Kazatelna je nahrazena čtecím pultem, ambonem, který je umístěn v blízkosti mensy. Kanonické právo rovněž doporučovalo co možná největší sepětí s farním centrem, které je proto často součástí budovy kostela (např. Nejsvětější srdce Páně v Praze na Vinohradech).¹⁹⁵

4.2.1. Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně

V roce 1863 byl u příležitosti milénia příchodu věrozvěstů na Velkou Moravu vysvěcen kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně, prvním pražském předměstí. Tento chrám byl postaven díky úsilí katolických kněží Jakuba Beera, Václava Štulce a knížete Schwarzenberga. První ze jmenovaných byl velmistrem řádu křížovníků, kteří vlastnili karlínské předměstí až do roku 1848. Beer se pokoušel o výstavbu prvního kostela již od roku 1841, avšak neúspěšně. Až zakladatel *Katolické jednoty v Čechách* básník Václav Šulc zorganizoval celonárodní sbírku a sehnal tak potřebné finanční prostředky na výstavbu nového chrámu, kterou zaštilil pražský arcibiskup Schwarzenberg.¹⁹⁶

V letech 1850-51 byla na pozemku určeném pro nový karlínský chrám postavena prozatímní dřevěná kaple, kterou navrhl Josef Kudláček.¹⁹⁷ Ještě před vypsáním soutěže zpracoval architekt Josef Kranner projekt kostela v novogotickém slohu, ale pro jeho nákladnost nebyl návrh realizován. V roce 1851 byla nakonec vypsána i samotná architektonická soutěž, do které se přihlásili architekti Bernard Grueber, Josef Niklas a Vojtěch Ignác Ullmann, avšak žádný z jejich návrhů před soutěžní porotou neobstál. Nakonec byl osloven vídeňský architekt Karl Rösner, který na popud pražského arcibiskupa Friedricha Schwarzenberga vypracoval nové stavební plány. Ty byly následně přepracovány I. Ullmannem ve spolupráci s A. Baumem. Poté bylo v roce 1854 započato s výstavbou pod vedením Jana Bělského a kameníka Karla Svobody.¹⁹⁸

Pro nový chrám byl vybrán nejnavštěvovanější prostor v Karlíně – Karlínské náměstí – který obec v roce 1853 zakoupila za 25 000 zlatých.¹⁹⁹ Karlín byl vybudován podle zastavovacího plánu z roku 1817, jehož autorem byl tehdejší stavební ředitel Jiří Fischer. Současný projekt byl hlavní náměstí o rozloze 160 metrů čtverečních, na kterém měl být umístěn nový karlínský chrám.²⁰⁰ Ten byl oproti pů-

¹⁹⁵ POMETLO, Jiří. Sakrální stavby v českých zemích. *Stavba*, 2000, roč. 7, č. 1, s. 46–52.

¹⁹⁶ BURGET, Eudard – MUSIL, Roman. Budování a výzdoba chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně. In: *Karlín: Chrám sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 57. — TISCHEROVÁ, Jana - VLČEK, Pavel – LUNGA, Radek. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 606.

¹⁹⁷ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 193.

¹⁹⁸ BURGET, Eudard – MUSIL, Roman. Budování a výzdoba chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně. In: *Karlín: Chrám sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 57–58. — TISCHEROVÁ, Jana - VLČEK, Pavel – LUNGA, Radek. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 606.

¹⁹⁹ BURGET, Eudard – MUSIL, Roman. Budování a výzdoba chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně. In: *Karlín: Chrám sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 57–58. — TISCHEROVÁ, Jana - VLČEK, Pavel – LUNGA, Radek. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 606.

²⁰⁰ LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada. *Od Špitálska ke Karlínu*. Praha, 1967, s. 5–15. — KOSTKA, Michal - ZAHRADNÍK, Pavel - KRATOCHVÍL, Petr - VLČEK, Pavel. Karlín. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 603.

vodně zamýšlenému umístění v bloku při hlavní karlínské (dnešní sokolovské) třídě situován hlouběji na samý jižní okraj náměstí.²⁰¹

Na umístění kostela sv. Cyrila a Metoděje je patrné, že převážil urbanistický zřetel nad tradiční chrámovou orientací. Vzhledem ke stavebním předpisům ustanovených v guberniálním dekretu, ve kterých byla předepsána maximální výška domů do výše dvou pater, převyšoval karlínský chrám výrazně okolní zástavbu a dodnes tvoří výraznou dominantu.²⁰²

4.2.2. Kostel sv. Václava na Smíchově

V roce 1868 byl schválen záměr postavit nový farní chrám na Smíchově, protože starý románský (později barokně přestavěný a rozšířený) kostelík sv. Filipa a sv. Jakuba na dnešním Arbesově náměstí již nemohl pokrýt kapacitu věřících narůstající smíchovské čtvrti. Kostelní sbor pro postavení nového chrámu na Smíchově postupem času shromáždil finanční prostředky, skládající se z velkých darů od tak významných osobností, jako byli Ferdinand Dobrotivý nebo František Josef I. Roku 1877 zvítězil ve vypsané architektonické soutěži společný projekt Antonína Barvitia a Ignáce Ullmanna, o dva roky později vznikla finální verze projektu, jejíž autorem byl už jen samotný Barvitiu. Slavnostní akt kladení základního kamene proběhl 18. 9. 1881 za přítomnosti kardinála Františka Karla hraběte Schönborna. Kostel postavili stavitelé Josef Linhart a Vilém Melde, stavbu dozoroval smíchovský stavitel Adolf Duchoň. Dne 27. 9. 1885 byl kostel konsekrován.²⁰³

V roce 1838 byl vydán nejstarší regulační plán Smíchova, ve kterém je smíchovské předměstí koncipováno jako rezidenční čtvrť s typickou blokovou zástavbou. Centrum území mělo tvořit náměstí lemované ulicemi Plzeňská, Stroupežnického, Klicperova a Radlická. Zde byl také původně situován nový farní chrám. Toto rozvržení čtvrti později respektoval i urbanistický plán z roku 1862. Následující léta stavebního rozmachu, během kterého se stále projednává, kam umístit nový kostel, se stále objevují dvě potenciální varianty. První na rozšířeném dnešním Arbesově náměstí (v místech bývalého kostela sv. Filipa a sv. Jakuba), druhá již zmíněná při Plzeňské ulici (území tzv. Swarzenbergova pole). Druhá varianta však byla záhy zmařena odkoupením pozemku továrníkem Františkem Ringhofferem, který zde vystavil další objekty svých závodů. Jedním z možných řešení nové situace bylo posunout zamýšlený chrám dále na jih a změnit jeho orientaci. Od roku 1874 se nicméně objevuje další varianta umístění na smíchovském tržišti v Drtinově ulici (Husově třídě), která však byla podobně jako předešlá nerealizována z důvodu další expanze Ringhofferovy továrny. V roce 1876 ze soutěže vzešlý návrh od architekta Josefa Schulze je již situovaný na západní straně náměstí dnešního 14. října, v sousedství ubourané Portheimovy vily.²⁰⁴

Autor dnešního farního chrámu sv. Václava, Antonín Barvitiu, navrhl stavbu tak, aby byla hlavním průčelím orientovaná k hlavní komunikaci, tedy historické cestě, vycházející z Malé Strany a

²⁰¹ LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada. *Od Špitálska ke Karlínu*. Praha, 1967, s. 24.

²⁰² HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 191.

²⁰³ HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013, s. 9.

²⁰⁴ HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013, s. 9.

sledující s odstupem vltavský břeh. Jistá rozpačitost pohledového působení dnešního náměstí je způsobená nedodržením původně zamýšleného plánu. V něm měl být kostel situován do západní části kostelního neboli Václavského náměstí, východní část byla rozšířena až pozdějšími regulacemi v roce 1900. Obě části měly být odděleny farním blokem, který se však nikdy nedočkal svého dokončení. V roce 1894 byla na náměstí osazena Neptunova kašna ze Slavatovského letohrádku.²⁰⁵ Okolí chrámu se postupem času proměnilo. Na přelomu 19. a 20. století byla dotvořena zadní část náměstí 14. října výstavbou bloku domů na šachovnicovém půdorysu. Mezi ně patří smíchovský Národní dům a tržnice z let 1907–08 od architekta Čenského.²⁰⁶ Výraznou proměnu urbanismu sledovaného území přinesla 80. léta 20. století. V souvislosti s výstavbou stanice metra Anděl byly provedeny rozsáhlé demolice v ulicích Nádraží a Plzeňská, kde byl v roce 2001 postaven komplex Zlatý anděl od architekta Jeana Nouvela. Současně vzniká nákupní centrem Nový Smíchov a poté administrativní budovy Anděl City a Anděl Park.²⁰⁷ Tím došlo k faktickému posunu centra čtvrti do míst historické křižovatky U anděla a náměstí 14. října se tak ocitá stranou. Samotné okolí kostela je pozměněno dostavbou farní budovy zdařile včleněné do tzv. Portheimka Center. Stavba realizovaná v roce 2003 dle projektu Jakuba Ciglera a Vincenta Maraniho byla vybudována za presbytářem kostela. Dle Rostislava Šváchy tento objekt hezky reaguje na chrámovou stavbu svým kastelovitým útvarem a výrazně „zpevnil dříve chaotickou západní frontu historického smíchovského náměstí a přispěl ke zkulturnění širšího prostředí kolem dokola, včetně prostoru před Dientzenhoferovým letohrádkem Portheimka“.²⁰⁸

4.2.3. Kostel sv. Ludmily na Vinohradech

V roce 1884 byla v rychle se rozrůstajících Vinohradech zřízena nová farnost, která do té doby spadala pod sousední Vršovice. O tři roky později byl pod záštitou kardinála Schönborna založen Spolek pro postavení katolického chrámu na Královských Vinohradech. Zpočátku sloužila pro konání bohoslužeb provizorní kaple zřízená v tělocvičně školy v Komenského ulici. Plány nového kostela vypracoval stavitel Svatovítské katedrály Josef Mocker, který je dokončil k 14. 11. 1887. Slavnostní akt kladení a svěcení základního kamene proběhl za účasti biskupa Karla Schwarze 25. 11. 1888. Stavba byla zahájena 1. 4. 1889 a dokončena červnu 1892. Realizaci prováděl městský architekt Antonín Turek, stavební dohled vykonávali inženýr Bohumil Staněk, inženýr Matyáš Krch, stavitel Alois Bureš a kameník Jan Víšek. Kostel se zachoval až do dnešních dnů téměř bez druhotných zásahů.²⁰⁹

Kostel sv. Ludmily je situován na Náměstí Míru, které bylo v regulačním plánu z roku 1871–73 určeno jako hlavní náměstí vinohradské obce. Toto náměstí bylo založeno na průsečíku os Václavského a Karlova náměstí a zároveň se zde sbíhaly Wimmerovy aleje. Na umístění chrámu je patrné, že převážil

²⁰⁵ HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013, s. 9.

²⁰⁶ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*. Praha: Libri, 2002, s. 579.

²⁰⁷ HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013, s. 24.

²⁰⁸ ŠVÁCHA, Rostislav. Cena Klubu Za starou Prahu podruhé. *Za starou Prahu: věstník Klubu Za starou Prahu*. Praha, 2004, roč. V, č. 2. ISSN 1213-4228, s. 25.

²⁰⁹ PAVLÍK, František (ed.). *Památník města Královských Vinohradů*. Královské Vinohrady: Alois Koniček, 1929, s. 114.

urbanistický zřetel nad tradiční chrámovou orientací. Kostel sv. Ludmily svou západovýchodní orientací předurčil jinak nepříliš logický směr hlavní osy náměstí. V době postavení tvořil kostel v průhledech několika radiál výraznou dominantu náměstí, zastavěném v té době pouze na západní straně budovami radnice a škol. V dolní části náměstí byl vybudován park. Při pohledu od severozápadu korespondovalo se sv. Ludmilou dvouvěží Vinohradské synagogy, která zanikla v důsledku poškození během spojeneckého bombardování Prahy v roce 1945.²¹⁰

4.2.4. Kostel sv. Norberta ve Střešovicích

V roce 1850 vzniká nová politická obec sloučením Střešovic a Střešoviček, utvářených od první čtvrtiny 19. století jako osada menších domků s předzahrádkami v místech dnešní Střešovické ulice. Střešovice byly součástí strahovské farnosti, farním kostelem byl pro ně sv. Vojtěch na Pohořelci a později kostel sv. Rocha na nádvoří strahovského kláštera. Poté byla část obce přifařena ke kostelu sv. Matěje v Dejvicích a část k břevnovské sv. Markétě, nakonec ke kostelu sv. Jana Nepomuckého v Trníčku. Tato farnost byla 1887 rozdělena na nebušickou a střešovickou a pro obě postaven nový kostel.²¹¹

Pro střešovickou farnost byl v letech 1890—91 postaven novorománský kostel sv. Norberta, díky iniciativě strahovského opata Zikmunda Starého.²¹² Plány kostela schválené 11. 9. 1889 vypracoval dejvický stavitel Jaroslav Kuchta ve spolupráci s Františkem Rožánkem. Dne 2. 5. 1890 bylo vydáno stavební povolení a již 7. 5. 1890 slavnostně posvěcen základní kamen. Konsekrace kostela proběhla dne 12. 7. 1891 a 13. 10. 1892 byla zkolaudována.²¹³

Umístění nového chrámu předurčila zrušená usedlost Andělka, kterou postavili premonstráti v roce 1756 jako střed svého klášterního hospodářství. Součástí areálu byla kaple Panny Marie Královy andělů, ve které se po nějaký čas scházeli střešovičtí farníci k bohoslužbě. Kaple byla zrušena roku 1811 a pozdější svato-norbertinský chrám tak vzniká v pomyslné návaznosti na tuto kapli.²¹⁴

Západní orientace kostela sv. Norberta byla dána existujícími prostorovými možnostmi nově vznikající zástavby uprostřed svažitého prostranství, kde se v té době nacházely pouze rozptýlené domky. Kostel byl umístěn na spojnici Střešovic a Střešoviček. Na orientačním plánu hlavního města Prahy z roku 1938²¹⁵ vidíme v sousedství kostela také faru, vybudovanou v neorenesančním stylu od stavitele Jaroslava Kuchty²¹⁶ a školu. V roce 1904 byl komplex doplněn opatrovnou Norbertinum opatřenou mateřskou školou a jeslemi.²¹⁷ V dnešní době je chrám obklopen zástavbou a četnými stromy, takže jeho postavení při pohledu z bližšího okolí již není tolik dominantní, jak tomu bylo v době jeho výstavby.

²¹⁰ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 202—207.

²¹¹ CZUMALO, Vladimír. Přednáška 3. března 2015. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 1. 3. 2015. [cit. 23. 7. 2017]. Dostupné z: <https://czumalo.wordpress.com/page/14/>

²¹² PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého*. V Praze, 1911. Dědictví Svatojanské. s. 6.

²¹³ URLICH, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 6*. Praha: Foibos, 2009, s. 140—142.

²¹⁴ CZUMALO, Vladimír. Přednáška 3. března 2015. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 1. 3. 2015. [cit. 23. 7. 2017]. Dostupné z: <https://czumalo.wordpress.com/page/14/>. — PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého*. Praha: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého, 1911, s. 4.

²¹⁵ *Orientační plán hlavního města Prahy s okolím* [online]. [1938]. Měřítko: 1:5 000. At: Městská knihovna v Praze, Praha. Dostupné z: <http://web2.mlp.cz/mapa1938/reoi.php>.

²¹⁶ URLICH, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 6*. Praha: Foibos, 2009, s. 140—142.

²¹⁷ PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého*. Praha: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého, 1911, s. 6.

Nicméně v dálkovém pohledu podnes vytváří výrazný urbanistický akcent na hřebeni střešovického návrší. [8]

4.2.5. Kostel sv. Prokopa na Žižkově

V roce 1881 byl ustaven spolek, který si vzal za cíl, společně s tehdejší starostou Josefem Moritzem Wertmüllerem, postavit katolický chrám na Žižkově. Pro vypracování návrhů byl v roce 1889 osloven stavitel svatovítské katedrály Josef Mocker a 30. 10. 1898 byl kardinálem Františkem hrabětem Schönbornem slavnostně konsekrován základní kámen. Stavební práce započaly v březnu 1899 pod vedením Františka Mikše. Na stavbě se podílel vrchní inženýr Jindřich Motejl, kamenické práce odvedl J. Uzel, stavbu dozoroval stavební rada Matyáš Krch. V r. 1900 byla stavba hotova až do výše římsy, do konce r. 1901 byla ukončena věž, v r. 1902 zhotoveny klenby. Slavnostní akt konsekrace kostela proběhl dne 28. 9. 1903 za účasti kardinála Ferdinanda Karla Lva hraběte Skrbenského z Hříště.²¹⁸

V roce 1865 vypracoval první žižkovský starosta a stavební podnikatel Karel Hartig regulační plán Žižkova, ve kterém, s poukazem na husitskou tradici místa, nepočítal s parcelou pro katolický chrám. S tím nebylo počítáno ani v pozdějším regulačním plánu z let 1871—73, a tak se žižkovský chrám dočkal svého umístění až díky iniciativě dalšího starosty Žižkova Josefa Moritze Wertmüllera. V roce 1893 odkoupila obec od rodiny Spens z Bodenu usedlost Reismunku ležící v místech dnešního Sladkovského náměstí. Pro nový chrám byla vybrána přední část usedlosti, zadní část parcely pro stavbu reálné školy. Na umístění kostela je patrné, že převážil urbanistický zřetel nad tradiční chrámovou orientací, zde je presbytář situován mírně jihovýchodním směrem. Podél severní boční lodě prochází rozlehlé Seifertova třída, která společně s Husitskou, Koněvovou, Jana Želivského, Olšanskou a Táborskou utváří pomyslné hranice starého Žižkova. Kostel společně novorenesančním Národním domem (později reálnou školou) vytváří s ohledem na skromnější měřítka žižkovských prostorů a budov podnes zajímavou kompozici. Při pohledu z ulic Vlkovy a Milíčovy tvoří podnes jedinečnou dominantu žižkovské čtvrti.²¹⁹

4.2.6. Kostel sv. Prokopa v Braníku

V roce 1892 byl ustanoven Spolek pro vystavení a zřízení chrámu Páně v Braníku, protože stávající kostel sv. Michaela v Michli, k němuž příslušela i farnost v Braníku, nedostačoval potřebám rozrůstající se branické obce. Ke konci století mělo sdružení shromážděno již dostatek peněz na zahájení výstavby, a tak byl v květnu 1900 slavnostně položen první kámen budoucího kostela. Stavbu zrealizoval dle projektu architekta Rudolfa Vomáčky zednický mistr František Strnad. Slavnostní akt kladení a svěcení

²¹⁸ DVOŘÁK, Tomáš a kol. *Žižkov: Svéráz pavlačí a strmých ulic*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012, s. 46—47. — KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*. Praha: Libri, 2002, s. 606—615. MIKOTA, Miroslav. *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*. Praha: KLP, 1996. — ŠESTÁK, Zdeněk: *Jak se ze Žižkova stalo velké město: 1865—1914*. Praha: Academia, 2008.

²¹⁹ DVOŘÁK, Tomáš a kol. *Žižkov: Svéráz pavlačí a strmých ulic*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012, s. 46—47. — KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*. Praha: Libri, 2002, s. 606—615. — MIKOTA, Miroslav. *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*. Praha: KLP, 1996. — ŠESTÁK, Zdeněk: *Jak se ze Žižkova stalo velké město: 1865—1914*. Praha: Academia, 2008.

základního kamene proběhl počátkem července roku 1900 za účasti proseckého vikáře Štěpána Pittnera a 22. září 1901 konsekrace za přítomnosti kardinála-arcibiskupa Lva Skrbenského z Hříště. V té době byl kostel téměř dokončen, mimo věže, která byla postavena o dva roky později pod vedením stavitele Josefa Kohouta.

Kostel sv. Prokopa se nachází v Braníku, obci položené směrem proti proudu Vltavy nad čtvrtí Podolí, ve svahu přecházejícím v Branické skály. V době jeho výstavby bylo zvolené místo ještě prázdné, bez jakékoliv zástavby a vzrostlé zeleně, takže ve své době působil jako štíhlá loď s vysokou trojetážovou věží. V dnešní době je obklopen zástavbou a četnými stromy, takže jeho postavení není již tolik dominantní, jak tomu bylo v době jeho výstavby.

4.2.7. Kostel sv. Vojtěcha v Libni

Kostel sv. Vojtěcha se nachází v pražské čtvrti Libeň ležící v blízkosti soutoku Vltavy a Rokytky v severovýchodní části Prahy. Podobně jako sousední Holešovice, Vysočany nebo Karlín se i Libeň v průběhu 19. století proměnila v průmyslovou čtvrt, ve které byly zakládány četné průmyslové podniky a továrny. V roce 1825 zde fungovala kartounka, bělidlo, mědikovářské hamry a v neposlední řadě První českomoravská strojírna, která později splynula s Kolbenovou továrnou. V roce 1898 byla Libeň povýšena na město a o tři roky později se stala součástí Velké Prahy.²²⁰

V roce 1900 požádala Jednota pro vytvoření chrámu v Libni, založená roku 1886, o poskytnutí pozemku na zámeckém vrchu pro výstavbu prozatímního libeňského chrámu. Z důvodu pozdního vyjádření římské kurie k zasvěcení chrámu byl nakonec namísto bl. Anežky Přemyslovně zasvěcen sv. Vojtěchovi. Výstavba chrámu financovaná Spolkem sv. Bonifáce v Praze II-Emauzích byla zahájena na podzim roku 1904 podle projektu Matěje Blechy²²¹ a již 8. 4. 1905 zkolaudována. Přestože byl libeňský chrám původně zamýšlen jako provizorium, neboť v rámci regulace Libně byla na části pozemku projektována ulice, požádal v roce 1917 předseda Spolku sv. Bonifáce opat P. A. Schachleiter o ponechání chrámu do doby, než se podaří postavit chrám definitivní. S proměnou politické a společenské situace po vzniku Československa se však výstavba dalšího chrámu ještě více zkomplikovala a tak byl libeňský chrám zachován až dodnes.²²² V roce 1987 byl prohlášen za nemovitou kulturní památku.²²³

Kostel sv. Vojtěcha byl vybudován na pronajatých pozemcích usedlosti zvané Košinka, patřící Emanueli a Dr. Hugo Grabům. Dostatečně velký pozemek o rozloze 832 m² umožnil tradiční chrámovou orientaci. Společně se sousedním gymnáziem, radnicí, sokolovnou a školou tvořil chrám jádro libeňské

²²⁰ SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Libeň*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2006.

²²¹ Zdeněk Lukeš připisuje Emilu Králíčkovi. In: LUKEŠ, Zdeněk - HAVLOVÁ, Ester - HNÍDKOVÁ, Vendula. *Emil Králíček: zapomenutý mistr secese a kubismu*. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera, 2005. ISBN 80-239-3644-1.

²²² VLČEK, Pavel – TISCHEROVÁ, Jana. Kostel sv. Vojtěcha a sv. Anežky. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 810–812.

²²³ *Národní památkový ústav: Památkový katalog*. Kostel sv. Vojtěcha [online]. Národní památkový ústav: ©2017 [cit. 31.7.2017]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz/?element=15029289&sequence=2&mode=fulltext&keywords=Kostel+sv.+Vojt%C4%9Bcha®ion%5B0%5D=Hlavn%C3%AD+m%C4%9Bsto+Praha&county%5B0%5D=Praha&municipality%5B0%5D=Praha&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>

obce. Dnes je svým hlavním průčelím situován kolmo k Zenklově ulici, hlavní komunikační tepně Dolní Libně. Obklopen zástavbou a četnými stromy nemá postavení již tolik dominantní, jak tomu bylo v době jeho výstavby. Jistá rozpačitost pohledového působení dnešního chrámu je navíc dána tím, že byl od počátku vnímán jako provizorium a budovy stavěné kolem libeňského centra nebraly na kostel ohled.²²⁴

4.2.8. Kostel sv. Antonína v Holešovicích

V rámci postupného spojování pražských měst do moderní metropole Velké Prahy se v roce 1884 připojily i čtvrti Holešovice a Bubny.²²⁵ Tyto dvě osady byly umístěny v místech bývalé obchodní stezky vedoucí z Prahy přes štvánický brod. V druhé polovině 19. století se z původně málo osídlené periferie stalo průmyslové centrum, které s rychle rostoucím počtem obyvatel potřebovalo chrám, který by pojal větší počet věřících.²²⁶ Z toho důvodu bylo rozhodnuto rozšířit místní středověký kostelík sv. Klimenta, jehož loď byla v roce 1898 prodloužena o 8,35 metrů. Tato přestavba však nedostatečnou kapacitu nevyřešila, a tak bylo započato s výstavbou nového chrámu sv. Antonína Paduánského.²²⁷

V roce 1887 byl založen Spolek pro vystavení jubilejního chrámu Páně v Praze VII, ke kterému se roku 1899 připojil architekt František Mikš, autor prvního ideového návrhu kostela.²²⁸ Spolek vzápětí zahájil jednání s velkostatkářem Josefem Richterem, aby poskytl pro stavbu kostela své pozemky v místech, kde ústila obchodní Belcrediho třída.²²⁹ V roce 1907 bylo vydáno stavební povolení a o rok později zahájena stavba kostela. Na podzim roku 1908 kardinál Lev Skrbenský z Hříště posvětil základní kámen a již ke konci roku byly dokončeny základy a soklová zeď. Navzdory velké podpoře řady mecenášů a dárců musela být stavba další čtyři roky pozastavena z důvodu nedostatku financí, ale již roku 1912 byla opět obnovena. Na podzim roku 1913 byl kostel postaven až do výšky hlavní římsy, následně vytyčen štít západního průčelí, krov a střecha, zaklenuta loď a na jaře roku 1914 dokončen presbytář. Na podzim byl kostel po šesti letech od benedikce základního kamene slavnostně konsekrován.²³⁰

Kostel byl vystavěn na pozemku o výměře 1120 m², který navazoval na širokou Belcrediho třídu (dnes ulice Milady Horákové) a kromě staveniště kostela měl obsahovat i budoucí náměstí.²³¹ Nevíme,

²²⁴ VLČEK, Pavel – TISCHEROVÁ, Jana. Kostel sv. Vojtěcha a sv. Anežky. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 810–812.

²²⁵ VLČEK, Pavel. Holešovice-Bubny. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 425–432.

²²⁶ V roce 1892 měl holešovický obvod 15 000 obyvatel (tedy nejvíce z celé Prahy) a v roce 1900 již 30 500 obyvatel. Viz ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 8–14.

²²⁷ ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 8–14.

²²⁸ ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 15.

²²⁹ VLČEK, Pavel – TISCHEROVÁ, Jana – LUNGA, Radek. Kostel sv. Antonína. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 434. — ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 16.

²³⁰ ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 17–21.

²³¹ ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 16.

zda se v té době na pozemku nalézala zeleninová zahrada nebo sportovní hřiště,²³² ale víme, že novému chrámu nemusela ustoupit starší zástavba.²³³ Architekt Mikš tak měl volné pole působnosti a mohl v duchu tradičního gotického stavitelství vytvořit zdůrazněním vertikality chrámu novou dominantu čtvrti. Kostel byl orientován směrem k široké obchodní třídě a převyšoval okolní zástavbu mnohopatrových činžovních domů. Svým umístěním zvýrazňuje hlavní osu Holešovic tvořenou ulicí Milady Horákové, vertikální dominancí sděluje, kde se tato ulice protíná s další podstatnou osou Veletržní a jejího prodloužení k nábřeží a dál po něm.²³⁴

V roce 1921 byl vypracován dodatečný projekt na výstavbu menších domů poblíž závěru kostela, jeden z nich měl sloužit jako chybějící fara. Projekt však nakonec nebyl z finančních důvodů realizován a na stejném místě byla o šest let později postavena budova Elektrických podniků.²³⁵ Přesto dodnes tvoří svato-antonínský chrám urbanistické vyvrcholení Strossmayerova náměstí.²³⁶

4.2.9. Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně na Vinohradech

V letech 1888—93 byl postaven první vinohradský kostel sv. Ludmily, který však rychle rostoucí obci, jež v 90. letech co do počtu obyvatel předstihuje i Karlín a Smíchov, přestal stačit. Proto vznikl v roce 1914 Spolek pro vybudování druhého kostela na Královských Vinohradech. Městské zastupitelstvo věnovalo pozemek pro stavbu a v roce 1919 byla vypsána veřejná soutěž na kostel a uspořádání celého náměstí, ve které byl vybrán žák Josipa Plečnika Jindřich Merganc. Následně Spolek českých architektů navrhl, aby vypracování projektu byl pověřen samotný Plečnik, který se původní soutěže nezúčastnil. Původní návrh v podobě monumentálního řeckého chrámu nemohl být z finančních důvodů realizován. V roce 1928 vypracoval Plečnik finální návrh a v roce 1928 byla magistrátem stavba povolena. Akt slavnostního položení základního kamene se uskutečnil 28. 10. 1928. Stavební práce byly pod vedením architekta Miroslava Kroupy dokončeny v roce 1930, následovala výzdoba interiéru. Dne 8. 5. 1932 byl kostel konsekrován.

Při umístění kostela na pozemku věnovaném v roce 1919 městským zastupitelstvem pro stavbu druhého vinohradského kostela převážil urbanistický zřetel nad tradiční chrámovou orientací, zde je závěr kostela orientován mírně na jihovýchod. Chrám však zaujímá dominantní pozici v ose náměstí Jiřího z Poděbrad a při dálkových pohledech tvořil společně s kostelem sv. Ludmily a vinohradskou synagogou hlavní dominantu vinohradské čtvrti. V 90. letech přibýly další pohledové konkurence - Žižkovská

²³² VLČEK, Pavel – TISCHEROVÁ, Jana – LUNGA, Radek. Kostel sv. Antonína. In. VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 434.

²³³ ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 16.

²³⁴ ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 24.

²³⁵ ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 26.

²³⁶ ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014, s. 53.

věž – postavená dle projektu architekta Václava Aulického ve spolupráci s inženýrem Jiřím Kozákem a Alexem Bémem, a Meziměstská telefonní a telegrafní ústředna od Bohumíra Kozáka.²³⁷

4.2.10. Kostel sv. Václava ve Vršovicích

V souvislosti s povýšením Vršovic v roce 1902 na město byl založen Spolek pro vybudování nového vršovického chrámu. Kostel navržený stavitelem Bohumilem Hrabětem byl v prvním plánu v neo-renesančním slohu. Následoval projekt inženýra Václava Materky, který navrhl chrám na čtvercovém půdoryse s monumentální kopulí. Autorem výsledného projektu byl až Josef Gočár, který se zúčastnil soutěže vypsané v roce 1927 a v roce 1928 předložil finální podobu zamýšleného chrámu. V listopadu 1929 vydal Magistrát hl. města Prahy stavební povolení. Slavnostní akt kladení základního kamene proběhl 20. 5. 1929 za účasti strahovského opata Metoda Jana Zaorala a první slavností výkop provedl dne 24. 10. 1929 samotný světicí biskup Antonín Podlaha. Stavbu, zahájenou 29. 10. 1929 a ukončenou v roce 1930, provedla firma Františka Strnada. Dnes 21. 9. 1930 byl kostel sv. Václava slavnostně vysvěcen arcibiskupem Františkem Kordačem.²³⁸

Pro nový vršovický chrám byl zpočátku zvolen pozemek vedle nové radnice, kde však záhy byl vybudován park, dnešní Heroldovy sady. Nové místo bylo nalezeno na zádušním hřbitově z roku 1863 na náměstí Svatopluka Čecha, kde se přestalo pohřbívat v r. 1907. Stavební parcela na pozemcích hřbitova a zahradníka J. Böhma byla později v roce 1928 upravena pro potřeby stavby – všechny hroby a hrobky byly zrušeny. Na umístění kostela je patrné, že převážil urbanistický zřetel nad tradiční chrámovou orientací. Svažité terén staveniště znemožňoval tradiční orientaci stavby východním směrem.²³⁹

Náměstí Svatopluka Čecha se dnes nachází na průsečíku os ulice Kodaňské a Vršovické, hlavních komunikačních tepen Vršovic. Na náměstí se sbíhá hvězdice ulic Minské, Moskevské, Arménské, Holandské, Tolstého a Slovinské. Výraznou dominantu tvoří kostel sv. Václava při pohledu z ulice Minské, Moskevské, Arménské, a Holandské.

4.2.11. Svatyně Krista Krále na Vysočanech

Ve Vysočanech bylo dle sčítání lidu v roce 1930 z 15 762 obyvatel 8322 katolíků a v té době byly přiřaženy k Proseku.²⁴⁰ Svatyně Krista Krále byla vystavěna v letech 1929–31 v těsném sousedství domu čp. 658. Výstavba započala 24. září 1929 a zakončena 27. srpna 1930. Kostel slavnostně posvětil dne 7. září 1930 světicí biskup a generální pražský vikář ThDr. Antonín Podlaha.²⁴¹ V roce 1931 byla realizace

²³⁷ DUSZKOVÁ, Petra. Žižkovský vysílač je i rozhlednou a památkou inspirující umělce. In: *Archiweb.cz* [online]. 5. 10. 2008. [cit. 19. 5. 2017]. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&type=1&id=6005>.

²³⁸ CIBULKA, Josef. Kostelní prostor: Několik poznámek k jeho dějinnému vývoji u příležitosti vršovické soutěže. *Časopis katolického duchovenstva*, 1928, roč. LXIX (XCIV), s. 342.

²³⁹ CZUMALO, Vladimír. Soutěž na vršovický kostel sv. Václava. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 31. 12. 2016. [cit. 23. 6. 2017]. Dostupné z: https://czumalo.wordpress.com/2016/12/31/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-3-ledna-2017/#_ftn2.

²⁴⁰ OLIVA, Arnošt. *Deset let svatyně Krista Krále ve Vysočanech: 7. IX. 1930—7. IX. 1940*. Praha: nákl. vl, 1940 s. 36.

²⁴¹ OLIVA, Arnošt. *Deset let svatyně Krista Krále ve Vysočanech: 7. IX. 1930—7. IX. 1940*. Praha: nákl. vl, 1940, s. 4.

stavby domu zadána firmě V. Nekvasil. V rámci domu byly zřízeny čtyři krámy a 15 bytů, z nichž jeden byl určen kostelníkovi a správci kostela.²⁴²

Pro stavbu zakoupil katecheta Arnošt Oliva pozemek o výměře 451 čtverečních sáhů od hlavního města Prahy.²⁴³ Součástí smlouvy s městem byla podmínka, že kostelní spolek zároveň vystaví třípatrový dům před novým kostelem. Dům čp. 658 je sedmiosý, u vchodu opatřen portikem s průchodem do kostela a vstupy do domu a fary.²⁴⁴ Celý komplex je umístěn při hlavní vysočanské ulici Kolbenově, ke které dům směřuje svým hlavním průčelím s nápisem „Svatyně Krista Krále“. Kostel svým postavením v urbanistické struktuře je unikátem mezi katolickými novostavbami. Celá stavba je ukryta ve vnitrobloku, který jí převyšuje ze všech stran.

4.2.12. Kostel sv. Anežky České na Spořilově

Kostel sv. Anežky České se nachází na Roztylském náměstí tvořícím jádro zahradního města Spořilov, které bylo navrženo v roce 1925 dle projektu skupiny architektů Bertl a Berek projekt. V projektu bylo ponecháno místo na kostel, které družstvo Spořilov ponechalo zpočátku volně s tím, že se neví, jaké bude převažující vyznání nových obyvatel satelitu. Po dlouhých jednáních s třemi církvemi – Československou husitskou, Českobratrskou evangelickou a římskokatolickou – byla nakonec parcela prodána katolickému sdružení Charitas. To nejprve adaptovalo kantýnu ve spodní části Roztylského náměstí na provizorní kapli sv. Kláry. Realizaci nového farního chrámu však sdružení z finančních důvodů již nezvládlo, stejně tak i spolku Díla blahoslavené Anežky Přemyslovny, na které sdružení Caritas pozemek převedlo. Stavba se nakonec uskutečnila díky iniciativě arcibiskupa Karla Kašpara, který jí prosadil ve Vatikánu.²⁴⁵

V roce 1928 byla vypsaná soutěž na návrh kostela, ze které vzešel funkcionalistický projekt trojlodního chrámu od Nikolaje P. Paškovského z projekční kanceláře Stanislav Režný. Základní kámen nového kostela byl posvěcen v říjnu 1934. Realizaci stavby prováděla stavební firma stavitele Pospíšila, který nabídl nejnižší náklady na stavbu. Stavební povolení bylo vydáno roku 1935 a slavnostní konsekrace se konala v říjnu toho samého roku. V rámci liturgické reformy II. vatikánského kostela byl kostel v 60. letech 20. století dodatečně upraven. Došlo k odstranění starého oltáře a kazatelny, socha sv. Anežky byla nově umístěna na konzolu na stěnu meziokenního pilíře a prostor kněžiště byl vydlážděn. V roce 2011 kostel podstoupil rekonstrukci zejména střechy a vnějšího pláště.²⁴⁶

Chrám sv. Anežky České zaujímá dominantní pozici v ose centrálního spořilovského hlavního náměstí. Na umístění kostela je patrné, že převážil urbanistický zřetel nad tradiční chrámovou orientací.

²⁴² OLIVA, Arnošt. *Deset let svatyně Krista Krále ve Vysočanech: 7. IX. 1930—7. IX. 1940*. Praha: nákl. vl, 1940, s. 36—37.

²⁴³ OLIVA, Arnošt. *Deset let svatyně Krista Krále ve Vysočanech: 7. IX. 1930—7. IX. 1940*. Praha: nákl. vl, 1940, s. 12.

²⁴⁴ OLIVA, Arnošt. *Deset let svatyně Krista Krále ve Vysočanech: 7. IX. 1930—7. IX. 1940*. Praha: nákl. vl, 1940, s. 36 — *Národní památkový ústav: Památkový katalog*. Kostel Svatyně Krista Krále [online]. Národní památkový ústav: ©2017 [cit. 24.7.2017]. Dostupné z:

<http://pamatkovykatalog.cz/?element=13278507&sequence=1&mode=parametric&indexId=100621&action=element&presenter=ElementsResults>.

²⁴⁵ *Spořilov: největší zahradní město Velké Prahy*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2015, s. 60—61.

²⁴⁶ *Spořilov: největší zahradní město Velké Prahy*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2015, s. 61—63.

Kostel je tedy neorientovaný. Svou 28 metrů vysokou věží²⁴⁷ převyšuje okolní zástavbu a uplatňuje se tak výrazný urbanistický akcent i v dálkových pohledech. Kostel je od roku 2011 zapsán na seznamu kulturních památek.²⁴⁸

4.2.13. Kostel sv. Františka z Assisi v Krči

Dřevěný kostel sv. Františka z Assisi byl postaven díky iniciativě kostelního spolku založeného dne 22. 9. 1935. V té době se věřící scházeli v Útulku sv. Terezičky sester Neposkvrněného početí, sídlícího ve dvou vilách „Na krásné vyhlídce“, v místech dnešního husitského sboru v ulici Antala Staška, jehož kapacita již nestačila. V roce 1940 se podařilo nalézt pozemek Na Habrovce, který byl v majetku dr. Welze a Pragovaru. Po podkoupení pozemku byla ještě téhož roku vypsána architektonická soutěž, ze které vzešel vítězný návrh od architekta Jaroslava Čermáka. V projektu je počítáno i s výstavbou exercičního domu. Válečná léta však realizaci projektu znemožnila. V roce 1941 tak bylo postaveno pouze dřevěné provizorium, které se nám dochovalo do dnešních dnů. Dnes je kostel obklopen četnými stromy a svým skromným měřítkem je skryt v okolní zástavbě.²⁴⁹

4.2.14. Kostel sv. Jana Nepomuckého v Košířích

Obec Košíře nejprve spadaly pod kostel sv. Václava na Malé Straně a později ke sv. Mikuláši. Část obce, Dolní Košíře, byly přifařeny ke sv. Filipovi a Jakubovi na Smíchově. Druhá část, Horní Košíře, byla přifařena od roku 1702 ke kostela sv. Fabiana a Šebestiána v Liboci a později, když se kaple Nanebevzetí Panny Marie pod Klamovkou stala jeho filiálním kostelem, příslušely tam. V roce 1822 padlo rozhodnutí vybudovat pro obě části obce kostel Nejsvětější Trojice na Malostranském hřbitově. Po jeho dokončení v roce 1837 se tento kostel stal filiálním ke kostelu sv. Filipa a Jakuba na Smíchově. Samostatná košická farnost vznikla až v roce 1861. V roce 1922 bylo město připojeno k Velké Praze a rychle rostoucí obci (ve které v roce 1940 žije 27 000 obyvatel) již kostel Nejsvětější Trojice nepostačoval. Proto vznikl v roce 1928 Kostelní spolek v Košířích za účelem vybudovat nový farní chrám. V roce 1939 byl postoupeny pozemky na Košířském náměstí a projekt kostela vypracoval architekt a člen františkánského řádu Jaroslav Čermák. Výstavba kostela započatá roku 1940 byla vlivem nepříznivé politické situace na nějaký čas pozastavena. Dne 17. 5. 1942 byl kostel slavnostně konsekrován. Výsledná realizace však

²⁴⁷ Spořilov: *největší zahradní město Velké Prahy*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2015, s. 63.

²⁴⁸ Národní památkový ústav: *Památkový katalog*. Kostel sv. Anežky České [online]. Národní památkový ústav, ©2017 [cit. 19.7.2017]. Dostupné z: <http://www.pamatkovykatalog.cz/?element=15311275&sequence=1&mode=fulltext&keywords=kostel+sv.+Ane%C5%BEky+%C4%8Cesk%C3%A9®ion%5B0%5D=Hlavn%C3%AD+m%C4%9Bsto+Praha&county%5B0%5D=Praha&municipality%5B0%5D=Praha&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>

²⁴⁹ TISCHEROVÁ, Jana – VLČEK, Pavel. Kostel sv. Františka z Assisi na Habrůvce. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 768. — *Římskokatolické farnosti Praha 4 – Michle: Historie kostela sv. Františka z Assisi v Praze 4 na Habrovce* [online]. Římskokatolické farnosti Praha 4 - Michle: ©2017 [cit. 19.7.2017]. Dostupné z: <http://www.infogram.cz/http://www.michlehabrovka.cz/node/18>.

postrádala původně zamýšlenou lurdskou kapli a kostelní zvony, které byly dodatečně instalovány až na přelomu tisíciletí.²⁵⁰

Tradiční orientace nového chrámu byla dána existujícími prostorovými možnostmi pozemku na jižní straně Košířského náměstí. Kostel byl vystavěn v sousedství školné budovy. Svou 50 metrů vysokou hranolovou věží při východním průčelí významně převyšuje okolní zástavbu a tvoří jasnou dominantu čtvrti.

4.2.15. Kostel sv. Prokopa na Nových Butovicích

Kaple sv. Prokopa, integrovaná do stejnojmenného komunitního centra, byla postavena v letech 1999-2001 dle projektu Zdeňka Jirana, Michala Kohouta a Pavla Hicza. Centrum mělo být v původním plánu provázáno kulturně-sociálním centrem městské části, které bylo situováno na vedlejší pozemek v místech dnešní oční kliniky. Kaple a komunitní centrum sv. Prokopa se nachází na Slunečním náměstí, tvořící centrum Nových Butovic, potažmo celého Jihozápadního města. Zde stojí i úřad městské části Prahy 13. Svým umístěním na ose náměstí, s mírným odstupem před frontu obytných domů v Seydlerově ulici, tak tvoří významnou dominantu místa.²⁵¹

4.2.16. Kostel Neposkrvněného početí Panny Marie ve Strašnicích

V roce 1924 vznikl Spolek pro postavení katolického chrámu, který díky daru paní Magdalény Sechterové-Škrábkové získal pozemek pro výstavbu kostela. Do té doby Strašnice spadaly pod farní kostel sv. Kříže na Olšanech, který byl však z důvodu špatného stavu v roce 1842 zrušen. V roce 1929 vzniká nová strašnická farnost, pro kterou v roce 1930 Rudolf Sandholz navrhl komplex kostela s farou. Nakonec, zřejmě z nedostatku financí, byla postavena pouze fara, do které byla včleněna sálková modlitebna zasvěcená Panně Marii.²⁵² Spolek se proto v roce 1932 obrací na profesora Josefa Cibulku,²⁵³ aby doporučil architekta, který by mohl navrhnout nový farní chrám. Vybrán byl architekt Jan Sokol,²⁵⁴ který navrhl stavbu na oválné dispozici s dynamicky zvlněným pláštěm a z boku přiléhající štíhlou jehlancovou střechou krytou plochou střechou. Projekt byl však pro svou odvážnost nepřijat a Čechy tak přišly „o jednu z nejpozoruhodnějších sakrálních staveb 20. století.“²⁵⁵

²⁵⁰ PELZBAUEROVÁ, Věra. *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů*. Praha: Volvo Globator, 2008, s. 138–142. — ČIŽINSKÁ, Helena - VLČEK, Pavel – LUNGA, Radek. Kostel sv. Jana Nepomuckého. In: VLČEK, Pavel. VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 738–739.

²⁵¹ VAVERKA, Jiří a kol. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 331–334. — CAJTHAMLOVÁ, Markéta (ed.). *Česká architektura 2000–2001*. Praha: Prostor – architektura, interiér, design, 2002, s. 28–31. — KRATOCHVÍL, Jan. Komunitní centrum sv. Prokopa. In: *Archiweb.cz* [online]. 14. 7. 2009. [cit. 23. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=region&action=show&id=2>.

²⁵² KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 10*. Praha: Foibos, 2009, s. 169–171.

²⁵³ Prof. Josef Cibulka (1886–1968), jeden z nejvýznamnějších českých historiků umění, katolický kněz, od roku 1926 řádný profesor církevních dějin, křesťanské archeologie a církevního umění na teologické fakultě University Karlovy.

²⁵⁴ Architekt Jan Sokola (1904–1987), žák Antonína Engela, Le Corbusiera a Josefa Gočára.

²⁵⁵ CZUMALO, Vladimír. Cesta ke strašnickému kostelu. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 12. 2016. [cit. 23. 4. 2017]. Dostupné z: https://czumalo.wordpress.com/2016/12/12/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-13-prosince-2016/#_ftn3.

V roce 1990 byla vyhlášena veřejná soutěž na výstavbu kostela, ze které vzešel vítězný návrh od Lenky Hornychové a Petra Chaloupky. Jelikož však nevyhovoval reformě liturgie ustanovené na II. vatikánském koncilu, farní rada nakonec zvolila návrh od Jindřicha Synka.²⁵⁶ Projekt kostela vzešel z ateliéru AMA, hlavním inženýrem projektu byl Karel Böhm. Dne 11. 11. 1992 bylo požehnáno staveniště a zahájena výstavba, která trvala až do roku 1992. Stavbu prováděla firma REIN, s.r.o. V červnu roku 1994 byl kardinálem Miroslavem Vlkem kostel slavnostně konsekrován.²⁵⁷

Chrám stojící na čtvercovém půdorysu je situován na nároží křižovatký sídlištních ulic Kolovratská, přecházející v ulici Ke Strašnické, a Krupská. Hmotu stavby vyrůstá z podnože tvořené bílými režnými cihlami. U hlavního vstupu tvoří podnož trojúhelníkovou výseč, která akcentuje místo přechodu z profánního do posvátného místa. V každém rohu jsou umístěny nástupní schůdky, na které navazují cesty sbíhající se k hlavnímu vchodu. Stavba je propojena se sousední farou a společenským sálem v bývalé kapli Panny Marie. Kostel je obklopen mnohapatrovými panelovými domy, takže netvoří výraznou dominantu a je v zástavbě spíše upozaděn.²⁵⁸

4.3. Role hřbitovů a hřbitovních kostelů

Od počátku měst na našem území se pohřbívalo v kostelích a v jejich bezprostředním okolí, v extravilánu byla zakládány jen židovské hřbitovy a hřbitovy morové. Josef II. nařídil patentem z 23. 8. 1784 uzavření všech hrobek a hřbitovů uvnitř měst a nově je dovoleno pohřbívat důsledně pouze mimo město. Důvodem bylo zjištění hygienických a epidemiologických dopadů pohřbívání v intravilánu, exaktně zjištěné francouzskými lékaři v 70. letech 18. století. Uzavření městských hřbitovů a budování nových za městech přineslo taky změnu urbanistické situace kostelů. Hřbitovy kolem nich byly postupně přeměněny v parky, nově zakládané hřbitovy vyjadřovaly rozdělení dosavadního řetězce dům smutku – kostel – hřbitov. Každodenní kontakt se zemřelými vymizel a nové hřbitovní kaple jsou budovány jako *memento mori* nové doby. Stávají se podstatným architektonickým prvkem nově zakládaných hřbitovů. U větších areálů zauímají zpravidla centrální pozici, u menších a středních hřbitovů se staví vedle vchodu nebo na konci hlavní cesty.²⁵⁹

4.3.1. Kostel sv. Filipa a Jakuba na smíchovském hřbitově

Kostel sv. Jakuba a sv. Filipa byl postaven v letech 1894–96 za přispění smíchovské obce. Patrocínium bylo převzato po zaniklém kostelíku na Arbesově náměstí. Ze starého svatojakubského chrámu byl následně použit stavební materiál a mj. přeneseny tři sochy z dílny Ferdinanda Maxmiliána

²⁵⁶ CZUMALO, Vladimír. Cesta ke strašnickému kostelu. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 12. 2016. [cit. 23. 4. 2017]. Dostupné z: https://czumalo.wordpress.com/2016/12/12/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-13-prosince-2016/#_ftn3.

²⁵⁷ KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 10*. Praha: Foibos, 2009, s. 169–171.

²⁵⁸ VAVERKA, Jiří. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 335–340.

²⁵⁹ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. Praha: Argo, 2000. — NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. — VAVERKA, Jiří. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 103–105.

Brokoffa. Autorem plánů kostela byl smíchovský městský inženýr a stavitel Adolf Duchoň, který vyprojektoval jednodílnou stavbu v novorománském stylu s půlkruhovým závěrem, transeptem a věží v průčelí. Stavbu lemují po severní i jižní straně hrobky kryté arkádami. Společně s přilehlým hřbitovem je kostel od roku 1958 památkově chráněn. V letech 2005–06 postoupil z důvodu havarijního stavu rozsáhlou rekonstrukcí.²⁶⁰

Kostel sv. Filipa a sv. Jakuba je situován ve východní části smíchovského hřbitova Malvazinky. Západní orientace nového kostela byla dána celkovou orientací struktury hřbitova a tvoří podnes jeho výraznou dominantu.

4.3.2. Kostel sv. Václava na vinohradském hřbitově

Dne 15. 3. 1880 získala vinohradská obec pozemky tzv. Beptovy nadace, ležící jihovýchodním směrem od Olšanských hřbitovů podél Černokostecké (dnešní Vinohradské) ulice. Nový vinohradský hřbitov byl vybudován na pozemku o výměře 25 933 m² a dne 1. 3. 1885 byl slavnostně konsekrován. Ústředním bod hřbitova tvoří kaple sv. Václava, která byla postavena dle projektu architekta Antonína Turka.²⁶¹

Tato jednodílná kaple byla postavena v novogotickém stylu s polygonálním závěrem a transeptem. Po celém obvodu je lemována arkádovým ochozem, do kterého je vloženo čtrnáct hrobek. Západní orientace nového kostela byla dána celkovou orientací struktury hřbitova a tvoří podnes jeho výraznou dominantu.²⁶²

4.4. Novostavby klášterních a ústavních kostelů

Klášterní kostely jsou chrámy řádů, kongregací a naplňují konkrétní požadavky dané komunity. Ty byly v případě klášterních staveb závislé na řeholi, která byla zadavatelem a jejich následným uživatelem. V průběhu staletí se tak zformovaly stavební typy charakteristické pro danou komunitu.²⁶³ Interiér klášterních kostelů je zpravidla rozdělen na část určenou pro řeholní komunitu (např. prostor presbytáře),

²⁶⁰ SEJKOVÁ, Anna – KRACÍK-ŠTORKÁNOVÁ, Magdalena – SKLENÁŘOVÁ-TEICHMANNOVÁ, Jana – ŠTĚPÁNEK, Jakub. *Atlas funeral: Hřbitov Malvazinky*. S. l.: Art & Craft MOZAIKA – Fakulta umění a designu Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2015. – HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 197–202. — HORČÁKOVÁ, Václava – CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013.

²⁶¹ KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Lidové noviny, 2001, s. 208–218. — STÁTNÍKOVÁ, Pavla. *Vinohrady: Dobrá čtvrť pro dobré bydlení*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012, s. 176–177. — SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Královské Vinohrady*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2010. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989.

²⁶² KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Lidové noviny, 2001, s. 208–218. — STÁTNÍKOVÁ, Pavla. *Vinohrady: Dobrá čtvrť pro dobré bydlení*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012, s. 176–177. — SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Královské Vinohrady*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2010. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989.

²⁶³ Například absence věže a prostý interiér je charakteristický pro klášterní kostely františkánů, u nichž chudoba a střídmost jsou základy jejich spirituality. Viz VAVERKA, Jiří. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 106.

zatímco pro věřící je vyčleněna chrámová loď. Náplň činnosti řádu ovlivňovala nejen architekturu chrámových staveb, ale také jejich umístění a postavení v rámci klášterních komplexů.²⁶⁴

4.4.1. Konvent a pensionát dam Srdce Ježíšova u kostela Nejsvětějšího Srdce Pána Ježíše (Sacré Coeur) na Smíchově

Zakladatelkou kongregace Dam Srdce Ježíšova byla Magdalena Žofie Barat, pocházející z oblasti francouzského Burgundska. Kongregaci založila v roce 1800 jako vzdělávací řád pro mladé dívky. První klášter byl otevřen v roce 1801 v Amiens a v roce 1826 byl oficiálně schválen papežem Lvem XII. Do Čech komunita přišla v 70. letech 19. století, kdy generální představená M. Josefina Goetzová zakoupila pozemky bývalé viniční usedlosti Kobrová a usedlosti Královodvorská od smíchovského továrníka Riedla. Na pozemcích byl v letech 1872—1902 vybudován ústav pro výchovu dcer ze šlechtických a zámožných rodin a škola pro nemajetné dívky. Dne 30. 6. 1882 byl položen základní kámen kostela Nejsvětějšího srdce Ježíše (Sacré Coeur) a v následujících letech byl doplněn o kostel sv. Jana Nepomuckého pro řeholnice a chovanky a kapli sv. Anny pro školačky. Po roce 1918 byly klášterní budovy zabrány pro vojenské a školské potřeby a řeholnice, kterým tak bylo znemožněno vykonávat své poslání, opustily následujícího roku Československo. Budovy prodaly Ministerstvu pošt a telegrafů a klášterní budovy byly následně adaptovány pro nový provoz. V letech 2001—03 proběhla jejich renovace a v roce 2001 byla část klášterní zahrady otevřena veřejnosti.²⁶⁵

Plány novogotického kostela Nejsvětějšího srdce Páně vypracoval páter Ghislain Béthune z benediktinského kláštera beuronské kongregace v Maredsous v Belgii. Chrám navrhl s převýšenou hlavní lodí, boční lodí, s nižším pětibokým závěrem a úzkou vstupní předsíní při západním průčelí, která je akcentována přiléhající hranolovou věží s jehlancovou střechou. Stavba je kryta sedlovými střechami. Kostel byl vysvěcen v roce 1884.²⁶⁶ Na Hurtigově Polohopisném plánu Smíchova a Košířů²⁶⁷ vidíme, že okolí kláštera je nezastavěné a je obklopeno ze severu Kinského zahradou, z jihu klášterní zahradou Sacré Coeur. Klášterní kostel tak tvořil zajímavou pohledovou dominantu zdůrazňující přítomnost sakrálního objektu. Nedlouho poté byl soubor sakrálních staveb doplněn o další – klášter sv. Gabriela – postavený na druhé straně Holečkovy ulice.

4.4.2. Klášter beuronských benediktinek sv. Gabriela s kostelem Zvěstování P. Marii na Smíchově

²⁶⁴ První řeholní společenství se uchylovala do spíše do ústraní. Oproti tomu kazatelské a vzdělávací řády zakládaly své kláštery přímo ve městech nebo jejich blízkosti. Viz VAVERKA, Jiří. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 106.

²⁶⁵ FOLTÝN, Dušan. *Pražský Sacré Coeur: Klášter a vzdělávací ústav Společnosti Nejsvětějšího Srdce Ježíšova na Smíchově v letech 1872—1919*, Praha: Stimbuidings, 2002. — VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr - FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997, s. 587. — ČIŽINSKÁ, Helena. *Berounská umělecká škola v opatství svatého Gabriela v Praze*. Praha: Ars Bohemica, 1999. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 197—202. — HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013, s. 9.

²⁶⁶ HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 197—202. — HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013, s. 9.

²⁶⁷ HURTIG, Alfred. *Polohopisný plán Smíchova a Košířů*. [online]. [1891]. Měřítko: 1:4 000. At: AMP, Praha. At: HÚ AV ČR, Praha. 290 mm x 370 mm. Dostupné z: <http://towns.hiu.cas.cz/mapy.php?loc=S>.

Beuronská benediktinská kongregace (Congregatio Beuronensis S. Martini) byla založena v roce 1873 v Beuronu ležícím v německé spolkové zemi Bádensko-Württembersko. Její zakladatelé dr. Maurus Rudolf Wolter a jeho bratr Placidus vstoupili do benediktinského řádu v Římě a roku 1860 se odebrali obnovit řád v Německu. Zde získali od kněžny Kateřiny von Hohenzollern-Sigmaringen do správy zrušený augustiniánský klášter sv. Martina v Beuronu. Kněžna zároveň povolala pro výzdobu kláštera sochaře Lenze, malíře Wügera a Steinera, kteří postupem času vytvořili specifický umělecký směr, Beuronskou uměleckou školu. Rozvoj kláštera bohužel neměl dlouhého trvání, protože již roku 1875 byli odsud, v rámci kulturního boje (*Kulturkampf*), benediktini vypuzeni. Tak záhy, díky iniciativě pražského arcibiskupa Schwarzenberga, přišli do Čech, kde dostali do správy emauzský klášter v Praze. Dne 28. 8. 1883 bylo vydáno papežské rozhodnutí o založení prvního panenského kláštera této kongregace u sv. Gabriela v Praze na Smíchově.²⁶⁸

Smíchovský klášter byl vybudován díky odkazu hraběnky Gabriely Swesrts-Sporckové na úpatí vrchu Petřína. Dne 16. 10. 1888 byl položen základní kámen kláštera. Autorem prvotní architektonické koncepce kláštera byl páter Hildbrand de Hemptinne, samotný návrh později vypracoval řádový architekt Ghislain Béthune, autor plánu sousedního kláštera Sacré Coeur. Stavbu prováděli František Kindl a benediktinští řádoví bratři Clemens Kleiner a Kasimir Moschner z Beuronu. V letech 1888–91 proběhla první etapa stavby, během které byla realizována čtyřkřídlá budova kláštera a přilehlý kostel Zvěstování Panně Marii. Slavnostní konsekrace proběhla dne 23. 4. 1891 za účasti pražského arcibiskupa kardinála kardinála Františka Schönborna. Do roku 1918 do kláštera vstoupilo na sto benediktinek, mezi kterými byly také mnohé šlechtičny. Klášter se těšil velké prosperitě, měl rozlehlou zahradu, četné hospodářské budovy a vlastní vodárnu. Po první světové válce však benediktinky v důsledku silných protiněmeckých a protikatolických nálad klášter opustily a konvent i s kostelem prodaly státu. Roku 1919 se zde usídlilo ministerstvo pošt a telegrafů. Klášter tak prošel rozsáhlou adaptací na prostory vyhovující administrativním účelům.²⁶⁹ Pošta zde sídlila až do roku 2012, v dnešní době je klášterní komplex v soukromých rukou.²⁷⁰

Kostel Zvěstování Panně Marii je situován do jihovýchodního nároží kláštera. Byl navržen s převýšenou hlavní lodí, boční lodí, hranolovou věží při jižní straně, čtvercovým presbytářem a půlkruhovou apsidou s ochozem. Kolmo ke kostelu z východní strany byl situován vysoký chór jeptišek, který byl od presbytáře oddělen vysokou mříží. Chrámová věž o třech patrech se podnes uplatňuje jako výrazný urbanistický akcent a podtrhuje vyznění celého klášterního komplexu.

4.4.3. Zemský ústav choromyslných s kostelem sv. Václava v Bohnicích

²⁶⁸ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích II*. Praha: Libri, 2004, s. 35.

²⁶⁹ JEŽKOVÁ, Alena. *Tichá srdce: kláštery a jejich lidé*. Praha: Práh, 2013, s. 92. — BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích II*. Praha: Libri, 2004, s. 35.

²⁷⁰ VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997, s. 588–590. — JEŽKOVÁ, Alena. *Tichá srdce: kláštery a jejich lidé*. Praha: Práh, 2013, s. 92. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 197–202. — HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013.

Bohnická psychiatrická léčebna byla postavena v letech 1906—24 v místech statku Bohnice, který v roce 1903 odkoupil od velkostatkáře Karla Matouše Zemský královský výbor. Ten v následujícím roce vypsal architektonickou soutěž, ze které vzešel návrh od Václava Hellera a Václava Roštlapila. Heller byl autorem celého urbanistického plánu, ve kterém umístil na centrální osu všechny hlavní budovy sloužící provozu ústavu. Hned za vstupem situoval administrativní budovu, za ní ústavní kostel sv. Václava, po kterém následovala centrální kuchyně a poté budova prádelny. Ostatní budovy byly umístěny podél paralelních a diagonálních cest probíhajících po celé ploše areálu.²⁷¹

Kostel sv. Václava navrhl architekt Václav Roštlapil nejprve jako modernistický jednodlný kostel s výraznou osmibokou jehlancovou věží. V roce 1911 návrh upravil na jednodlný s pravouhlým závěrem s jižní věží, zakončenou novobarokní kupolí. Dne 17. 12. 1914 byl položen základní kámen. Stavbu realizovala karlínská firma Václava Nekvasila. Slavnostní konsekrace se uskutečnila dne 1. 11. 1919. V 50. letech 20. století byl chrám adaptován na sklad zeleniny a od počátku 80. let zde měla Národní galerie svůj depozitář. Dne 11. 2. 1993 byl chrám navrácen svému původnímu liturgickému účelu a slavnostně znovu-vysvěcen. Kostel sv. Václava tvoří ústřední bod a hlavní dominantu bohnického ústavu. Chrám je neorientovaný a situovaný v ose hlavního náměstí na vyvýšeném místě, které umožňuje viditelnost stavby i v dálkových pohledech.²⁷²

4.4.4. Sociální ústavy města Prahy s kaplí sv. Václava v Krči

Dne 10. 7. 1926 byla započata výstavba sociálních ústavů v Krči dle projektu bratrů architektů Bohumíra (autora celého projektu) a Ladislava Kozáka, který navrhnul později přistavěný Ústav mateřství a Dětskou karanténu. Areál byl postaven na pozemku ležícím uprostřed polí v té době ještě mimo hranice Velké Prahy. Nemocnice zůstala stranou od města až do 50. let 20. století. Areál byl pojmenován po prezidentovi ČSR – Masarykovy ústavy. Následně byl adaptován pro potřeby nemocnice a od roku 1954 nesl název Thomayerova nemocnice, přejmenovaný roku 1984 na Fakultní Thomayerovu nemocnici. V roce 1971 zde vznikl samostatný Institut klinické a experimentální medicíny (IKEM).²⁷³

Bohumír Kozák pojal koncept sociálních ústavů jako malé samostatné město rozvržené do jednotlivých ulic, náměstí a kolonád propojujících jednotlivé budovy. Ty tvořilo sedm starobinců, čtyři chorobince, dětský chorobinec, tři dětské ústavy, dětská ozdravovna, kulturní budovy (divadlo, kino, lesní divadlo), sportovní zařízení a kaple sv. Václava. Ta je postavena na obdélném půdorysu s půlkruhovým závěrem a širokým transeptem při jižním průčelí. Hlavní vstup je přístupný po jednoduchém schodišti. Autor kapli situoval v severozápadním cípu areálu vedle dnešního ústavu mikrobiologie. Oproti katolickému kostelu sv. Václava v bohnickém areálu, který tvoří hlavní dominantu místa, krčská kaple je upoza-

²⁷¹ TISCHEROVÁ, Jana - SVOBODOVÁ, Markéta. Kostel sv. Václava. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 21—23.

²⁷² TISCHEROVÁ, Jana - SVOBODOVÁ, Markéta. Kostel sv. Václava. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 21—23.

²⁷³ SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 125—131. — VLČEK, Pavel. Sociální ústavy města Prahy (Masarykovy domy, dnes Fakultní Thomayerova nemocnice s poliklinikou). In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 777—779.

děna a svým měřítkem a postavením v rámci urbanistického řešení odpovídá svému ekumenickému charakteru.²⁷⁴

4.4.5. Arcibiskupský seminář s kostelem sv. Vojtěcha v Dejvicích

Dne 4. 10. 1925 byl položen základní kámen nového arcibiskupského semináře, do té doby sídlícího v staroměstském Klementinu. Dne 4. 10. 1927 se konalo slavnostní otevření komplexu, který v sobě kromě prostor semináře zahrnoval i kostel sv. Vojtěcha, seminární kapli a učebny teologické fakulty Univerzity Karlovy. Za druhé světové války budovu obsadil wehrmacht a seminář byl nuceně přesunut do zámku v Dolních Břežanech. Po válce se seminář do Dejvic vrátil, ale neměl tu dlouhého trvání, protože již v roce 1953 byl přestěhován do Litoměřic. Budovy byly zabrány Československou armádou. Později zde sídlila redakce mezinárodního komunistického časopisu *Otázky míru a socialismu* a také československá rezidentura KGB. V letech 1976–89 byly prostory vojtěšského kostela adaptovány na víceúčelový shromažďovací sál. Po revoluci byl navrácen církvi a upraven dle projektu architekta Michala Bořkovce.²⁷⁵

Areál byl postaven, dle projektu Františka Havleny, na pozemku patřícím do té doby svatovítské kapitule, který jej darovala pražskému arcibiskupství. Arcibiskupský seminář Havlena integroval do velkorysého engelovského urbanismu Dejvic jako manifestace ambicí Masarykovy republiky, spojujícího areál vysokých škol s budovami nejvyššího velení armády. Komplex postavený na obdélném půdorysu je svým hlavním průčelím situován směrem k ulici U nové techniky (dnešní Zenklova). V dnešní době se školní komplex uplatňuje jako výrazný urbanistický akcent především na jihovýchodní ose Zenklovy ulice, která ústí na Vítězné náměstí. Výjimečnost tohoto objektu je posílena i tím, že polygonální kupole seminární kaple výrazně převyšuje okolní zástavbu a tvoří tak výraznou dominantu v dálkových pohledech. Ten doplňuje dvouvěží kostela sv. Vojtěcha, který je situovaný v západní části areálu. Chrám byl navržen jako trojlodní bazilika s dvouvěžovým průčelím, která je obráceno směrem k ulici Kolejní.²⁷⁶

4.5. Stavby Českobratrské církve evangelické

Architektonické řešení a postavení evangelických staveb v urbanismu města je od počátku existence protestantských církví výrazně ovlivněno společenskou a politickou situací. V roce 1781 bylo císařským tolerančním patentem nařízeno, že evangelické modlitebny se mohou stavět jedině za obcí, nesmí připomínat kostel, nesmí mít zvony, věž, ani vchod z veřejného prostoru. V roce 1861 byl vydán další císařský patent, který toto nařízení zrušil, a tak po celé 19. století můžeme v evangelické architektuře sledovat jistou snahu vyrovnat se okázalosti a působivosti katolických kostelů. Je důležité zmínit, že zatímco katolické kostely byly hrazeny ze státního náboženského fondu (skládajícího se ze zabaveného

²⁷⁴ SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 125–131. — VLČEK, Pavel. Sociální ústavy města Prahy (Masarykovy domy, dnes Fakultní Thomayerova nemocnice s poliklinikou). In: VLČEK, Pavel. *Umělecké památky Prahy A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 777–779.

²⁷⁵ VLČEK, Pavel. Budova arcibiskupského semináře s kostelem sv. Vojtěcha. In: VLČEK, Pavel. *Umělecké památky Prahy A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 284–286.

²⁷⁶ VLČEK, Pavel. Budova arcibiskupského semináře s kostelem sv. Vojtěcha. In: VLČEK, Pavel. *Umělecké památky Prahy A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 284–286.

katolického majetku během josefinských reforem), evangelické sbory musely na stavbu svých sborů vynaložit vlastní prostředky pořádáním sborových sbírek. Je možné, že tento fakt, mimo věroučné zaměření církve, ovlivnilo charakter evangelických novostaveb, které vykazují velkou míru jednoduchosti, až strohosti. V prosinci 1918 vznikla sloučením evangelické reformované církve (helvetského vyznání) a evangelické církve augsburského vyznání Českobratrská církev evangelická. V následujícím století se evangelické církve nadechly k nové stavební aktivitě na vlně rozchodu s katolickou tradicí po roce 1918. To už stavební aktivita církve plně reflektovala nástup moderní architektury. Zatímco v katolické církvi převládala ve vztahu k moderní architektuře spíše konzervatismus, protestanté našli v moderní architektuře možnost odlišit se. Zjednodušování jazyka architektury našlo rezonanci s protestantskou estetikou.²⁷⁷

4.5.1. Reformovaný sbor na Královských Vinohradech

Evangelický sbor na Vinohradech vznikl dne 30. 12. 1889 oddělením od pražského reformovaného sboru u Sv. Klimenta na Novém Městě. Od roku 1890 se nově ustanovená farnost scházela ve škole Na Smetance, později zakoupila od smíchovské kongregace milosrdných sester dům se zahradou na rohu Kollárovy (dnes Varšavské) a Čelakovského ulice (dnes Jana Masaryka). Ten adaptovala na modlitebnu, faru a byt kostelníka. Provizorium však nebylo postačující a sbor začal záhy usilovat o stavbu nového chrámu. Díky iniciativě člena sboru stavitele Dvořáka byla postavena stavba v Máchově ulici, která však nevyhovovala potřebám farnosti, a proto dne 11. 9. 1904 sbor zakoupil nový pozemek na Korunní třídě. Zde byl v letech 1904—1907 vystavěn třípatrový historizující dům dle projektu architekta Antonína Dvořáka. Fasádu navrhl Antonín Turek.²⁷⁸

Celý objekt byl koncipován jako víceúčelová stavba spojující v sobě církevní dům a modlitebnu, která se nachází ve vnitrobloku činžovních domů čp. 1440. Průčelí domu, navržené v novogotickém stylu a zdobené plastikou Jana Husa a medailony hlavních představitelů české reformace, je situované směrem ke Korunní ulici, jedné z hlavních komunikací Vinohrad. Na obytný dům, zabírající dvě stavební parcely, navazuje převýšená modlitebna sálového typu. V 90. letech byla doplněna přístavbou podkroví.²⁷⁹

4.5.2. Betlémská kaple na Žižkově

V roce 1911 byla ustanovena kazatelská stanice reformovaného klimentského sboru na Žižkově s posláním vybudovat novou modlitebnu. Zpočátku se místní evangelická komunita scházela v pronajatých prostorách v Husinecké ulici. Po neúspěšném hledání volné stavební parcely zakoupili dům se zahradou čp. 216/X v Prokopově ulici postavený v roce 1870 F. Hornem. Majitelé okolních domů však protestovali proti další zástavbě. Stavební firma M. Blechy, který měla realizaci projektu na starosti, musela

²⁷⁷ ALTOVÁ, Blanka. Architektura evangelických kostelů a modliteben. In: NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 32—54.

²⁷⁸ PLATOVSKÁ, Marie (ed.). *Slavné stavby Prahy 2*. Praha: Foibos, 2011, s. 174—176. — NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 367—369.

²⁷⁹ ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 27—28.

pozměnit původní návrh domu od architekta Jana Veselovského, na projekt přízemní stavby.²⁸⁰ V roce 1913 bylo vydáno stavební povolení a o rok později byla kaple slavnostně vysvěcena. V roce 1938 byla na ose hlavního průčelí doplněna centrální věžka postavená dle návrhu B. Kozáka. V té době byly tak prostory kaple rozšířeny o sborový sál (tzv. Švýcarskou síň) a boční loď.²⁸¹

Jednodílná kaple vybudovaná na podélné dispozici je situována na zahradu, která je dnes ohraničena blokovou zástavbou činžovních domů. Okolní mnohopodlažní činžovní domy vytváří pro působení stavby nepříhodné prostředí a modlitebna je tak zcela ve vnitrobloku skryta.

4.5.3. Sborový dům J. A. Komenského na Smíchově

Smíchovská kazatelská stanice pražského reformovaného klimentského sboru byla zřízena v roce 1909. Později byla přifařena ke sboru Praha-Salvátor, která se od roku 1916 scházela v modlitebně v nové škole Na Zatlance. V roce 1924 byla ustavena smíchovská farnost, která záhy začala usilovat o zřízení vlastního sborového domu. Zpočátku byla zvažována možnost adaptovat jiné stavby pro potřeby modlitebny. Situaci nakonec vyřešilo usnesení města darovat sboru zdarma pozemek na úpatí vrchu Santoška v ulici Na Doubkové.²⁸² Slavnostní akt kladení základního kamene proběhl dne 5. 10. 1930. Stavbu realizoval v letech 1930—1931 stavitel Josef Svaták dle projektu architekta Filipa Křížka. Smíchovský sbor začal stavbu užívat dne 28. 9. 1931. Za druhé světové války byl centrem odbojových skupin. Mezi významné členy sboru patřila Milada Horáková, na jejíž upomínku byl umístěn před kostelem pomník.²⁸³

Jaroslav Křížek navrhl sborový dům na půdorysu ve tvaru písmene L s hranolovou věží v jihozápadním nároží. Stavbu koncipoval jako víceúčelovou budovu propojující v sobě dvě shromažďovací síně, úřadovny a zasedací síň. Hlavním průčelím, vrcholícím osově umístěným zlatým kalichem, je stavba orientována směrem k ulici Bieblova. Budova je zasazena do svažitého terénu sadového areálu bývalé viniční usedlosti Santoška v sousedství husitského sboru dr. Farského. Sborový dům utváří hlavní pohledovou dominantu pomyslného náměstí vymezeného ulicemi Na Doubkové, Bieblova a U Santošky.

4.5.4. Sborový dům ve Střešovicích

V roce 1932 vznikl farní sbor v Břevnově, který se nejprve scházel ve škole Na Marjance. Již od 30. let se sbor snažil získat pozemky pro stavbu nového sboru a nakonec zakoupil od města parcelu na

²⁸⁰ Zdeněk Nešpor připisuje autorství nového návrhu Emilu Králíčkovi. Viz NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 369.

²⁸¹ SVOBODA, Jan E. - LUKEŠ, Zdeněk - HAVLOVÁ, Ester. *Praha 1891-1918: Kapitoly o architektuře velkoměsta*. Praha: Libri, 1997, s. 134. — LUKEŠ, Zdeněk - HAVLOVÁ, Ester. *Český architektonický kubismus: Podivuhodný směr, který se zrodil v Praze*. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera, 2006, s. 60—61. — NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 369.

²⁸² NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 370.

²⁸³ ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 26—26. — NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 370.

náměstí Před Bateriemi ve Střešovicích (čp. 950). Dne 24. 1. 1938 bylo vydáno stavební povolení na novostavbu na náměstí Před bateriemi. Funkcionalistický kostel s přílehlou farou byl postaven v letech 1937—1939 dle projektu architekta Bohumíra Kozáka. Slavnostní předání hotové stavby proběhlo 18. 5. 1939.²⁸⁴

Sborový dům je situován při severní straně Náměstí Před bateriemi. Kozák navrhnul soubor staveb na půdorysu písmene L skládající se z bazilikálního jednolodí tvořící svatyni, ke které na jihozápadě přiléhá budova fary. Bohumír Kozák vytvořil v letech 1946–1947 projekt doplnění druhého křídla, které by doplnilo hmotovou kompozici na symetrickou. Patrná je pohledová vazba na katedrálu kostel Nanebevzetí P. Marie na Strahově a také zjevný, dá se říci konkurenční, vztah ke kostelu sv. Norberta. Stavba tvoří hlavní dominantu náměstí a uplatňuje se jako výrazný urbanistický akcent při pohledu z ulice Sibeliova a U páté baterie.²⁸⁵

4.5.5. Sborový dům v Nuslích

V roce 1934 vypracovali bratři Bohumír a Ladislav Kozákové návrh na stavbu Husova sboru pro komunitu věřících v Nuslích a na Pankráci. Ta se zpočátku scházela v místní škole a od roku 1927 v provizorní modlitebně vzniklé přestavbou nádvorní dílny. V červenci 1934 bylo vydáno stavební povolení k vybudování novostavby na Vítězné pláni (dnešní ulice Žateckých). Projekt realizovala stavební firma inženýři Dušek-Korák-Máca. Dne 13. 1. 1935 byla budova slavnostně otevřena. Objekt byl renovován v letech 1946 stavitelem Miroslavem Smlsalem a znovu v roce 1948 architektem Františkem Dědičem. Poslední úprava byla provedena dle návrhu architekta Davida Vávry v suterénu budovy, který byl adaptován na divadelní sál.²⁸⁶

Funkcionalistická budova Husova sboru tvoří jihovýchodní nároží souboru domů čp. 1169. Hlavním vstupem je situována směrem k ulici Žateckých. Na stavitele sboru odkazuje nápis „Československý evangelický sbor“ a nad ním na nárožní věži decentně vyobrazený kalich. Nuselský sbor tak z hlediska pohledového a zejména významového působení nevytváří v urbanismu města výrazný bod a tak splývá s okolní zástavbou.

4.5.6. Sborový dům v Braníku

S rostoucím počtem obyvatel českobratrského vyznání sílila nutnost postavit nový sbor pro branickou komunitu věřících spadající pod farnost Praha-Nusle. Tato komunita se od roku 1929 scházela nejprve v místní škole a od roku 1938 v modlitebně církve českomoravské (později československé) v Přívozní ulici. Dne 1. září 1946 byla ustanoven farní sbor Praha-Braník, který záhy začal shánět finance

²⁸⁴ URLICH, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 6*. Praha: Foibos, 2009, s. 147—149. — NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 371.

²⁸⁵ URLICH, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 6*. Praha: Foibos, 2009, s. 147—149. — NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 371.

²⁸⁶ URLICH, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 6*. Praha: Foibos, 2009, s. 147—149. — NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 371.

na stavbu sborového domu. Jelikož se však nepodařilo shromáždit dostatek prostředků, vypracoval v roce 1947 inženýr Pavel Bareš plány na stavbu provizorní dřevěné modlitebny zamýšlené na pět až deset let. Stavba v místech opuštěného Branického lomu byla započata v září 1947 a dokončena v dubnu 1948. Kostel byl slavnostně otevřen dne 9. 5. 1948. V 90. letech byl doplněn o novou apsidu určenou pro menší shromáždění, navrženou architektem Davidem Vávrou.²⁸⁷ V dnešní době je sborový dům situován svým hlavním průčelím k pobřežní komunikaci - Modřanské ulici – a od severu je krytý útvarem Branických skal.

4.5.7. Kostel U Jákovova žebříku v Kobylisích

Kostel u Jákovova žebříku je situován jihovýchodním směrem od vrchu Okrouhlík. Stavba vznikla v letech 1969—1971 dle projektu švýcarského architekta Ernsta Gisela coby náhrada za nevyhovující provizorní modlitebnu v truhlářské dílně v Rumburské ulici. Tu využíval kobyliský farní sbor od roku 1942 a po válce jí v roce 1956 zakoupil pro stavbu vlastního kostela. Záměrem bylo vybudovat modlitebnu pro 150 lidí, se sborovou místností o kapacitě 50 lidí, bytem pro faráře a čtyřmi pokoji pro hosty. Z nedostatku financí však k přestavbě nakonec nedošlo. Projekt byl nakonec realizován až v 60. letech, kdy se sboru povedlo získat finanční pomoc od zahraničních protestantských církví. Formou náhrady za dříve odebrané parcely získal sbor pozemek v ulici U Školské zahrady, kde byl kostel vystavěn. První slavnostní bohoslužba proběhla 6. června 1971 za účasti synodního seniora Václava Kejře.²⁸⁸ V 90. letech potřebovala stavba celkovou rekonstrukci, proto byla v roce 1993 vypsána architektonická soutěž. V ní bylo kromě požadavku oddělení bytu faráře od zbylých prostor také zdůraznění sakrality stavby. V soutěži vzešly návrh z ateliéru Radovana Schauflera a Jakuba Roskovce tak přinesl důmyslné nové řešení vstupu z ulice U Školské zahrady. Zde byla v letech 2000—2001 instalována 20 metrů vysoká zvonice,²⁸⁹ která je viditelná i v dálkových pohledech.

4.6. Stavby Církve československé husitské

Jako nový významný stavebník se po roce 1918 se přihlásila Církev československá husitská, která stála před podobným problémem jako Českobratrská církev evangelická: chtěla i stavebně vytvořit protiváhu katolických stavbám a zároveň se od nich co možná nejvíce odlišit. Zatímco evangelická církev logicky našla svůj výraz v krajně oproštěných formách purismu a funkcionalismu, ambice církev československé husitské stát se hlavní církví nového státu otevřela problém vyjádření vazby na domácí tradici, o kterou se opírá. Zatímco evangelíci zůstávají i v architektonické formě věrní střízlivost a skromnosti,

²⁸⁷ VLČEK, Pavel. Sbor církve českobratrské. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 37. — NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 372—373.

²⁸⁸ BOUČEK, Jan. *Dějiny sborového domu*. Rkp., 2012, s. 1. — NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009, s. 375.

²⁸⁹ VAVERKA, Jiří. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 212—213.

Církev československá husitská vědomě a záměrně usiluje o vyvažování dosavadní dominance katolické církve. Pro sborové domy jsou proto všude tam, kde je to možné, voleny pozice podobně významné.

4.6.1. Husův sbor v Dejvicích

Budova Bohoslovecké koleje církve československé husitské byla postavena v letech 1925—26 dle projektu architekta Jiřího Stibrála. Dne 11. 5. 1925 byla zahájena výstavba a v listopadu téhož roku dokončena. Stavbu realizoval architekt Alois Zima. Budova měla sloužit nejen jako bohoslovecká kolej, ale byla i sídlem patriarchy a zakladatele církve, dr. Karla Farského. Samotný Husův sbor otevřený dne 19. 10. 1928 navazuje na budovu koleje a je situován ve vnitrobloku činžovních domů čp. 523/XIX.²⁹⁰ Celý komplex je od roku 1990 nemovitou kulturní památkou.²⁹¹

Budova koleje je koncipována jako výšková stavba výrazně převyšující okolní zástavbu a tvořící výraznou dominantu i v dálkových pohledech. Jak dokládá dobová fotografie z roku 1930 [32], stavba byla v době svého dokončení osamělým solitérem, který byl až později doplněn výrazně mladší zástavbou vytvářející budově symetrický rámec. Zcela jiné postavení v urbanistické struktuře má budova husitské modlitebny ukryté ve vnitrobloku tvořeném mnohopodlažními činžovními domy, jež ji výrazně převyšují.²⁹²

4.6.2. Husův sbor na Královských Vinohradech

V roce 1920 vznikla náboženská obec Církve československé husitské na Vinohradech. Po neúspěšné žádosti o povolení užívat katolického kostela sv. Ludmily zažádala obec o propůjčení školní kaple reálky na Smetance. Postupem času začala usilovat o získání pozemku pro stavbu vlastního chrámu. Nejprve na náměstí Jiřího z Poděbrad, poté v místech parku v Čechových sadech. Po neúspěšných jednáních s městem nakonec církev zakoupila pozemek vedle Vinohradské vodárny. Základní kámen Husova sboru na Vinohradech byl položen dne 26. 10. 1930. Stavbu realizovala firma Belada v letech 1931—1933 dle projektu architekta Pavla Janáka.²⁹³

Budova je koncipována jako funkcionalistický soubor skládající se z obřadní síně, obytného domu a výrazné zvonice. V roce 1937 byl komplex doplněn kolumbáriem, největším v Čechách, od Jiřího Jakuba.²⁹⁴ Janák navrhl chrám na pravouhlém půdorysu s orientací na osu příčnou k hlavní ose Bezručů-

²⁹⁰ VLČEK, Pavel. Budova Bohoslovecké koleje církve československé. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 280. — VAVERKA, Jiří. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 145.

²⁹¹ *Národní památkový ústav: Památkový katalog*. Husův sbor Církve československé husitské [online]. Národní památkový ústav: © 2015 [cit. 23. 7. 2017]. Dostupné z: <http://www.pamatkovykatalog.cz/?element=13400669&sequence=3&mode=fulltext&keywords=Hus%C5%AFv+sbor®ion%5B0%5D=Hlavn%C3%AD+m%C4%9Bsto+Praha&county%5B0%5D=Praha&municipality%5B0%5D=Praha&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>.

²⁹² VLČEK, Pavel. Budova Bohoslovecké koleje církve československé. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 280.

²⁹³ KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 10*. Praha: Foibos, 2009, s. 130—133.

²⁹⁴ ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 43.

vých sadů. Věž sboru osazená v roce 1933 měděným kalichem se uplatňuje jako výrazný urbanistický akcent při pohledu z ulice Korunní, Kladské i Francouzské.²⁹⁵

4.6.3. Husův sbor na Smíchově

Husův sbor dr. Karla Farského byl postaven v letech 1934—1945 firmou V. Nekvasila²⁹⁶ dle návrhu architektů Stanislava Vachaty a E. Sobotky. Funkcionalistická stavba na obdélném půdorysu s hranolovou věží při severovýchodním nároží je svým průčelím orientovaná směrem k ulici U Santošky. Ta přechází v ulici Na Zatlane, která ústí v ulici Plzeňská, hlavní komunikační tepně Smíchova. Hmota stavby je zasazena do svažitého terénu sadového areálu bývalé viniční usedlosti Santoška.²⁹⁷ Společně se sousedícím českobratrským sborem Jana Amose Komenského tvoří jedinečný soubor církevní staveb a spoluutváří významný uzel sakrálního v místní urbanistické situaci.

4.6.4. Husův sbor ve Vršovicích

Od roku 1921 probíhala jednání o vybudování nového husitského sboru ve Vršovicích. Dne 11. 10. 1923 byla Okresní politickou správou v Královských Vinohradech schválena nová vršovická náboženská obec, která následně získala pozemky v ulici Na Kovárně. Brzy nato byla vypsaná architektonická soutěž, ze které vzešel vítězný návrh od architekta Karla Truksy. Slavnostní akt kladení základního kamene proběhl dne 22. září 1929. Stavbu husitského sboru realizovala karlínská firma Václava Nekvasila. Slavnostní otevření sboru se konalo 21. 12. 1930 za účasti církevního patriarchy G. A. Procházky.²⁹⁸

Stavba navržená na půdorysu písmene L v sobě skrývá modlitebnu, obytné části, divadlo a kolumbárium v patře. Část budovy, situované směrem k ulici Moskevská, sloužila obchodním účelům. Sbor zaujal exponované místo při páteřní vršovické komunikaci, dnešní Moskevské, které prostorově souvisí s Vršovickým náměstím a jeho dominantami. Budova je postavena na svažité parcele a architekt stále před úkolem zvládnout i trojúhelníkový prostor mezi ulicemi Sportovní a Na Kovárně, která se dále otevírá do dnešního Dannerova parku a kde je další výrazná veřejná budova pošty a telefonní ústředny. Zadní průčelí je tvarováno dynamicky v nápadné podobnosti s Gočárovým pavilonem na Mezinárodní výstavě dekorativního umění v Paříži v roce 1925. Nejblíže sborovému domu je vršovická sokolovna, tvořící specifický protějšek dominantní usedlosti Rangherka na svahu. Osa paralelní s Moskevskou ji zároveň pohledově spojuje s kostelem sv. Mikuláše jako jádrem vršovického centra. Věž, vysoká 26 metrů, i v dálkových pohledech o několik let později vstoupila do vizuální i významové konkurence s věží kostela sv. Václava, což zejména v době postavení bylo čteno s plnou srozumitelností.

²⁹⁵ KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 10*. Praha: Foibos, 2009. s. 130—133. — KIESLING, Norbert. *Pavel Janák*. Řevnice: Arbos Vitae, 2011, s. 89—92, 94.

²⁹⁶ Celý názvem – firma V. Nekvasil, *stavební akciová společnost*.

²⁹⁷ Z usedlosti Santoška se nám do dnešních dnů dochovala pouze obytná budova zrenovovaná v roce 1868 v novogotickém stylu. Viz ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 42.

²⁹⁸ VEČEŘÁKOVÁ, Markéta. Změny liturgického prostoru v pražské meziválečné sakrální architektuře. *Umění: Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*, 1998, s. 548-558. — ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 45—46.

4.6.5. Husův sbor v Holešovicích

Komunita husitské církve v Praze Holešovicích se v počátcích scházela ve školní kapli reálného gymnázia Na Strossmayerově náměstí.²⁹⁹ S narůstajícím počtem členů místní komunity rostla i potřeba vlastní modlitebny. V roce 1925 bylo ustanoveno stavební družstvo Církve Československé husitské v Praze 7, které zahájilo sbírku na stavbu nového domu a nakonec zakoupilo pozemek v sousedství dnešní ZŠ Strossmayerovo náměstí.³⁰⁰ Stavba byla postavena v letech 1935–37 dle projektu Františka Kubelky stavitelem Františkem Strnadem, který mj. realizoval stavbu nedalekého chrám sv. Antonína. Slavnostní položení základního kamene proběhlo dne 28. 4. 1936 a dne 9. 5. 1936 byl dům otevřen veřejnosti.³⁰¹

Budova je koncipována jako víceúčelová stavba propojující v sobě činžovní dům, modlitebnu a podzemní kolumbárium. Modlitebna se nachází v přízemí pětipatrové budovy, která je zakončena věžovou nástavbou s patriarším křížem a vrcholící zlatým kalichem.

4.7. Ostatní sakrální stavby

4.7.1. Libeňská synagoga

Počátky libeňské židovské osady klademe do 16. století, během kterého byli Židé dvakrát vypovězeni z pražského Židovského Města. V Libni postupně vybudovali synagogu, školu, radní dům i vlastní hřbitov. Další nárůst obyvatel zaznamenala zdejší komunita ve spojitosti s morem, který vypukl v roce 1680 na Starém Městě. Řada obyvatel proto musela staroměstské ghetto opustit. Znovu pak v roce 1744, kdy Marie Terezie svým dekretem rozhodla o vypovězení Židů z Prahy i celého království. Řada rodin se proto usadila v Libni, Brandýse a Čelákovcích, protože lhůta k odpuštění země byla prodloužena, nakonec bylo nařízení zrušeno. Libeňská komunita byla natolik významná, že co do počtu obyvatel dokonce svého času předčila místní křesťanské obyvatelstvo. Na konci 19. století se dokonce Libni říkalo „Judendorf“ a na mapách byla značena jako „Jodenstadt“.³⁰² Libeňské ghetto se rozprostíralo na jih od soutoku Vltavy s Rokytkou, v prostoru vymezeném ulicemi dnešní Koželužskou, Vojenovou, Chocholouškovou a Voctářovou. V 19. století se ghetto, podobně jako staroměstské Židovské město, stalo chudinskou čtvrtí, protože Židé se postupně stěhovali na Vinohrady. Od 30. let byla libeňská židovská osada postupně bourána až do 70. let, kdy téměř zanikla. Upomínkou na zdejší židovské osídlení je jen několik málo domů v Koželužské ulici a synagoga na Palmovce ležící mimo tehdejší hranice libeňské

²⁹⁹ ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 46.

³⁰⁰ KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 7*. Praha: Foibos, 2011, s. 150–152.

³⁰¹ SVOBODOVÁ, Markéta – VLČEK, Pavel. Husův sbor. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 520.

³⁰² SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Libeň*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2006.

ghetta.³⁰³

Libeňská synagoga byla postavena jako náhrada za tzv. Starou synagogu, postavenou údajně v roce 1592 a zbořenou v roce 1862 z důvodu poškození během povodní. Dne 23. 11. 1846 byl za účasti arciběvody Štěpána slavnostně položen základní kámen. Současně s modlitebnou byla postavena i škola a špitál. Slavnostní otevření synagogy proběhlo 17. 8. 1858. Židovské komunitě sloužila až do září 1941, kdy byla, podobně jako ostatní synagogy, uzavřena. Po válce byla adaptována na skladiště, později jako kulisa divadla S. K. Neumanna (dnešní divadlo Pod Palmovkou). V 90. letech 20. století, kdy byla navrácena Pražské židovské obci. Dnes je spravována sdružením Serpens, které využívá prostory k výstavním a divadelním účelům.³⁰⁴

Synagoga v Libni byla postavena v novorománském slohu na obdélném půdorysu a je krytá sedlovou střechou. Východní fasáda je osově prolomena kruhovým oknem, členěným štukovou šesticípu hvězdou a vyplněnou barevným sklem. Důvodem umístění nové synagogy mimo hranice ghetta byly časté záplavy na níže položeném území židovské osady. Svým průčelím byla situována k hlavní komunikační tepně čtvrti, dřívější Primátorské (dnešní Zenklově) třídě. Budova byla postavena hlouběji do pozemku a vstupní cesta byla lemována alejí stromů.³⁰⁵ V průběhu 20. století byla postupně uvolněna z okolní zástavby. Zatímco na plánu Prahy z roku 1938³⁰⁶ koresponduje s její východní fasádou uliční síť zaniklé Ludmiliny ulice, v dnešní době stojí jako osamocený solitér v západní části náměstí Bohumila Hrabala.

4.7.2. Smíchovská synagoga

Smíchovská židovská obec vznikla v roce 1788 a od počátku byla podporována podnikateli židovského původu, kteří na Smíchově působili.³⁰⁷ Velký rozvoj obce zaznamenáváme po roce 1848, kdy přišlo uvolnění v diskriminačních familiantských zákonech³⁰⁸ a obec zakládá první modlitebnu. Její výstavba však obec finančně zatížila natolik, že neměla dostatek prostředků na její provoz. Synagogu nakonec odkoupil podnikatel a tehdejší starosta František Ringhoffer, který jí následně zboursal v rámci rozšiřování své továrny. Namísto původní synagogy nechal postavit novou na rohu dnešních ulic Stroupežnického a Plzeňské. S nárůstem židovské komunity sílila potřeba navýšení kapacity modlitebny,

³⁰³ ZAHRADNÍK, Pavel – VLČEK, Pavel – PAŘÍK, Arno. Libeň. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 808–809. — VLČEK, Pavel – PAŘÍK, Arno. Čp. 601/VIII. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 839–840. — PAŘÍK, Arno. Židovské město pražské – přehled stavebního vývoje do poloviny 19. století. In: HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993, s. 14–19.

³⁰⁴ VLČEK, Pavel – PAŘÍK, Arno. Čp. 601/VIII. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 839–840.

³⁰⁵ VLČEK, Pavel – PAŘÍK, Arno. Čp. 601/VIII. In: VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012, s. 839–840. — *Sdružení Serpens: Libeňská synagoga* [online]. Sdružení Serpens: ©2017 [cit. 31.7.2017]. Dostupné z: <http://www.sdruzeniserpens.cz/synagoga.html>.

³⁰⁶ *Orientační plán hlavního města Prahy s okolím* [online]. [1938]. Měřítko: 1:5 000. At: Městská knihovna v Praze, Praha. Dostupné z: <http://web2.mlp.cz/mapa1938/reoi.php>.

³⁰⁷ Mezi ně např. patřil Aron Beer Przišram.

³⁰⁸ Tzv. familiantské zákony určovali maximální počet židovských obyvatel na území rakouské monarchie. Rovnoprávnost Židům zajistila až ústava z roku 1867. Viz VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004, s. 131.

a tak v letech 1930—31 vypracoval architekt Leopolda Ehrmann³⁰⁹ projekt na její rozšíření a výraznou přestavbu.³¹⁰ Během druhé světové války byla budova adaptována na skladiště zkonfiskovaného židovského majetku, později na sklad továrny Tatra Smíchov. V letech 2003-05 podstoupil značně zdevastovaný objekt rozsáhlou rekonstrukci a dostavbu dle projektu architektů Juraje Matuly, Richarda Sideje a Martina Tycara z ateliéru Znamení čtyř. V současné době je zde umístěn depozitář a obrazová sbírka Židovského muzea v Praze.³¹¹

V dnešní době se smíchovská synagoga nachází v samotném centru čtvrti, v blízkosti hlavní křižovatky Anděl. Naproti budově, kde se dříve nacházela Ringhofferova továrna, bylo v roce 1995—2002 vybudováno obchodní centrum Nový Smíchov dle projektu architektů Martina Rajniše, Tomáše Prouzy, Jaroslava Zimy a Sabiny Měšťanové z D. A. studio.³¹² V sousedství synagogy se nachází administrativní komplex Zlatý Anděl od Jeana Nouvela z let 1994—2000,³¹³ který je novou dominantu čtvrtě, potažmo nového smíchovského centra.

4.7.3. Vinohradská synagoga

Ve 40. letech 19. století bylo vydané císařské nařízení rušící zákon omezující svobodné nabytí majetku všem Židům, kteří žili na území Rakouska-Uherska. Díky tomu si mohly lépe situované židovské rodiny pořídit bydlení na Vinohradech, kde vyrůstala moderní městská čtvrť vyhovující dobovým bytovým standardům. V roce 1890 tvoří Židé 6,5 % zdejší populace, což představovalo 3450 obyvatel. V roce 1883 byl ustanoven Spolek pro vybudování izraelského chrámu, který oslovil bratislavského rodáka Wilhelma Stiassnyho pro vytvoření návrhu nové modlitebny. V letech 1895—96 realizuje stavbu dle Stiassnyho projektu stavitel Karel Horák s údajným nákladem 800 000 zlatých. Slavnostní otevření proběhlo v září roku 1896. Během nacistické okupace byla budova využita pro skladování zabaveného židovského majetku. Po válce zanikla v důsledku poškození během spojeneckého bombardování Prahy v roce 1945.³¹⁴

Stiassny navrhl v letech 1894—95 bazilikální trojlodí s dvěma vysokými věžemi při východním průčelí v novorenesančním stylu s maurskými prvky. Stavba zaujímala čtyři činžovní parcely a byla včleněna do domovního bloku čp. 830. Svým průčelím byla situována kolmo k Sázavské ulici a tvořila pohledové završení Moravské ulice táhnoucí se až k Vinohradskému pivovaru. Svým dvouvěžovým průčelím reaguje na katolický kostel sv. Ludmily a vytvářela jí tak pohledovou konkurenci. Svou kapacitou přes

³⁰⁹ Leopold Ehrmann byl mj. autorem návrhu Franze Kafky a pro smíchovskou židovskou obec vypracoval plány přestavby obřadní síně židovského hřbitova na Malvazinkách. Viz HORČÁKOVÁ, Václava, CHODĚJOVSKÁ, Eva, ed. *Praha - Smíchov*. [1. vyd.]. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013. Historický atlas měst České republiky.

³¹⁰ ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 275—276.

³¹¹ ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004, s. 323.

³¹² CZUMALO, Vladimír. Podstatný kus paměti Smíchova. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 25. 1. 2016. [cit. 28. 6. 2017]. Dostupné z: <https://czumalo.wordpress.com/2016/01/25/podstatny-kus-pameti-smichova/>.

³¹³ HORČÁKOVÁ, Václava, CHODĚJOVSKÁ, Eva, ed. *Praha - Smíchov*. [1. vyd.]. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013. Historický atlas měst České republiky.

³¹⁴ CZUMALO, Vladimír. Co neuvidíme: Vinohradská synagoga. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 5. 3. 2017. [cit. 31. 7. 2017]. Dostupné z: <https://czumalo.wordpress.com/2017/03/05/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-7-brezna-2017/>. — HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989, s. 202—207.

2000 míst patřila mezi největší na světě a tvořila jednu z podstatných výškových, hmotových i významových dominant vinohradského města.³¹⁵

4.7.4. Modlitebna Církve adventistů sedmého dne na Smíchově [41]

V 80. letech 20. století získala Církev adventistů sedmého dne pozemek v místech, kde dříve stávala synagoga sousedního židovské části hřbitova Malvazinky a která nebyla od roku 1939 užívána. Ke konci 20. století se proto nacházela ve velmi špatném stavu. V rámci přípravy staveniště pro výstavbu nové adventistické modlitebny bylo nutné společně se sousedním domem zbourat původní obřadní síň a exhumovat část dětského hřbitova. Modlitebnu ve tvaru kruhové výseče, v jejímž středu je umístěno baptisterium, navrhnul v letech 1982-85 brněnský architekt Václav Tříška.³¹⁶

Modlitebna se nachází v západním cípu hřbitova Malvazinky, kde se střetávají tři městské čtvrti – Smíchov, Radlice a Košíře. Svým hlavním vstupem je situovaná směrem k frekventované Peroutkově ulici navazující na Radlickou ulici. Od hlavní komunikace je oddělena nástupním prostorem tvořeným širokým schodištěm a dlážděnými terasami. Kolem objektu byla provedena jednoduchá parková úprava a za modlitebnou v severovýchodní části umístěna parkovací místa. Vzhledem k podmínkám daným autorovi projektu - tj. omezení výšky věže a umístění jakékoliv náboženské symboliky v exteriéru stavby – netvoří stavba v dálkových pohledech výraznou dominantu.³¹⁷

³¹⁵ CZUMALO, Vladimír. Co nevidíme: Vinohradská synagoga. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 5. 3. 2017. [cit. 31. 7. 2017].

Dostupné z: <https://czumalo.wordpress.com/2017/03/05/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-7-brezna-2017/>.

³¹⁶ VAVERKA, Jiří. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 106–107 — ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 142.

³¹⁷ VAVERKA, Jiří. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004, s. 106–107 — ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002, s. 142.

ZÁVĚR

Hlavní ambicí práce bylo z materiálu pražského urbanismu vytvořit soubor, který by názorně ukazoval, jak se vyvíjí v průběhu 19. a 20. století vztah sakrálních staveb a městského prostoru. Základní otázka zněla, zda tato dvě století prodlužují tradici, v níž svatyně, tedy urbanistická struktura reaguje spíše na ni, než ona na urbanistickou strukturu. Šlo také o srovnání nových církevních stavebníků s katolickou tradicí, aniž by ze záběru práce byla vyloučena problematika staveb menších křesťanských církví a synagóg.

Praha k tomu nabízí ideální prostředí, na jedné straně jsou tu historická pražská města, kde de facto vznikla česká architektura, první zděná architektura byla sakrální povahy. Vývoj historických pražských měst ukazují první ze škály situací vztahu svatyně a města: sakrální stavby jsou prvotní a rostlá urbanistická struktura se jim přizpůsobuje. Tato situace ale ovšem nebyla předmětem práce. Další situaci pak představuje vrcholný středověk. V karlovském založení Nového Města pražského jednak předlokační kostely vytvářejí jádra částí nové čtvrti, jednak tam, kde nebylo souvislejší starší osídlení, jsou umisťovány kostely jako prostorová i významová jádra nové urbanistické struktury. Nabízelo se srovnání, zda se podobně nechovají kostely rodících se měst za hradbami. Tento problém byl sledován na nejnázornějších příkladech kostelů sv. Pankráce na Pankráci a sv. Václava na Proseku. Další situaci otevírají novostavby kostelů v rychle rostoucích nových pražských městech. Zde bylo třeba zvolit daleko větší vzorek, neboť bylo třeba přiblížit daleko více situací.

Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně představuje krystalicky čisté řešení v klasicistním urbanismu na dosud téměř nezastavěném území. Kostel sv. Václava na Smíchově může zastoupit jisté potíže se situováním nových kostelů v teprve se rodící struktuře sídla, které dosud nemá jednoznačný střed. Kostel sv. Prokopa na Žižkově je zvláštním případem dodatečného umístění sakrální stavby do struktury, která s ním ve svém původním rozvrhu nepočítala. Kostel sv. Ludmily na Královských Vinohradech reprodukuje de facto tradiční schéma umístění kostela dovedeného k určitému ideálu. Navíc ve vědomé vazbě na urbanistickou strukturu, která přesahuje měřítko jednoho pražského města. Holešovický kostel sv. Antonína Paduánského se podobně vztahuje k uzlovým bodům sakrálního v historické Praze, zároveň je příkladem podílu chrámové novostavby na utváření struktury rodícího se města. Libeňský kostel sv. Vojtěcha a sv. Anežky představuje naopak provizorium v urbanistické struktuře, která počítala s definitivním umístěním svatyně na jiném místě, které ale časový rámec provizoria přerostlo. Kostel sv. Norberta reprezentuje prioritu panoramatické dominance svatyně v širších prostorových souvislostech, navíc v odlišné kvalitě vazby na historii svatyně, v tomto případě katedrálu sv. Víta, sv. Václava a sv. Vojtěcha a kostela Nanebevzetí Panny Marie na Strahově. Kostel sv. Prokopa v Braníku je případem kostela, který sice podobně využil terénní konfigurace, ale zůstal stranou pozdějšího vývoje čtvrti. Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně ukazuje možnosti vrcholné architektury při utváření prostoru v situaci, která postrádala po celou dobu přípravy a stavby kostela jednoznačnost. Vršovický kostel sv. Václava, jedno z nejvýznamnějších děl sakrální architektury u nás, ukazuje prostorotvornou schopnost kostela v jiném charakteru zastavění a terénu, než vinohradský kostel sv. Ludmily. Nicméně reprezentuje stejný princip dominance a prostorotvornosti. Svatyně Krista Krále ve Vysočanech je naopak příkladem kostela skryté-

ho zcela ve vnitrobloku, tedy nikterak se na urbanistické struktuře města nepodílejšího. Spořilovský kostel sv. Anežky České a sv. Patronů českých je příkladem opačným, příkladem dominantní svatyně v zastavění odpovídajícímu principu Zahradního města. Chrám sv. Jana Nepomuckého v Košířích ukazuje schopnost výrazné kvalitní architektury suverénně zvládnout chaotickou urbanistickou situaci danou různorodým terénem a ještě různorodějším zastavěním. Kostel sv. Františka z Assisi je ve zvoleném vzorku typickým příkladem skromné svatyně, na níž dosud její prostředí nereagovalo. Na konci řady, kterou tyto vybrané příklady skládají, stojí Komunitní centrum sv. Prokopa v Butovicích, které přes kvalitu své architektury znázorňuje degradaci role sakrální stavby v městském prostředí. Kostel je tu stejně adičně přiřazen jako běžná občanská vybavenost k ostatním stavbám této funkce ve stejné mechanicky vytyčené struktuře. Jeho umístění ukazuje, že v hodnotové struktuře zaujímá stejné postavení jako banka, radnice, klinika, apod.

K těmto příkladům jsou přiřazeny dva zástupci hřbitovních kostelů. Kostel sv. Filipa a Jakuba na hřbitově Malvazinky je zvláštní příkladem jakéhosi pokračování zbořeného historického kostela stejného patrocinia, ovšem ve funkci kostela hřbitovního. Jeho pohledová funkce je už dnes překryta vzrostlou vegetací a zástavbou. Typické umístění kostela v nově založeném hřbitově v extravilánu města pak ukazuje příklad vinohradského kostela sv. Václava. Výběr dále doplňují stavby nových klášterních kostelů v pohledově exponovaných místech Smíchova, v areálech nových celků zdravotních a sociálních ústavů v Bohnicích a v Krči a zajímavý příklad arcibiskupského semináře sv. Vojtěcha.

Podobné situace text dále sleduje na stavbách dvou významných církevních stavebníků 20. století, Českobratrské církve evangelické a Církve československé husitské. Opět v co možná plném časovém rozpětí od sklonku 19. do konce 20. století. Zde práce věnuje pozornost nejprve reformovanému sboru na Královských Vinohradech, který zastupuje modlitebnu v domě v běžné uliční situaci, ovšem s významy vyjádřenými na fasádě. Naproti tomu Betlémská kaple na Žižkově je obestavěna činžovními domy skryta ve vnitrobloku z pohledu ulice naprosto anonymně. Sborový dům Jana Amose Komenského na Smíchově vytváří s blízkým husitským sborem Československé církve husitské působivou konfiguraci v parku, který je pozůstatkem zahrady barokní usedlosti. Sborový dům ve Střešovicích dobře reprezentuje přihlášení protestantské architektury k soutěži o pohledovou dominanci. Sborový dům v Nuslích naopak představuje příznačnou protestantskou skromnost. Branický sbor je dalším příkladem provizoria, které se stalo definitivním, navíc reprezentuje v Praze jedinečné spojení sakrální stavby vyňaté z konfrontace s blízkým okolním zastavěním s výrazným přírodním útvarem. Soubor staveb Českobratrské církve evangelické uzavírá příklady sakrální architektury druhé poloviny 20. století, navíc dvěma stavebními fázemi čitelně reagujícími na dobové možnosti. Tedy stavbu nenápadnou v době postavení v 60. letech a doplněnou věžovou dominantou po roce 1990.

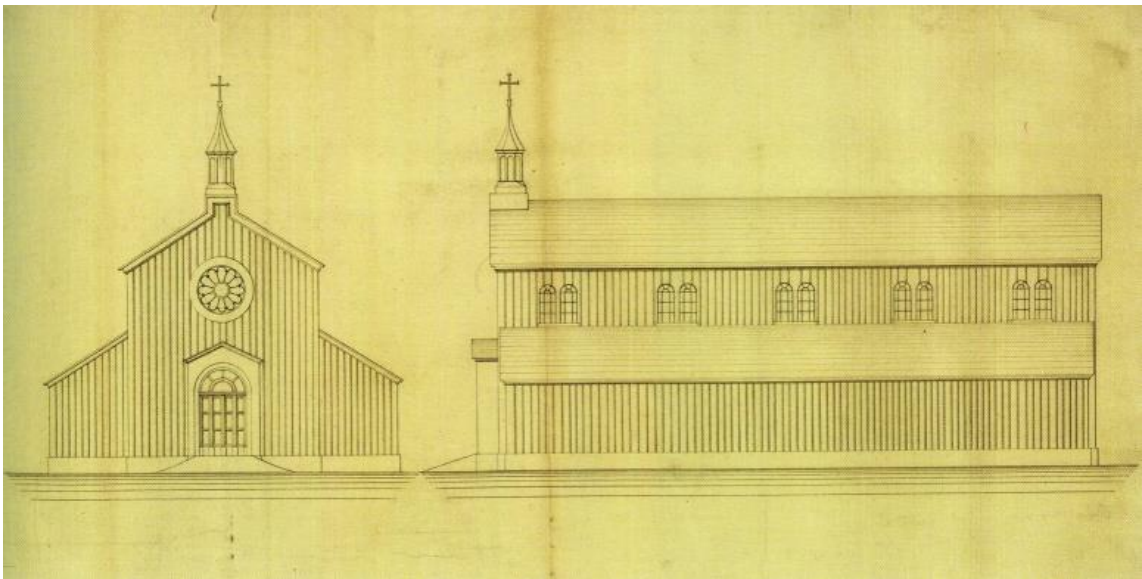
Do skupiny staveb Církve československé husitské bylo vybráno pět staveb. Husův sbor v Dejvicích tu zastupuje modlitebnu sice opět ve vnitrobloku, ale jednoznačně vyjádřenou vnější stavbou domu s ústředím církve a příslušnou teologickou fakultou, která osově dominuje novému náměstí. Husův sbor na Královských Vinohradech je dalším z vrcholů české sakrální architektury 20. století srovnatelnou například s Gočárovým sv. Václavem ve Vršovicích. Jeho urbanistické působení je dáno především

dominující zvonici. O Husově sboru na Smíchově byla zmínka v předchozím odstavci. Husův sbor ve Vršovicích je pak další ukázkou jistého konkurenčního boje církví o dominanci v městském organismu, podobně jako sbor holešovický. Sbor ve Vršovicích dobře využívá své polohy v kontaktu s historickým jádrem čtvrti. Kdežto Husův sbor v Holešovících se vztahuje ke kostelu sv. Antonína Paduánského z uliční situace, tedy s krajně omezenými možnostmi.

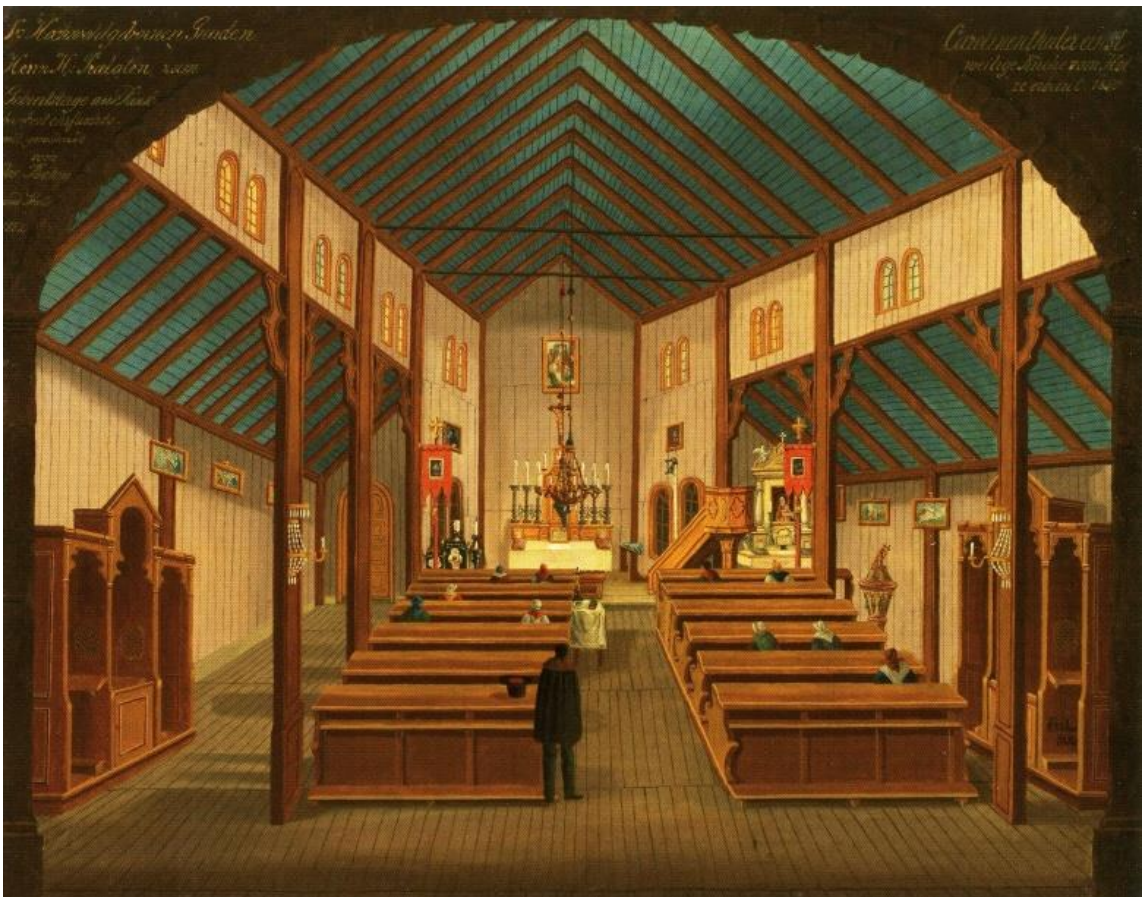
Specifická je situace pražských synagóg. Práce se zabývala synagógami Židovského města, které byly při pražské asanaci ponechány jako specifické uzly paměti na předasanační čtvrti. Libeňská synagóga se v druhé polovině 20. století ocitla ve stejné situaci. Dnes je solitérem bez čitelných prostorových vazeb na libeňské židovské město. Dějiny smíchovské synagógy jsou zajímavou ilustrací osudů sakrálních staveb 19. století, kdy ji několikrát vytěsnily z původního místa rozrůstající se Ringhofferovy závody. Z její původní situace nezůstalo zachováno nic a mezi novostavbami Nového Smíchova dnes funguje jako solitérní stopa historie bez kontextu. Zařazení vinohradské synagógy do práce, která se jinak zabývá dodnes existujícími sakrálními stavbami, bylo dáno tím, že v Praze neexistuje jiný srovnatelný příklad takové míry emancipace synagógální architektury, která by vstoupila do konfrontace s architekturou katolickou. Modlitebna Církve adventistů sedmého dne na Smíchově pak v práci zastupuje historické období, kdy u nás sakrální architektura až na ojedinělé výjimky nevznikala. Situace je dána minimálně starší urbanistickou situací a stejně minimálně ovlivňuje urbanistickou situací následující.

Vzhledem ke stavu předpracování tématu, který byl naznačen v příslušné kapitole, nemohla být předkládaná práce ničím víc, než přípravou na další zpracování tématu. Do budoucna by jej bylo možno prohloubit především srovnávací analýzou jednotlivých staveb a překročit přitom i hranice skupin, do nichž byly vybrané stavby v této práci seskupeny. Otevřeným tématem také zůstávají širší prostorové souvislosti, tedy otázky, jak sakrální stavby 19. a 20. století překračují rámec svých čtvrtí a napomáhají jejich vazbě na celek města Prahy. Vzhledem k rozsahu práce bylo zatím více méně odloženo téma rekonstrukce dobového čtení staveb při vnímání města, byť jsme se snažili naznačit jistou konfesijní konfrontaci po roce 1918 prostředky architektury. Tento výzkum se jeví jako velmi perspektivní, ovšem bude třeba při něm použít i prostředky, které přesahují metody dějin umění. Úloha sakrální architektury v organismu současného města je tématem, které je velmi podstatné, nejen pro teorii a dějiny umění, ale také pro praktické potřeby památkové péče a plánování rozvoje města.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně. Návrh provizorní dřevěné kaple stavitele J. Kudláčka z roku 1850.

2. Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně. Interiér provizorní dřevěné kaple na olejomalbě J. Böhma z roku 1852.

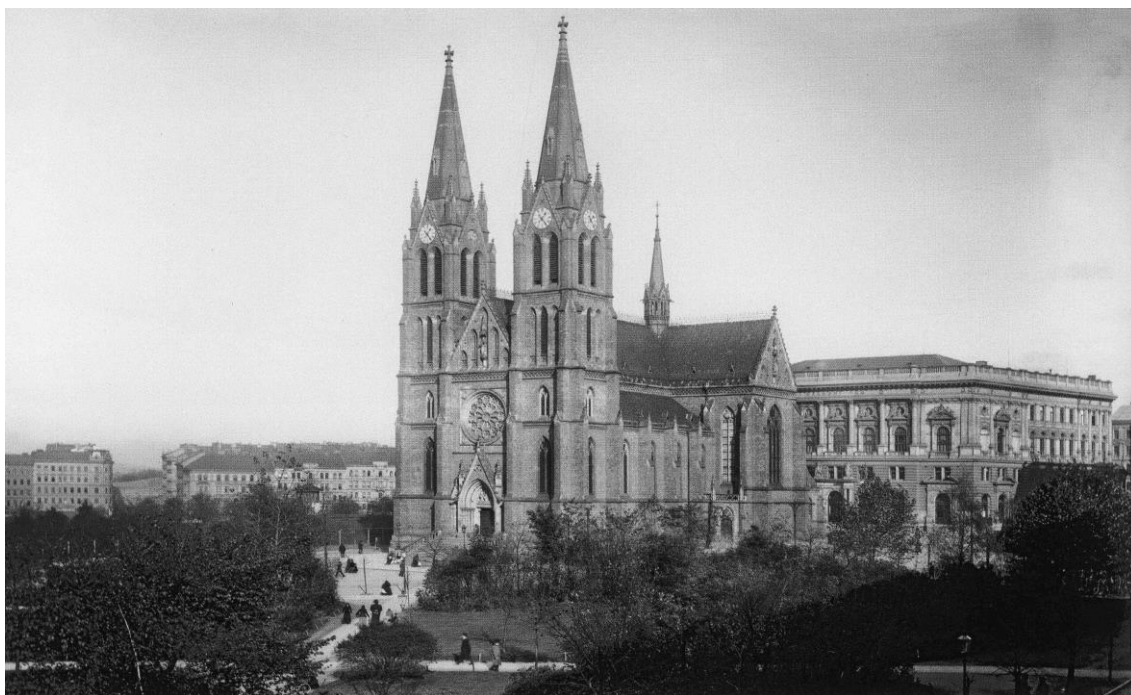
3. Kostel sv. Václava na Smíchově. Pohled na západní průčelí, 1898.

4. Kostel sv. Ludmily na Vinohradech. Letecký snímek, 1938.

5. Kostel sv. Ludmily na Vinohradech. Panoramatická pohlednice, přelom 19. a 20. století.

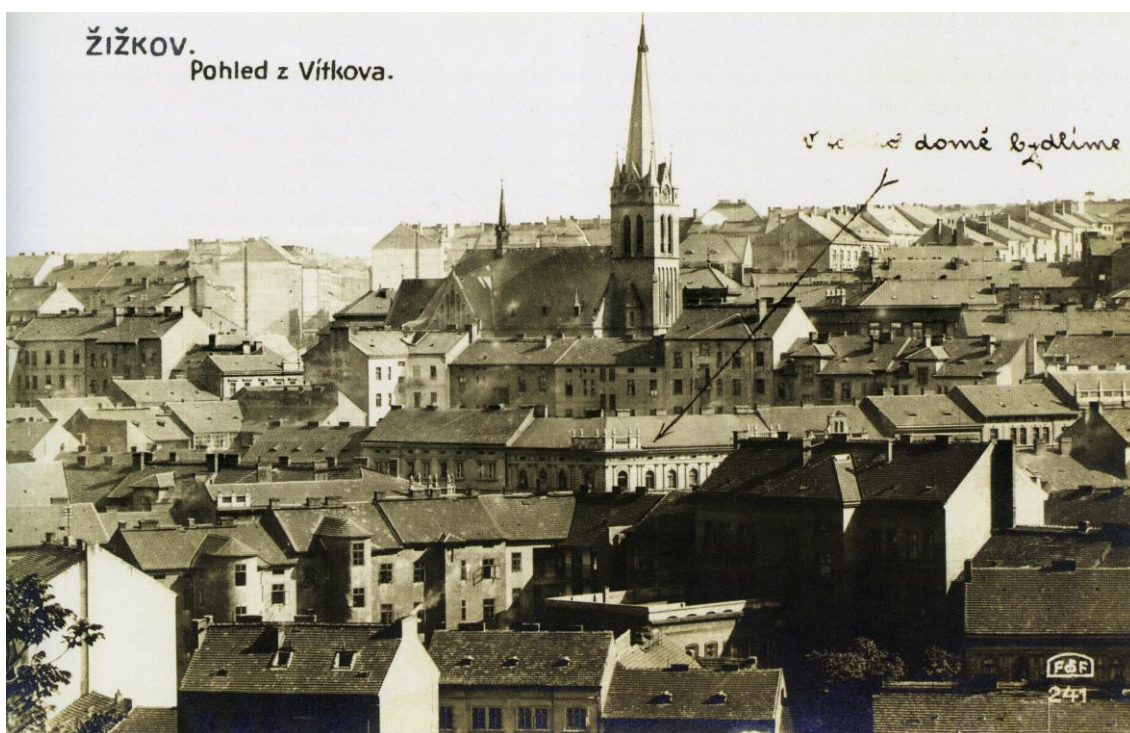
6. Kostel sv. Ludmily na Vinohradech. Pohled na chrám z Eichmanky, 1902—1907.

7. Kostel sv. Norberta ve Střešovicích. Původní podoba interiéru kostela.

8. Kostel sv. Norberta ve Střešovicích. Panoramatická pohlednice, 1901.

9. Kostel sv. Prokopa na Žižkově. Pohled z Vítkova.

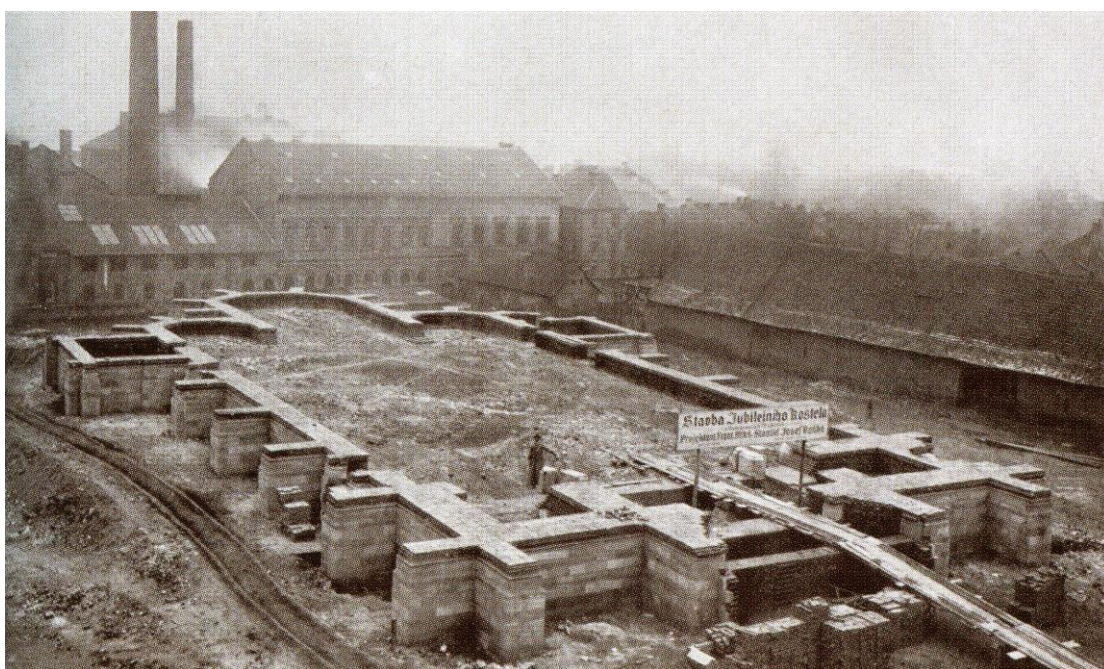
10. Kostel sv. Prokopa na Žižkově. Pohlednice, 1907.

11. Kostel sv. Prokopa v Braníku.

12. Kostel sv. Vojtěcha v Libní.

13. Kostel sv. Antonína v Holešovicích. Přerušená stavba kostela v letech 1909—12.

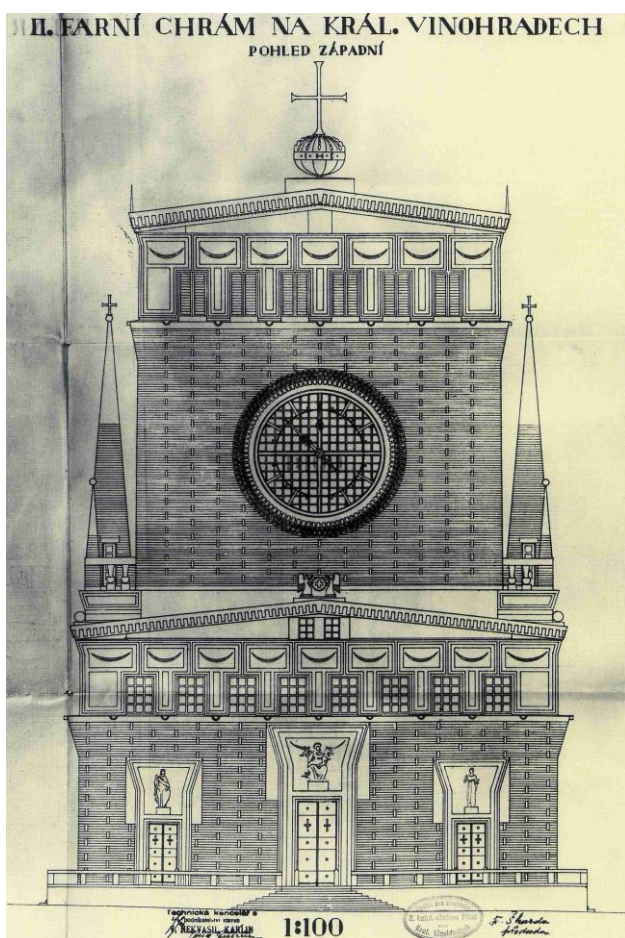
14. Kostel sv. Antonína v Holešovicích. Dokončení stavby kostela v roce 1914.

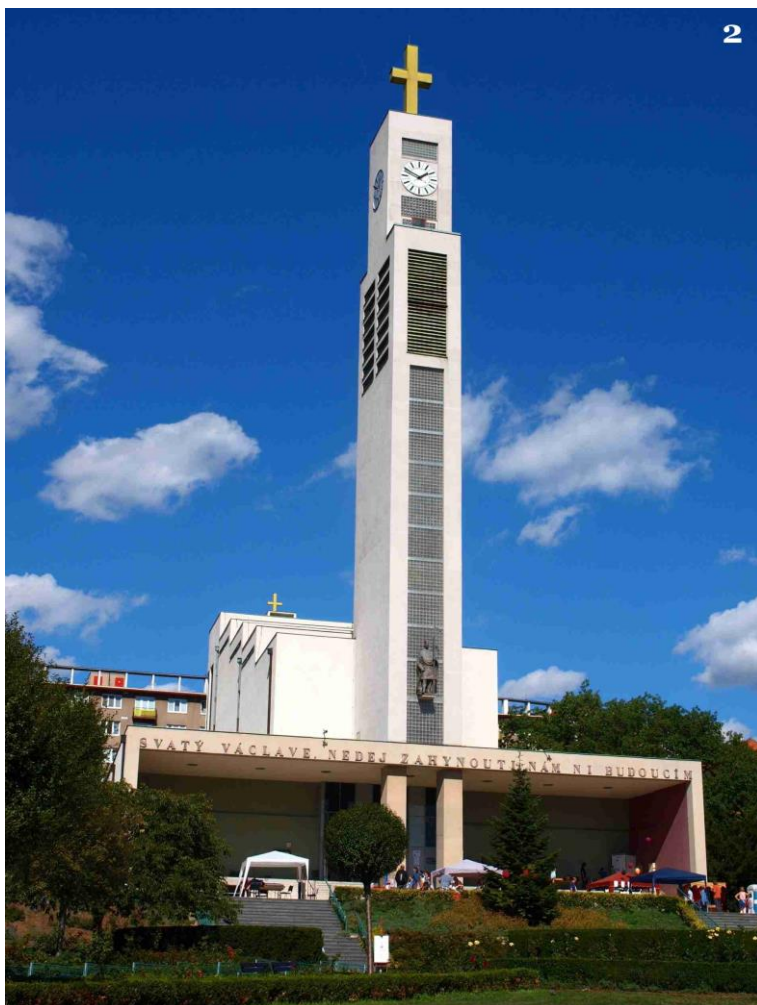
15. Kostel sv. Antonína v Holešovicích. Západní průčelí.

16. Kostel sv. Antonína v Holešovicích. Letecký snímek.

17. Kostel Nejsvětější Srdce Páně na Vinohradech. Definitivní návrh západního průčelí.

2

18. Kostel sv. Václava ve Vršovicích.

19. Kostel sv. Anežky České na Spořilově.

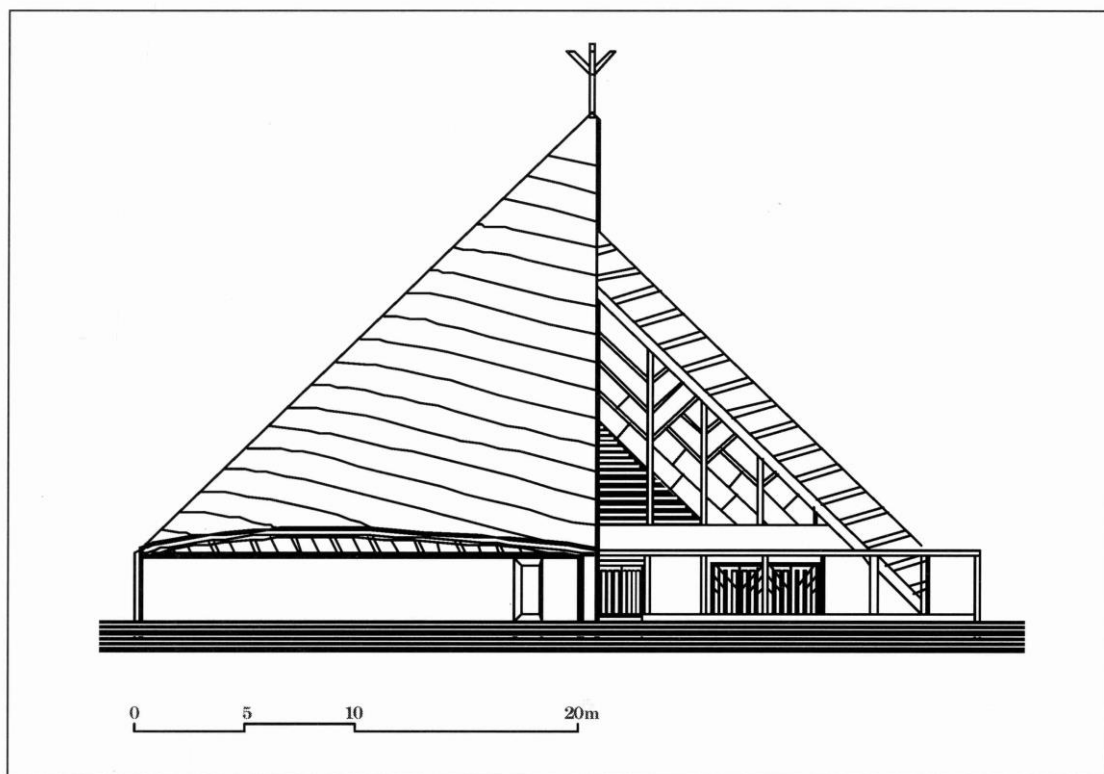
20. Kostel sv. Františka z Assisi v Krči.

21. Kostel sv. Jana Nepomuckého v Košířích.

22. Kostel sv. Prokopa na Nových Butovicích.

23. Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie ve Strašnicích. Návrh kostela.

24. Konvent a pensionát dam Srdce Ježíšova u kostela Nejsvětějšího Srdce Pána Ježíše (Sacré Coeur) na Smíchově.

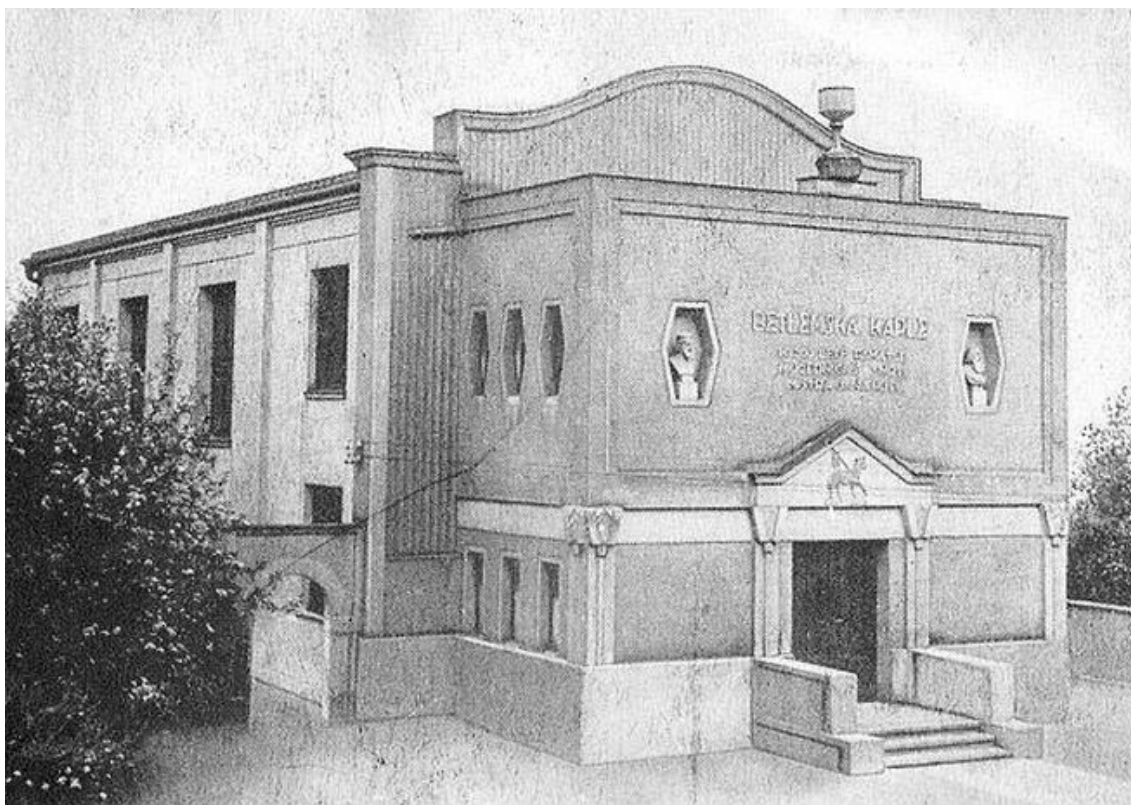
25. Klášter beuronských benediktinek sv. Gabriela s kostelem Zvěstování P. Marii na Smíchově, 1891.

26. Zemský ústav choromyslných s kostelem sv. Václava v Bohnicích.

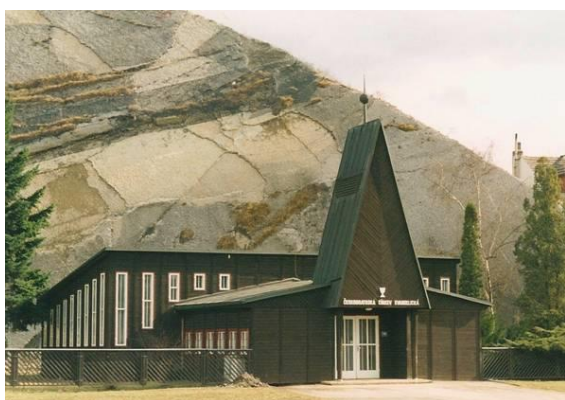
27. Arcibiskupský seminář s kostelem sv. Vojtěcha v Dejvicích. Pohled na západní průčelí.

28. Betlémská kaple na Žižkově.

29. Sborový dům v Nuslí.

30. Sborový dům v Braníku

31. Husův sbor v Dejvících

32. Husův sbor v Dejvících. Pohled na hlavní průčelí.

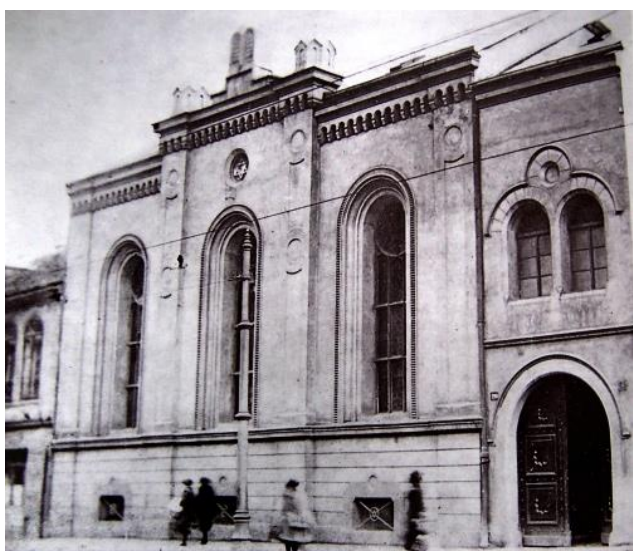
33. Husův sbor na Královských Vinohradech.

34. Husův sbor ve Vršovcích.

35. Smíchovská synagoga. Podoba budovy před přestavbou v letech 1930—31.

36. Smíchovská synagoga.

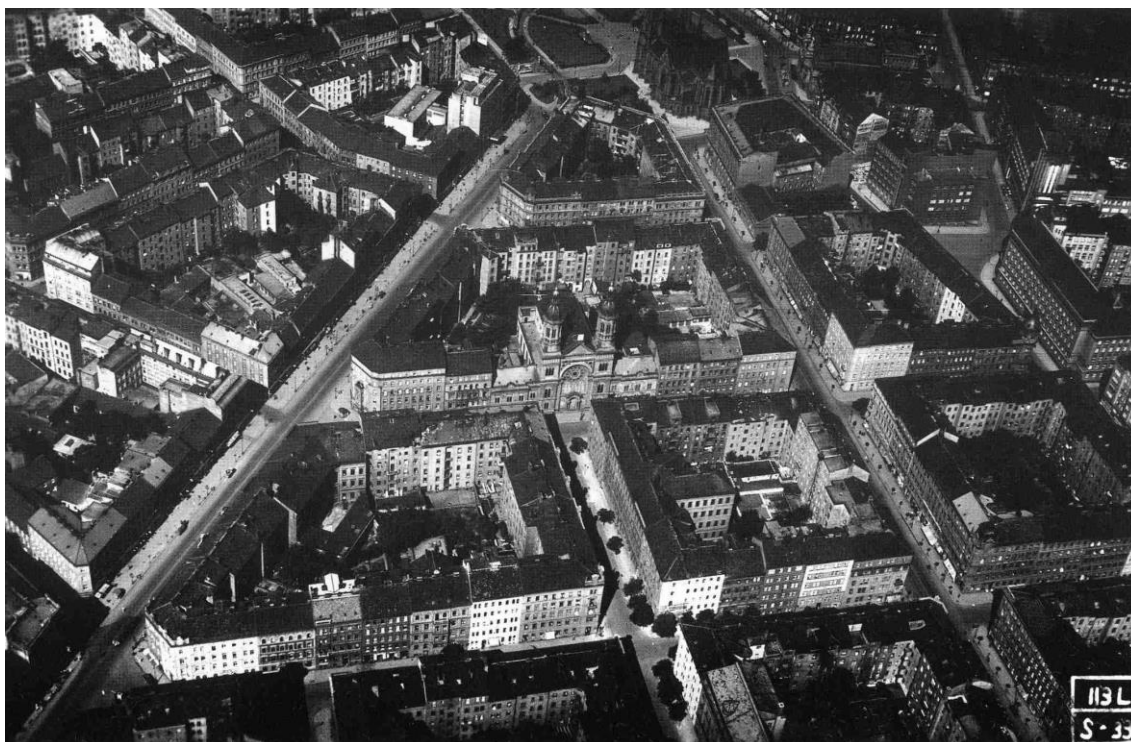
37. Smíchovská synagoga. Synagoga po Ehremannově přestavbě.

38. Vinohradská synagóga. Východní průčelí synagógy.

39. Vinohradská synagóga. Hlavní sál synagógy.

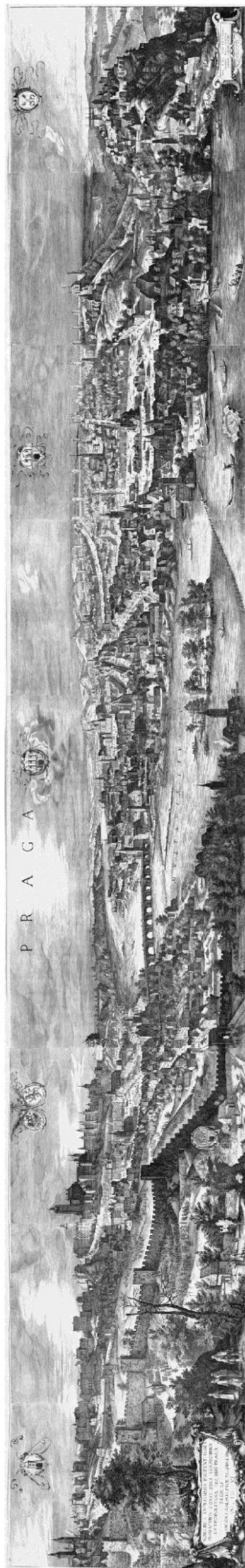

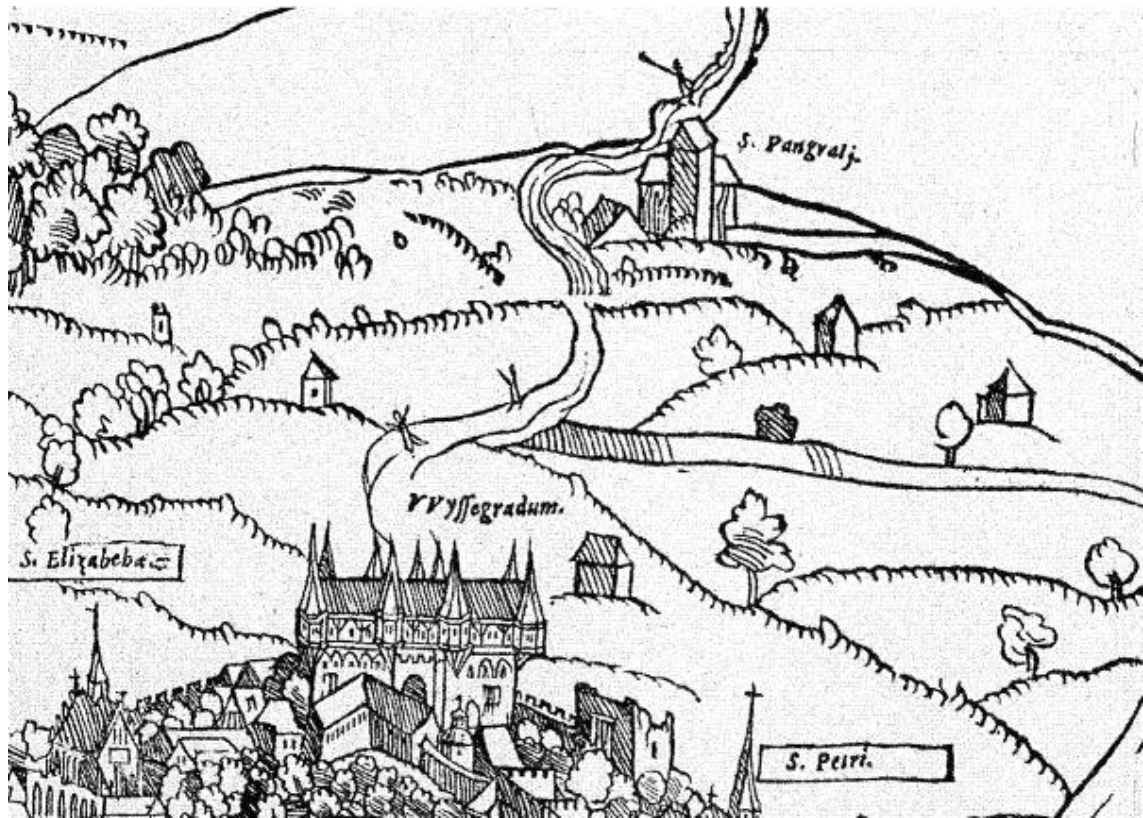
40. Vinohradská synagóga. Letecký snímek, 1933.

41. Modlitebna Církve adventistů sedmého dne na Smíchově.

42. Sadelerův prospekt, 1606.

43. Pankrác v průhledu za Vyšehradem na detailu tzv. Vratislavského prospektu.

SEZNAM VYOBRAZENÍ

Obrazový doprovod byl užít z titulů označených v seznamu použitých pramenů a literatury symbolem, dále z archivu autorky.*

1. **Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně.** Návrh provizorní dřevěné kaple stavitele J. Kudláčka z roku 1850.
2. **Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně.** Interiér provizorní dřevěné kaple na olejomalbě J. Böhma z roku 1852.
3. **Kostel sv. Václava na Smíchově.** Pohled na západní průčelí z roku, 1898.
4. **Kostel sv. Ludmily na Vinohradech.** Letecký snímek, 1938.
5. **Kostel sv. Ludmily na Vinohradech.** Panoramatická pohlednice, přelom 19. a 20. století.
6. **Kostel sv. Ludmily na Vinohradech.** Pohled na chrám z Eichmanky, 1902—1907.
7. **Kostel sv. Norberta ve Střešovicích.** Původní podoba interiéru kostela.
8. **Kostel sv. Norberta ve Střešovicích.** Panoramatická pohlednice, 1901.
9. **Kostel sv. Prokopa na Žižkově.** Pohled z Vítkova.
10. **Kostel sv. Prokopa na Žižkově.** Pohlednice, 1907.
11. **Kostel sv. Prokopa v Braníku.**
12. **Kostel sv. Vojtěcha v Libni.**
13. **Kostel sv. Antonína v Holešovicích.** Přerušená stavba kostela v letech 1909—12.
14. **Kostel sv. Antonína v Holešovicích.** Dokončení stavby kostela v roce 1914.
15. **Kostel sv. Antonína v Holešovicích.** Západní průčelí.
16. **Kostel sv. Antonína v Holešovicích.** Letecký snímek.
17. **Kostel Nejsvětější Srdce Páně na Vinohradech.** Definitivní návrh západního průčelí.
18. **Kostel sv. Václava ve Vršovicích.**
19. **Kostel sv. Anežky České na Spořilově.**
20. **Kostel sv. Františka z Assisi v Krči.**
21. **Kostel sv. Jana Nepomuckého v Košířích.**
22. **Kostel sv. Prokopa na Nových Butovicích.**
23. **Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie ve Strašnicích.** Návrh kostela.
24. **Konvent a pensionát dam Srdce Ježíšova u kostela Nejsvětějšího Srdce Pána Ježíše (Sacré Coeur) na Smíchově.**
25. **Kláster beuronských benediktinek sv. Gabriela s kostelem Zvěstování P. Marii na Smíchově,** 1891.
26. **Zemský ústav choromyslných s kostelem sv. Václava v Bohnicích.**
27. **Arcibiskupský seminář s kostelem sv. Vojtěcha v Dejvicích.** Pohled na západní průčelí.
28. **Betlémská kaple na Žižkově.**
29. **Sborový dům v Nuslích.**
30. **Sborový dům v Braníku.**
31. **Husův sbor v Dejvicích.**
32. **Husův sbor v Dejvicích.** Pohled na hlavní průčelí.
33. **Husův sbor na Královských Vinohradech.**
34. **Husův sbor ve Vršovicích.**
35. **Smíchovská synagóga.** Podoba budovy před přestavbou v letech 1930—31.
36. **Smíchovská synagóga.**
37. **Smíchovská synagóga.** Synagóga po Ehremannově přestavbě.
38. **Vinohradská synagóga.** Východní průčelí synagógy.
39. **Vinohradská synagóga.** Hlavní sál synagógy.
40. **Vinohradská synagóga.** Letecký snímek, 1933.
41. **Modlitebna Církve adventistů sedmého dne na Smíchově.**
42. **Sadelerův prospekt,** 1606.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

- ADAM, Adolf. *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-968-3.
- ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-293-3.
- AUGUSTA, Pavel – HONZÁK, František. *Sto let Jubilejní*. Praha: SNTL, 1991. ISBN 80-03-00646-5.
- AULICKÝ, Václav. *Minulost, přítomnost a budoucnost Pankrácké pláně*. Praha: České vysoké učení technické, 2010. ISBN 978-80-01-04542-8.
- BASTL, Ondřej. *Spojení pražských měst v roce 1784: Edice rukopisu č. 322*. Praha: Archiv hl. m. Prahy – Scriptorium, 2003. ISBN 80-86197-43-3, 80-902597-5-8.
- BEČKOVÁ, Kateřina. *Zmizelá Praha: Továrny a tovární haly III*. Praha: Paseka 2014. ISBN 978-80-7432-447-5. *
- BEDRNÍČEK, Pavel. *Obce v úkolní před branami měst pražských*. Praha: Volvox globator, 2006. ISBN 80-7207-593-4.
- BENEŠOVSKÁ, Klára. *Deset století architektury*. Praha: Správa Pražského hradu, 2001. ISBN 80-86161-34-X.
- BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780 – 1980*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-965-2.
- BÍLEK, Tomáš Václav. *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*. Praha: Frant. Bačkovský, 1893.
- BLAU, Eve – PLATZER, Monika (eds.). *Zrození metropole: moderní architektura a město ve střední Evropě 1890-1937*. Praha: Obecní dům, 1999. ISBN 80-902507-9-3.
- BOUČEK, Jan. *Dějiny sborového domu*. Rkp., 2012.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích II*. Praha: Libri, 2004. ISBN 80-7277-084-5.
- BUTTA, Tomáš. *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské: Prakticko-teologický výklad liturgie podle patriarchy Karla Farského*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1078-7.
- CAJTHAMLOVÁ, Markéta (ed.). *Česká architektura 2000—2001*. Praha: Prostor – architektura, interiér, design, 2002. ISBN 80-902736-7-x.
- ČIŽINSKÁ, Helena – HÁJEK, Josef. *Kostel sv. Antonína v pražských Holešovicích*. Praha: Římskokatolická farnost u kostela sv. Antonína, 2014. ISBN 978-80-260-5607-2. *
- ČIŽINSKÁ, Helena. *Berounská umělecká škola v opatství svatého Gabriela v Praze*. Praha: Ars Bohemica, 1999.
- DOSTÁLEK, Jan. *Liturgický sloh a novodobá tvorba chrámová*. Hradec Králové: Družstevní nakladatelství - Adalbertinum, 1945.

- DVOŘÁK, Max. *Katechismus památkové péče*. 2. vyd. Praha: Národní památkový ústav, 2004. ISBN 80-86234-55-X.
- DVOŘÁK, Tomáš a kol. *Žižkov: Svéráz pavlačí a strmých ulic*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012. ISBN 978-80-85394-90-0.
- EKERT, František. *Posvátná místa král. hl. města Prahy: Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého*. 2. vyd. Praha: Volvox globator, 1996. ISBN 80-7207-040-1.
- ELIADE, Mircea. *Dějiny náboženského myšlení IV*. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-282-0.
- ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-175-7.
- ELSER, M. – MURRER, G. – EWALD, S. *Encyklopedie náboženství*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-188-2.
- FIALOVÁ, Irena – TICHÁ, Jana. *PRG | 20 | 21 – současná architektura*. Praha: Zlatý řez, 2007. ISBN 80-87068-00-9.
- FILIP, Aleš – SCHMIDT, Norbert (eds.). *Dům Boží a brána nebe ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 80-7325-197-0.
- FILIP, Aleš – MUSIL, Roman (eds.). *Neklidem k Bohu: Náboženské výtvarné umění v Čechách a na Moravě v letech 1870 – 1914*. Praha: Arbor vitae, 2006. ISBN 80-86300-58-7.
- FILIP, Aleš. *Secesní chrámy na Moravě a ve Slezsku: Sakrální výtvarné umění kolem roku 1900*. Brno: Barrister & Principal – Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2004. ISBN 80-86598-63-2.
- FILIPI, Pavel. *Pozvání k oslavě: Evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011. ISBN 978-80-7017-149-3.
- FOJTÍK, Pavel. *Tramvaje a tramvajové tratě: 2. díl*. Praha – Litomyšl: Paseka – Schola ludus-Pragensia, 2011. *
- FOLTÝN, Dušan. *Pražský Sacré Coeur: Klášter a vzdělávací ústav Společnosti Nejsvětějšího Srdce Ježíšova na Smíchově v letech 1872–1919*. Praha: Stimbuidings, 2002. ISBN 80-238-8834-X.
- FRAMPTON, Kenneth. *Moderní architektura: Kritické dějiny*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1261-3.
- GÖSSEL, Peter – LEUTHÄUSEROVÁ, Gabriele. *Architektura 20. století*. 2. vyd. Praha: Slovart, 2006. ISBN 80-7209-814-4.
- HAAS, Felix. *Architektura 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.
- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav. *Kronika česká*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2255-4.
- HALÍK, Pavel - NOVÝ, Otakar - KRATOCHVÍL, Petr. *Architektura a město*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0665-6.
- HARRIES, Karsten. *Etická funkce architektury*. Řevnice - Praha: Arbor vitae – Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2011. ISBN 978-80-87164-97-6, 978-80-86863-95-5.
- HNOJIL, Adam. *Nekonečné perspektivy: Krajina a veduty 19. století ze sbírky Patrika Šimona*. Praha: Emiment, 2013. ISBN 978-80-87352-04-5. *

- HORÁČEK, Martin. *Za krásnější svět: Tradicionalismus v architektuře 20. a 21. století*. Brno: Barrister & Principal – Vysoké učení technické, 2013. ISBN 978-80-7485-002-8, 978-80-214-4586-4.
- HORČÁKOVÁ, Václava - CHODĚJOVSKÁ, Eva (eds.). *Historický atlas měst České republiky: Praha - Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2013. ISBN 978-80-7286-200-9. *
- HORSKÁ, Pavla - MAUR, Eduard - MUSIL, Jiří. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.
- HORSKÝ, Jiří (ed.). *Josip Plečnik a česká sakrální architektura první poloviny 20. století: Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně jako součást střeoevropské architektonické scény*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze, 2012. ISBN 978-80-86863-59-7.
- HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-1808-3.
- HRŮZA, Jiří. *Praha v plánech a projektech: od středověku po současnost*. Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 1999. ISBN 80-239-9015-2.
- HRŮZA, Jiří et. al. *Pražská asanace: k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1993. ISBN 80-85394-01-4.
- HRŮZA, Jiří. *Město Praha*. Praha: Odeon, 1989. ISBN 80-207-0065-X.
- HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.
- CHODURA, Radko – KLIMEŠOVÁ, Věra – KŘIŠŤAN, Alois. *Slovník pojmů sakrálního výtvarného umění*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-530-6.
- JANATA, Michal. *Velkoměsta v 19. a 20. století - křížovatky změn: Urbanistické strategie v komparativní perspektivě*. Zlín: Archa, 2016. ISBN 978-80-87545-47-8.
- JEŽKOVÁ, Alena. *Tichá srdce: kláštery a jejich lidé*. Praha: Práh, 2013. ISBN 978-80-7252-436-5.
- JUNGMANN, Jan. *Holešovice-Bubny: V objetí Vltavy*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2014. ISBN 978-80-87828-11-3.
- JUNGMANN, Jan. *Libeň: Zmizelý svět*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2010. ISBN 978-80-85394-79-5. *
- JUNGMANN, Jan. *Smíchov: Město za Újezdskou branou*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2007. ISBN 978-80-85394-56-6. *
- KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 1-2*. 2. vyd. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-004-4, 80-7113-003-6.
- Karlín: Chrám sv. Cyrila a Metoděje v Praze-Karlíně*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-172-8.
- KIESLING, Norbert. *Pavel Janák*. Řevnice: Arbos Vitae, 2011. ISBN 978-80-87164-38-9.
- KOHOUT, Jiří – VANČURA, Jiří. *Praha 19. a 20. století: Technické proměny*. Praha: SNTL, 1986.
- KOHOUT, Michal - TEMPL, Stephan – ŠLAPETA, Vladimír (eds.). *Praha: Architektura XX. století*. Praha: Zlatý řez, 1998. ISBN 80-901562-3-1.
- KOCH, Wilfried. *Evropská architektura: encyklopedie evropské architektury od antiky po současnost*. 3. vyd. Praha: Euromedia Group - Knižní klub, 2012. ISBN 978-80-242-3657-5.

- KOPEČEK, Pavel. *Liturgické hnutí v českých zemích a pokoncilní reforma*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. ISBN 978-80-7325-419-3.
- KOPEČEK, Pavel. *Liturgie a architektura: moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3959-4.
- KOVAŘÍK, Petr. *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha: Lidové noviny, 2001, ISBN 80-7106-486-6.
- KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 7*. Praha: Foibos, 2011. ISBN 978-80-87073-38-4.
- KRAJČI, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 10*. Praha: Foibos, 2009. ISBN 978-80-87073-16-2.
- KRATOCHVÍL, Petr. *Současná česká architektura a její témata*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2011. ISBN 978-80-7432-110-8.
- KRATOCHVÍL, Petr (ed.). *Velké dějiny země Koruny české: Tematická řada, sv. 1: Architektura*. Praha: Paseka, Praha – Litomyšl, 2009. ISBN 978-80-7432-001-9, 978-80-86890-21-0.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-039-X.
- KURANDA, Miroslav – ČADILOVÁ, Olga et al. *Městská část Praha 9*. Praha: Městská část Praha 9, 1999. ISBN 80-9025-133-1.
- LAHODA, Vojtěch – NEŠLEHOVÁ, Mahulena – PLATOVSKÁ, Marie – ŠVÁCHA, Rostislav – BYDŽOVSKÁ, Lenka (eds.) *Dějiny českého výtvarného umění IV*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0587-0. 80-200-0623-0.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada. *Od Špitálska ke Karlínu*. Praha, 1967.
- LÍBAL, Dobroslav. *Urbanistická i architektonická jedinečnost Prahy*. Praha: ČVUT, 1994. ISBN 80-01-01132-1.
- LÍBAL, Dobroslav – POCHE, Emanuel. Architektura. In: POCHE, Emanuel (ed.). *Praha národního probuzení: Čtvero knih o Praze*. Praha: Panorama, 1980, s. 33-203.
- LORENC, Vilém. *Nové Město pražské*. Praha: SNTL, 1973. *
- LUKEŠ, Zdeněk - KRATOCHVÍL, Petr. *Praha moderní IV: Velký průvodce po architektuře 1950 – 2000*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-653-0.
- LUKEŠ, Zdeněk. *Praha moderní III: Velký průvodce po architektuře 1900 – 1950: Pravý břeh Vltavy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2014. ISBN 978-80-7432-503-8.
- LUKEŠ, Zdeněk. *Praha moderní II: Velký průvodce po architektuře 1900 – 1950: Levý břeh Vltavy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-350-8.
- LUKEŠ, Zdeněk. *Praha moderní: Velký průvodce po architektuře 1900 – 1950: Historické centrum*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-204-4.
- LUKEŠ, Zdeněk – HAVLOVÁ, Ester. *Český architektonický kubismus: Podivuhodný směr, který se zrodil v Praze*. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera, 2006. ISBN 80-239-8368-7.
- LUKEŠ, Zdeněk - HAVLOVÁ, Ester - HNÍDKOVÁ, Vendula. *Emil Králíček: zapomenutý mistr secese a kubismu*. Praha: Galerie Jaroslava Fragnera, 2005. ISBN 80-239-3644-1.

- LYNCH, Kevin. *Obraz města*. Praha: Bova Polygon, 2004. ISBN 80-7273-094-0.
- MATĚJKA, Ivan (ed.). *Slavné stavby Prahy 4*. Praha: Foibos, 2008. ISBN 978-80-87073-11-7.
- MENDELOVÁ, Jaroslava - STÁTNÍKOVÁ, Pavla a kol. *Nové Město pražské 1348-1784*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 1998. ISBN 80-85394-19-7.
- MÍKA, Zdeněk. *Karlín: Nejstarší předměstí Prahy*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2011. ISBN 978-80-85394-80-1. *
- MIKOTA, Miroslav. *Karel Hartig a počátky Žižkova v 19. století*. Praha: KLP, 1996. ISBN 80-85917-16-5.
- MLEZIVA, Štěpán - KUČA, Karel. *Historický lexikon městysů a měst: vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněsprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti*. Praha: Baset, 2006. ISBN 80-7340-092-8.
- NEŠPOR, Zdeněk R. - VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-3315-2.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství v 19. století: nejcirkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha: Scriptorium, 2010. ISBN 978-80-87271-22-3.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich, 2009. ISBN 978-80-7017-129-5.
- NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2.
- NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1998. ISBN 80-900895-3-4.
- NORBERG-SCHULZ, Christian. *Principy moderní architektury*. Praha: Malvern, 2016. ISBN 978-80-7530-032-4.
- NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: k fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. ISBN 80-207-0241-5.
- NOSEK, Bedřich - DAMOHORSKÁ, Pavla. *Úvod do synagogální liturgie*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0986-X.
- NOVÝ, Otakar. *Česká architektonická avantgarda*. Praha: Prostor, 1998. ISBN 80-85190-70-2.
- OKURKA, Tomáš. „Vynikající hospodářský a národní čin“: *Průmyslové a všeobecné výstavy v Čechách 1891—1914: Aktéři a jejich motivace*. Ústí nad Labem – Praha: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně – Scriptorium, 2016. ISBN 978-80-7561-010-2, 978-80-88013-23-5.
- OLIVA, Arnošt. *Deset let svatyně Krista Krále ve Vysočanech: 7. IX. 1930—7. IX. 1940*. Praha: nákl. vl, 1940.
- OTTO, Rudolf. *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-260-8.
- PAŘÍK, Arno. *Pražské synagogy*. Praha: Židovské muzeum, 2013. ISBN 978-80-8736-606-6.
- PAŘÍK, Arno. *Symboly emancipace: Synagogy 19. století v českých zemích*. Praha: Židovské muzeum, 2013. ISBN 978-80-8736-623-3. *

- PAVLÍK, František (ed.). *Památník města Královských Vinohradů*. Královské Vinohrady: Alois Koníček, 1929.
- PECHAR, Josef – URLICH, Petr. *Programy české architektury*. Praha: Odeon, 1981.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer 2001. ISBN 80-85924-33-1.
- PELZBAUEROVÁ, Věra. *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů*. Praha: Volvo Globator, 2008. ISBN 978-80-7207-676-5.
- PETRASOVÁ, Taťána – LORENZOVÁ, Helena (eds.). *Dějiny českého výtvarného umění III: 1780 – 1890*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0735-0.
- PHILIP DE VRIES, Simon. *Židovské obřady a symboly*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-963-8.
- PLATOVSKÁ, Marie (ed.). *Slavné stavby Prahy 2*. Praha: Foibos, 2011. ISBN 978-80-87073-35-3.
- PODLAHA, Antonín. *Posvátná místa království Českého*. Praha: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého, 1907-1913.
- POCHE, Emanuel. *Prahou krok za krokem: Umělecko-historický průvodce městem*. Praha: Paseka, 2001. ISBN 80-7185-373-9.
- POCHE, Emanuel a kol. *Čtvero knih o Praze: Praha národního probuzení: Architektura, sochařství, malířství, užité umění*. Praha: Panorama, 1980.
- RICHTER, Klemens. *Liturgie a život*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, Praha 2003. ISBN 80-7021-575-5.
- ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech: Historie a památky židovského osídlení Čech*. Brno: ERA, 2004. ISBN 80-86517-64-0.
- RUTH, František: *Kronika královské Prahy II*. Praha: Pavel Körber, 1904.
- ŘÍHA, Josef Karel – STEFAN, Oldřich – VANČURA, Jiří. *Praha včerejška a zítřka*. Praha: SNTL, 1956.
- SEDLÁK, Jan – LUKEŠ, Zdeněk. *Praha 3: Urbanismus: Architektura*. Praha: Argo – Titanic, 2003. ISBN 978-80-7203-961-6, 978-80-86652-32-0.
- SEDLÁKOVÁ, Radomíra – FRIČ, Pavel. *20. století české architektury*. Praha: Titanic – Grada, 2006. ISBN 80-86652-24-6, 80-247-1940-1.
- SEJKOVÁ, Anna – KRACÍK-ŠTORKÁNOVÁ, Magdalena – SKLENÁŘOVÁ-TEICHMANNOVÁ, Jana - ŠTĚPÁNEK, Jakub. *Atlas funeral: Hřbitov Malvazinky*. S. l.: Art & Craft MOZAIKA – Fakulta umění a designu Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2015. ISBN 978-80-7414-978-8.
- Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz. *Místa ztišení. Úvahy k zachování ohroženého bohatství v našich kostelech*. Bonn, 2003.
- SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Královské Vinohrady*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-7286-185-9.
- SEMOTANOVÁ, Eva (ed.). *Historický atlas měst České republiky: Praha-Libeň*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7286-077-1.
- SCHUBERT, Kurt. *Židovské náboženství v proměnách věků*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 978-80-7429-045-9.

- SITENSKÝ, Ladislav. *Praha mého mládí*. Praha: Olympia, 1989. *
- SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. vyd. Brno: ÚÚR, 2012. ISBN 978-80-87318-21-8.
- Spořilov: největší zahradní město Velké Prahy*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2015. ISBN 978-80-87064-17-7.
- STÁHLA, Jaroslav (ed.). *Architekti v Praze. 1971*. Praha: Pražský projektový ústav, 1971.
- STÁTNIKOVÁ, Pavla. *Vinohrady: Dobrá čtvrť pro dobré bydlení*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2012. ISBN 978-80-85394-91-7. *
- STÁTNIKOVÁ, Pavla. *Zmizelá Praha: Trhy a tržiště*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-068-2 *
- STEMBERGER, Günter. *Klasické židovství: Kultura a historie rabínské doby*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 978-80-7429-185-2.
- STERN, Marc. *Svátky v životě Židů: Vzpomínání, slavení, vyprávění*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-551-8.
- SVOBODA, Jan E. – NOLL, Jindřich – SKALA, Vladislav. *Praha 1945 – 2003: Kapitoly z poválečné a současné architektury*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-304-6.
- SVOBODA, Jan E. – NOLL, Jindřich – HAVLOVÁ, Ester. *Praha 1919 – 1940: Kapitoly o meziválečné architektuře*. Praha: Libri, 2000. ISBN 80-7277-019-5.
- SVOBODA, Jan E. - LUKEŠ, Zdeněk - HAVLOVÁ, Ester. *Praha 1891-1918: Kapitoly o architektuře velkoměsta*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-20-6.
- SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-315-0.
- SYROVÝ, Bohuslav. *Architektura – svědectví dob: přehled vývoje stavitelství a architektury*. Praha: SNTL, 1987.
- ŠESTÁK, Zdeněk. *Jak se ze Žižkova stalo velké město: 1865—1914*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1599-0.
- ŠEVČÍK, Oldřich – BENEŠ, Ondřej. *Architektura 60. let: „Zlatá šedesátá léta“ v české architektuře 20. století*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-1372-4.
- ŠKODA, Eduard. *Pražské svatyně: kostely, kaple, synagogy, církevní sbory a modlitebny od úsvitu křesťanství na práh 21. století*. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-727-7098-5.
- ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (eds.) *Dějiny českého výtvarného umění VI*. Praha: Academia, 2007. ISBN 80-200-1489-6.
- ŠVÁCHA, Rostislav – PLATOVSKÁ, Marie (eds.) *Dějiny českého výtvarného umění V*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1390-3.
- ŠVÁCHA, Rostislav. *Česká architektura a její přísnost: Padesát staveb 1989–2004*. Praha: Prostor – architektura, interiér, design, 2004. ISBN 80-903257-3-4.
- ŠVÁCHA, Rostislav. *Lomené, hranaté a obloukové tvary: Česká kubistická architektura 1911 – 1923*. Praha: Gallery, 2000. ISBN 80-86010-35-X.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století*. 2. vyd. Praha: Victoria, 1995. ISBN 80-85605-84-8.

TEMPL, Stephan. *Baba: Osada Svazu Čs. díla Praha*. Praha: Zlatý řez, 2004. ISBN 80-91562-4-X.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda, 1982.

URLICH, Petr (ed.). *Slavné stavby Prahy 6*. Praha: Foibos, 2009. ISBN 978-80-87073-14-8.

VAVERKA, Jiří a kol. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Jota, 2004. ISBN 80-7217-297-2.

VAVERKA, Jiří a kol. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-539-X. *

VITRUVIUS POLLIO, Marcus. *Deset knih o architektuře*. Praha: SNKLHU, 1953.

VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Velká Praha: A-L*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2107-6.

VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-17-6.

VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0563-3.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-798-1.

VYBÍRAL, Jindřich. *Česká architektura na prahu moderní doby: Devatenáct esejů o devatenáctém století*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-475-8.

WIRTH, Zdeněk - MATĚJČEK, Antonín: *Česká architektura 1800–1920*. Praha: Jan Štenc, 1922.

ZATLOUKAL, Pavel. *Architektura 19. století*. Praha: Správa Pražského hradu – DaDa, 2001. ISBN 80-86161-39-0.

Články v časopisech:

BEČKOVÁ, Kateřina. Engelovy Dejvice. Jak se z vesnice stalo památkové město. *Za starou Prahu: věstník Klubu Za starou Prahu*, 2013, roč. XIV, č. 1, s. 4–9.

CIBULKA, Josef. Kostelní prostor: Několik poznámek k jeho dějinnému vývoji u příležitosti vršovické soutěže. *Časopis katolického duchovenstva*, 1928, roč. LXIX (XCIV), s. 409–427, 431–440, 513–516, 638–644, 697–702, 872–877. *

MOUTVIC, Miroslav. Spořilov, stavební družstvo zklamaných nadějí. *Pražský sborník historický XXVIII*, 1995, s. 102–146. ISSN 0555-0238.

NOVOTNÁ, Dana: Regulace stavby měst v historii. *Urbanismus a územní rozvoj*, 2005, roč. 8, č. 2, s. 7–11. ISSN 1212-0855.

OLMEROVÁ, Helena. Stavební historie pražského kostela sv. Pankráce. *Umění*, 1976, roč. XXIV, č. 4, s. 359–369.

POMETLO, Jiří. Sakrální stavby v českých zemích. *Stavba*, 2000, roč. 7, č. 1, s. 46–52. ISSN 12109568.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Chrám jako symbol přebývání Boha v člověku a mezi lidmi. *Salve: Revue pro teologii a duchovní život*, 2004, roč. 14, č. 4, s. 37–42. ISSN 1213-6301.

ŠVÁCHA, Rostislav. Cena Klubu Za starou Prahu podruhé. *Za starou Prahu: věštník Klubu Za starou Prahu*. Praha, 2004, roč. V, č. 2. ISSN 1213-4228, s. 25.

VEČEŘÁKOVÁ, Markéta. Změny liturgického prostoru v pražské meziválečné sakrální architektuře. *Umění: Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*, 1998, s. 548-558.

VLČKOVÁ, Olga. Divadla a divadelní scény. Praha: Paseka, 2014. ISBN 978-80-7432-564-9. *

VOJTÍŠEK, Zdeněk - VELECHOVSKÝ, Petr. Adventisté stále na křižovatce. *Dingir: Časopis o sektách, církvích a nových náboženských hnutích*, 1999, roč. 2, č. 2, s. 2-3. ISSN 1212-1371.

ZAP, Václav. Kostel na Prosíku. *Lumír*, 1851, roč. 1, č. 1, s. 496–498.

Plány a mapy:

HURTIG, Alfred. *Polohopisný plán*. [online]. Měřítko: 1:4 000. At: HÚ AV ČR, Praha. Dostupné z: <http://mapy.vugtk.cz/praha/sheets.php?rs=1&lg=cze&id=01&map=hurtig&print=Hurtig%C5%AFv%20pl%C3%A1n%20Prahy%20-%20Mal%C3%A1%20Strana%20a%20Hrad%C4%8Dany>.

HURTIG, Alfred. *Polohopisný plán Smíchova a Košířů*. [online]. [1891]. Měřítko: 1:4 000. At: AMP, Praha. At: HÚ AV ČR, Praha. 290 mm x 370 mm. Dostupné z: <http://towns.hiu.cas.cz/mapy.php?loc=S>.

JÜTTNER, J. *Grundriss der königlichen Hauptstadt Prag herausgegeben auf Veranlassung und Kosten des böhmischen Nationalmuseums trigonometrisch und geometrisch aufgenommen, dann topographisch beschrieben von Joseph Jüttner k. k. österreichischen Artillerie-Oberlieutenant in den Jahren 1811, 1812, 1813, 1814 und 1815*. [online]. [1815]. Měřítko cca 1:4 320. 950 mm x 510 mm. At: HÚ AV ČR, Praha. Dostupné z: http://towns.hiu.cas.cz/p_zoom.php?map=MSHU-MAP-B-776.

LOTH, Johann. *Situations-Plan von PRAG entworfen, gezeichnet ... von Johann Loth Situační plán Prahy vyrytý, nakreslený ... Janem Lothem 1848*. [online]. [1848]. Měřítko cca 1:4 320. 565 mm x 810 mm. At: AMP, Praha. Dostupné z: http://towns.hiu.cas.cz/p_zoom.php?map=AMP_50a.

Eigentlicher Grundriss der königlichen Statt Prag. Opravdový půdorys královského města Prahy. [online]. [1650]. At: AMP, Praha. 290 mm x 370 mm. Dostupné z: http://towns.hiu.cas.cz/p_zoom.php?map=AMP_5a.

Mapa stabilního katastru. [online]. [1817]. Měřítko: 1:2 880. At: ÚAZK, Praha. 600 x 710, 5 mm. Dostupné z: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html?lastextent=-743954.72703064,-1048418.7749667,-739480.69241014,-1045918.7749667#>.

Orientační plán hlavního města Prahy s okolím [online]. [1938]. Měřítko: 1:5 000. At: Městská knihovna v Praze, Praha. Dostupné z: <http://web2.mlp.cz/mapa1938/reoi.php>.

Online zdroje:

CZUMALO, Vladimír. Co nevidíme: Vinohradská synagoga. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 5. 3. 2017. [cit. 31. 7. 2017]. Dostupné z: <https://czumalo.wordpress.com/2017/03/05/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-7-brezna-2017/>. *

CZUMALO, Vladimír. Cesta ke strašnickému kostelu. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 12. 2016. [cit. 23. 4. 2017]. Dostupné z: https://czumalo.wordpress.com/2016/12/12/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-13-prosince-2016/#_ftn3. *

CZUMALO, Vladimír. Soutěž na vršovický kostel sv. Václava. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 31. 12.

2016. [cit. 23. 6. 2017]. Dostupné z: https://czumalo.wordpress.com/2016/12/31/u3v-fsv-cvut-pamatky-velke-prahy-prednaska-3-ledna-2017/#_ftn2. *

CZUMALO, Vladimír. Podstatný kus paměti Smíchova. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 25. 1. 2016. [cit. 28. 6. 2017]. Dostupné z: <https://czumalo.wordpress.com/2016/01/25/podstatny-kus-pameti-smichova/>. *

CZUMALO, Vladimír. Přednáška 3. března 2015. In: *Czumalova nástěnka* [online]. 1. 3. 2015. [cit. 23. 7. 2017]. Dostupné z: <https://czumalo.wordpress.com/page/14/>. *

Český statistický ústav: Obyvatelstvo a rozloha katastrálních území Prahy 2001–2016 [online]. Český statistický ústav. ©2017 [cit. 23.7.2017]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xa/dalsi_casove_rady_obyvatelstvo.

DUSZKOVÁ, Petra. Žižkovský vysílač je i rozhlednou a památkou inspirující umělce. In: *Archiweb.cz* [online]. 5. 10. 2008. [cit. 19. 5. 2017]. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&type=1&id=6005>.

KAŠPAR, Vojtěch. Praha doby Karla IV. – Veřejná prostranství a hlavní komunikace Nového Města pražského. In: *Praha archeologická* [online]. 9. 2. 2017. [cit. 10. 5. 2017]. Dostupné z: <http://www.praha-archeologicka.cz/p/267?tgo=80%2C79%2C51%2C82>.

Klub za starou Prahu [online]. Klub Za starou Prahu: ©2017 [cit. 23.7.2017]. Dostupné z: <http://www.zastarouprahu.cz/>. *

KRATOCHVÍL, Jan. Komunitní centrum sv. Prokopa. In: *Archiweb.cz* [online]. 14. 7. 2009. [cit. 23. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/buildings.php?type=region&action=show&id=2>. *

Národní památkový ústav: *Památkový katalog*. Husův sbor Církve československé husitské [online]. Národní památkový ústav: ©2015 [cit. 23.7.2017]. Dostupné z: <http://www.pamatkovykatalog.cz/?element=13400669&sequence=3&mode=fulltext&keywords=Hus%C5%AFv+sbor®ion%5B0%5D=Hlavn%C3%AD+m%C4%9Bsto+Praha&county%5B0%5D=Praha&municipality%5B0%5D=Praha&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>.

Národní památkový ústav: *Památkový katalog*. Kostel sv. Anežky České [online]. Národní památkový ústav: ©2017 [cit. 19.7.2017]. Dostupné z: <http://www.pamatkovykatalog.cz/?element=15311275&sequence=1&mode=fulltext&keywords=kostel+sv.+Ane%C5%BEky+%C4%8Cesk%C3%A9®ion%5B0%5D=Hlavn%C3%AD+m%C4%9Bsto+Praha&county%5B0%5D=Praha&municipality%5B0%5D=Praha&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>

Národní památkový ústav: *Památkový katalog*. Kostel Svatyně Krista Krále [online]. Národní památkový ústav: ©2017 [cit. 24.7.2017]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz/?element=13278507&sequence=1&mode=parametric&indexId=100621&action=element&presenter=ElementsResults>

Národní památkový ústav: *Památkový katalog*. Kostel sv. Vojtěcha [online]. Národní památkový ústav: ©2017 [cit. 31.7.2017]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz/?element=15029289&sequence=2&mode=fulltext&keywords=Kostel+sv.+Vojt%C4%9Bcha®ion%5B0%5D=Hlavn%C3%AD+m%C4%9Bsto+Praha&county%5B0%5D=Praha&municipality%5B0%5D=Praha&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>.

Římskokatolické farnosti Praha 4 – Michle: *Historie kostela sv. Františka z Assisi v Praze 4 na Habrovce* [online]. Římskokatolické farnosti Praha 4 - Michle: ©2017 [cit. 19.7.2017]. Dostupné z: <http://www.infogram.cz/http://www.michlehabrovka.cz/node/18>.

Sdružení Serpens: Libeňská synagoga [online]. Sdružení Serpens: ©2017 [cit. 31.7.2017]. Dostupné z: <http://www.sdruzeniserpens.cz/synagoga.html>.

